

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

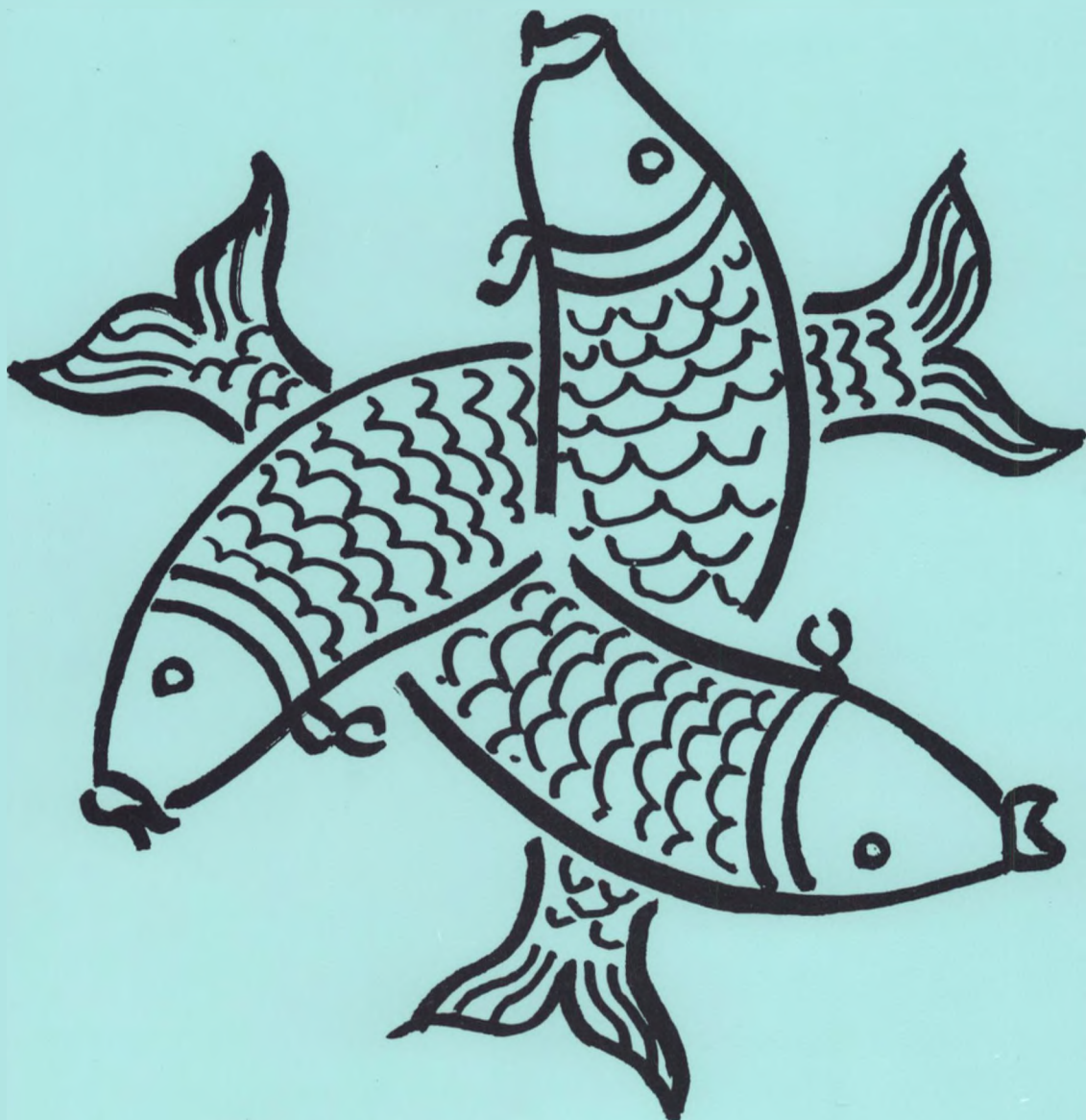
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT 1987

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt **Bind XXIV-1**

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1903. Danmarks ældste amtshistoriske samfund.

Bestyrelse

Formand: Museumsinspektør Søren Manøe,
Solvænget 107, 6870 Ølgod, tlf. 05 24 50 11 (Ølgod museum).

Redaktør: Cand.mag. Hans Jørgen L. Larsen,
Fauruskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup, tlf. 05 38 80 31.

Kasserer: Studielektor Jens Chr. Nielsen,
Jerrigsvej 23 B, 6710 Esbjerg V, tlf. 05 15 73 21.
Amtskommunaldirektør C.H. Dons Christensen,
Tornskadevænget 8, 6760 Ribe, tlf. 05 42 23 55.
Pastor Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen, tlf. 05 36 14 97.
Købmand Johs. Godsk Hansen,
Søndergade 50, 6650 Brørup, tlf. 05 38 11 14.
Lærer E. Busk Jensen,
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde, tlf. 05 26 41 16.

Suppleanter: Skoleinspektør Sv. E. Tygesen,
Stadionvej 4A, 6623 Vorbasse, tlf. 05 33 31 39.
Skoleinspektør J. Hedegård Rasmussen,
Alsædtægten 12, 6740 Bramming, tlf. 05 17 93 30.

Redaktion Hans Jørgen L. Larsen,
Fauruskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup, tlf. 05 38 8031.
Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen, tlf. 05 36 14 97.
Jens Kusk,
Jens Kuskvej 1, 6731 Tjæreborg, tlf. 05 17 51 03.

Ekspedition

og kasse Skolebakken 171, postbox 2086, 6705 Esbjerg Ø

Gironummer: 6 04 31 94

Kontingent: 85 kr.

Tryk: Rosendahls Bogtrykkeri, Østre Gjesingvej 24, 6715 Esbjerg N
ISSN 0046-4864

Eftertryk af årbogens artikler kun mod tilladelse fra forfatterne.

Tilrettelægning og forside: Alan Havsteen Mikkelsen.
Motivet er hentet fra dåbsfadet i Lindknud kirke.

Fra Ribe Amt

Bind XXIV - 1

**Historisk Samfund for Ribe Amt
1987**

Årbogens nye udseende

Af Hans Jørgen L. Larsen

Ved overgangen til Fra Ribe Amt bind XXIV har vi valgt at ændre på årbogens udseende. Det er ikke første gang det sker; tidligere tiders årbøger har haft forskellig udseende enten i bindets farve eller i forside illustration, men denne gang bliver ændringerne noget mere gennemgribende. Nu har vi jo også ændret på årbogens format. Den side af årbogens udseende har ikke været rørt siden den første årbog udkom i 1903. Grunden til, at vi ønsker et andet format, er, at vi mener, at det nye format rummer langt flere muligheder for anbringelse af billeder, kort, o.lign. end det gamle format gjorde. Endvidere gør det nye format det muligt at sætte teksten op i 2 eller 3 spalter, og efter vores opfattelse vil det lette læsningen en del.

Det er altså ud fra ønsket om at forbedre mulighederne for at lade illustrationerne komme mere til deres ret og at gøre artiklerne endnu mere tilgængelige, at vi har foretaget en så gennemgribende ændring af årbogens format. Vi håber det nye format vil falde i medlemmernes smag.

Vi har også forandret årbogens forside; i første omgang vil vi bruge en fast forside for de kommende tre hæfters vedkommende. Det har været prøvet før; dengang anvendte man Historisk Samfunds mærke – seglet med amtets herredsvåben og købstadsvåben, som vi i øvrigt også anvender på denne årbogs titelblad. Seglet er et godt symbol for Historisk Samfund; når vi alligevel vælger et andet billede-symbol til forsiden end seglet, skyldes det, at seglet nok

ikke har den umiddelbare gennemslagskraft, genkendelighed og tydelighed, som i dag fordres, hvis man skal kunne markere sig gennem en bogs eller et blads forside. Nu er det jo heldigvis sådan, at det ikke er den smarte forside, der skal sælge »Fra Ribe Amt«, men indholdet. På den anden side må vi nok erkende, at i dag betyder en bogs udseende en hel del for læsernes opfattelse af bogens indhold og karakter. I den situation føler vi, at seglet i dag kommer til kort. Desuden kan – efter min opfattelse – tidligere tiders brug af forskellige forsider – fra bind til bind og fra hæfte til hæfte – have medført en sløring af årbogens profil, som det hedder i dag.

Vi vil derfor forsøge os frem ved at anvende samme symbol på de kommende tre hæfter af årbogen i første omgang, dels for at se om det er en fast forside, vi har brug for, og dels for at se om det symbol, vi har valgt, har den fornødne bærekraft til længere tids brug.

Da vi var nået så langt i vores diskussion om det nye udseende for årbogen, opstod problemet: hvilket symbol skulle vi bruge? Fisken blev foreslået af mig, fordi den på så mange punkter kan tages som udtryk for noget karakteristisk ved amtets natur: Vesterhavet og Vadehavet først og fremmest, og dernæst de store åer: Varde, Sneum, Ribe åer, og Kongeåen ikke at forglemme. Endvidere kommer så, at fisken også kan tages som et symbol for det store fiskerierhverv knyttet til Esbjerg. Dertil kommer at fisken jo er et oldkristent symbol, og gen-

nem denne læsning af symbolet skulle der gerne opstå associationer til kirke, sogn og stift som grundlæggende elementer i amtets historie.

Fiske-motivet har således en symbolværdi, der dækker mange sider af det, amtet står for. Selvom vi må indrømme, at så vigtige ting som landbrugserhvervet, he-deopdyrkning, stationsbyernes store tal og den førkristne historie m.m. ikke omfattes af symbolet. Det ville nok også være meget svært at finde et symbol, der ville kunne dække alle de sider af amtets fortid og nutid på en gang. I valget af fiske-motivet spiller også ind, at der er gode muligheder for at fremstille det grafisk på en meget klar og tydelig måde.

Da vi havde fundet frem til fisken som et rimeligt godt symbol for årbogen som årbog for et amtshistorisk samfund, var det næste problem at finde frem til, hvordan denne eller disse fisk nu skulle se ud. Det ville højne symbolets kraft, hvis vi kunne finde et »fiske«-billede, der i forvejen fand-

tes og anvendtes i en rimelig sammenhæng her i amtet.

Da kom jeg så i tanke om dåbsfadet her i Lindknud kirke, hvor der er afbildet 3 fisk i en trekant (denne form for udsmykning findes også på andre dåbsfade her i amtet, Lindknud kirkes dåbsfad er imidlertid usædvanlig ved at være lavet af kobber). Arkitekt Alan Havsteen-Mikkelsen, Ærø, blev indblandet i sagen, han blev grebet af ideen og udformede så den forside, som pryder denne årbog, på grundlag af Lindknud kirkes dåbsfad. Ligesom han også har været den store inspirator og medarbejder ved opsætningen af tekst og billeder inde i årbogen. Alan Havsteen-Mikkelsen har her ydet en stor indsats, som vi er ham meget taknemmelig for.

Vi håber, at læserne vil finde smag for den nye årbog, og vi håber også, at årbogens nye forside – de tre fisk – vil have en sådan grafisk bærekraft, at de vil kunne klare sig uden forklaringer om, hvad de symboliserer, men at de bliver til èt med årbogen; så vil de have opfyldt deres mission.

Hans Jørgen L. Larsen, Faurskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup, f. 1.8.1948, cand.mag. Redaktør af »Fra Ribe Amt«, har skrevet artikler til »Museumsavisen« for Vejen-, Brørup-, Holsted-området.

Gården i Borre kort efter 1905.

Bønder i Borre 1870-1914 – et tidsbillede fra Aal Sogn

Af Frode Sørensen

Skriv om det, du kan huske fra din egen tid, blev der sagt for nogle år siden. Forslaget blev ikke afvist, men udsat fordi jeg netop var optaget af at læse og skrive om, hvad andre før min tid havde skrevet til hinanden om deres tid, som var før telefonen tog magten fra de rigtige menneskebreve.

Det, jeg kan fortælle om min egen tid, har kun få breve og ingen dagbogsblade at søge næring af, men må nøjes med, hvad der endnu kan findes i mit erindringsarkiv. Deri findes også noget, som jeg fik fortalt om mine forfædre og -mødre, som skal

med her og nu, fordi deres tider var før min tid.

Det må (igen) blive nogle glimt af den bondehistorie, som er i fare for at blive forsømt eller glemt af mangel på samtidsvidner.

Min bedstefar var en af de bondeskikkelser, der måske blev lidt indeklemmet imellem en kendt og stabil bondetradition og en ny tids fredelige revolution, der angik alle, uanset om de kunne lide det eller ej.

Han blev født i Billum sogn i 1842 som det fjerde barn hos gmd. Søren Nielsen og

Maren Agerholm Nielsdatter, der begge var indfødte.

Han fik navnet Jakob Sørensen, skulle have heddet Nielsen som efternavn, men det varede længe, før navneloven af 1828 blev taget alvorlig. Jakob skulle kendes som Sørensen.

I hjemmet blev der mellem 1836 og -53 født ni sønner og en datter, som var næstældst og hed Karen. Det er sagt, at hun græd, da moderen i 1849 fødte tvillinger. Nu kunne det være nok for den 11-årige barneenepige. Men der kom to drengebørn siden.

Næppe var den sidste dreng født, før Søren har tænkt på at få de ældste sønner etablerede som gårdmænd. Hans egne arbejdssevner var større end de flestes, og sønnerne skulle ikke nøjes med en daglejerløn.

Han begyndte i 1853 med at overtage en af Nørholms (sidste) fæstegårde i Tastrup nær vest for Sig, og to år senere dens nære nabogård. De to ligelydende fæstebrevs forpligtelser så overkommelige ud, så vidt nutidsøjne kan se, og Søren har anet, at selveje lå nær for. Gårdens areal var henved 100 tønder land hver med »revl og krat« og evt. hede, og den store families arbejdskraft var i vækst.

I september 1858 købte Søren en selvejergård i Sig og samtidig med sølvbrylluppet udvandrede resten af familien fra fødesognet Billum og bosatte sig i Sig.

Hvordan og hvor godt de faldt til i det nye sogn er ufortalt, men der er fundet spor af samkvem med slægt og venner i fødesognet. Maren Agerholm, som var en skrap kone, der havde ord for at »kunne lidt mere end sit Fadervor«, hed i Sig kun Maren Billum. Hun var en søster til den Knud Nielsen i Billum, hvis kaldenavn

Knud møller endnu kendes tillige med hans gode foretagsomhed – som svogeren Søren vist nok levede med i? Men et sagn har dog fortalt, at Søren blev svær at få i gang om morgenen i sin nye og større gård, og at Maren kunne svinge piskene over både ham og nogle af sønnerne. Hun kunne også fare hårdt frem mod alskens dårlighed og skørlevned. Blev man lidt bange for den strenge kvinde, som måske sad inde med overnaturlige evner?

Der var mergel under Sørensen nye jord. Han vidste, hvad det var værd, før han købte, og sønnerne vidste det siden. Der er fortalt om en tvist mellem ham og herremanden på Nørholm om retten til at grave mergel. En sag ved Varde ret blev tabt af Søren. Han førte selv sin sag både der og senere ved Overretten i Viborg, hvor det blev ham der vandt. Han kørte den lange vej over heden med sit hesteforspand. To dage hen og to dage hjem. (Sagens jura og præmisser overlader jeg gerne til en faghistoriker at opklare. Jeg evner det ikke).

Udvandringen til Sig gav kun plads til tre af de ti børn. Det er antydning, at der blev for lidt til de sidste, fordi en af de første blev dyrere at holde ved gården, end de andre kunne være tjent med. Om det var pengemangel eller længsel, der fik nogle af dem til at søge vespå igen, vides ikke, men det kunne være lettere for tilflyttere at få fod under eget bord i det forblæste Borre i Aal sogn, end hvor der var arvinger nok til gode slægtgårde. Før klitplantagen fik hold på den evindelige sandflugt, var Borreområdet et barsk og fattigt sted at være. Det kan ses i folketællingslister, at det var der folk flyttede fra og til som vinden blæste – og sandet feg.

Da min bedstefar Jakob o. 1870 slog sig ned i Borre som arbejdsmand og indsidder,

Søren Nielsen og Maren Agerholm Nielsdatter.

havde søsteren Karen, født 1838 og gift med Kristen Kristensen fra hjemmets nære nabolag Tange, haft en gård i Borre i flere år, og Jakobs fem år yngre bror, Thue, havde tjent der som karl, indtil han tidligt fandt en pige at gifte sig med og et sted at bosætte sig, hvor der var mergel underne- den, som de kendte det hjemme fra Sig. Store grave røber stedet.

I 1871 overtog Jakob ejendommen, hvor han havde været indsidder, og sælgeren blev aftægtsmand. De byttede lejligheder. Der var 14 tdl. dyrket jord ved stedet og i forskellig afstand og retning nogle stykker moseeng og lynghede. Alle dele

havde værdi i tidens og Jakobs naturaløkonomi. Samtidig havde han held til at købe to tdl. af den bedste marskeng ved Ho bugt for en pris på 2800 kr., en pris der næppe har ændret sig siden. Hele herligheden var takseret til lidt over en tønde hartkorn, og Jakob var dermed at regne for gårdmand. Det var den, som kunne leve af sit jordbrug. Husmandens lille jordlod var kun en hjælp til det daglige brød. Resten måtte tjenes ved håndværk eller daglejearbejde hos bønderne.

Jakobs største og måske eneste prioritetsbyrde var aftægtsydelse til sælgeren. Hans besætning kom aldrig til at udgøre

mere end fire malkekøer med tillæg af kvier og stude, hvoraf de to ældste var trækraft, mens to yngre voksede til. Kørestudene gav tilvækst, mens de trak ploven eller hølæsset. Når den sidste fure var pløjet og rugen sået om efteråret, kunne de sælges til slagtning. I vinterhiet var der ikke brug for så megen trækraft.

I et par små svinestier, hvor der (ifølge min far) kun blev muget ud søndag formiddag, gik der højst et par svin i hver. Indføjede avisnotits er bevis for, at Jakob har haft en god so. Der røbes også, at handel med smågrise foregik parvis. I hans tid var får mere nødvendige husdyr end svin. Uden får ingen uld og uden uld intet tøj, og hvis der kom kød på bordet, var det tiest fårekød eller måske et stykke soflæsk. Fåreslagtningen klarede Jakob selv.

Jakobs kone, Jensine Pedrea, ifølge bilde en køn og velklædt gårdmandsdatter hjemme fra Sig, var sypige af fag. Det er sandsynligt, at hun som gift kone holdt fast ved sit håndværk, thi der kom ingen småbørn, der krævede tid til omhu. Efter nogle års forgæves venten hørte hun og Ja-

I Ribe Amts Tidende, Oktober 1879.

★
En so tilhørende gårdmand Jakob Sørensen i Borre, Al sogn, har siden nytår tre gange lagt grise, nemlig nytårsdag 19, Kristi Himmelfartsdag 19 og nu den 8. ds. attter 19, altså ialt 56 grise i 3 fjerdingår, hvilket vistnok må kaldes sjældnen frugtbarhed. Grisene er solgt til en gennemsnitspris af 14 kr. parret, og soen har altså i det nævnte tidsrum indbragt sin ejer den nette sum af 392 kr.

kob om en toårig, moderløs pige, som havde det usselt der, hvor hun var udliciteret i pleje for laveste bud. De harmedes retfærdigt over slig misrøgt og tog barnet hjem til sig som deres eget uden vederlag. Det var født udenfor ægteskab i april 1873, moderen døde i barselseng, og den lille blev døbt ved hendes kiste og fik navnet Mette Kristensen.

Jensines moderlykke blev ikke lang. Hun døde i november 1875 knap 30 år gammel, vistnok af tuberkulose. Mette blev moderløs igen, og Jakob sørgede. Han tænkte på at »flygte« til Amerika i en tro på, at han der kunne dølge sorg og savn. Mens han var ved at stå i sine støvler for at gå ud og melde sig fra sin hjemstavn og sit land, følte han barnets hånd på sit knæ. I et glimt så han, hvad han skyldte barnet og sin afdøde kone. Han satte støvlerne og blev hjemme ved sine træsko og det barn, han selv havde taget til sig. Barnets hånd havde styret slægtens spor –.

Jakobs enkestand varede et år. I november 1876 blev han gift med Ane Cathrine Nielsen, der var 27 år og ældste datter af afdøde husmand Niels Hansen i Oksbøl.

Med hende begyndte der at komme børn i huset. Den søn, som blev født i maj 1878, skulle som skik var og uanset køn opkaldes efter den afdøde kone, Jensine Pedrea, og bæres til dåb af hendes mor »Laurids Sørensens Hustru i Sig«. Således gik det til, at Jakobs ældste søn (som ad åre blev min far) fik det strenge navn Jensinus Petrus og ikke det gode navn Søren som sin farfar. Det var måske en trøst for den uskyldige unge, at andre af tidens opkald lød lige så tossede eller værre. Med tiden blev det i underskrift og omtale forenklet til J.P. eller I.P.

Til og med 1891 blev der født seks børn

mere, der alle fik mere rimelige navne fra slægten. Datteren Maren, født 1882 og opkaldt efter sin farmor, var som voksen skuffet over, at hun blev snydt for mellemnavnet Agerholm, der ikke kunne købes senere.

Plejebarnet Mette blev aldrig adopteret, men hun blev det »enebarn«, der stod Jakob nærmest. Hun var fem år ældre end den næste og havde været der, mens Jensine Pedrea levede. Sine egne børn skaffede han det nødvendige udkomme og lod moderen sørge for omsorg og opdragelse, og hun lagde det meste af sin pædagogik på sin den ældste, der så måtte dele ud til de yngre.

Pigen Maren blev den, som bedstefaderen Søren i Sig ønskede hjem til sig i nogle år for at have et barnebarn at gå med ved hånden og fortælle for. Hun fik det godt hos de gamle, men længtes efter sit hjem.

Da Jakob havde været bosat i Borre i fem år, fik han plads i Aal sogneråd efter den otte år ældre proprietær Jens Stockholm Vindfeld, Hesselmed.¹

Jakob var ikke den reformglade foregangsmand, der kunne læse og skrive stort bedre end de folk, han havde bosat sig iblandt, men de hverv, han blev betroet, kunne han røgte med de evner han havde, og i tilgift havde han sine folks tillid. Det passede sammen.

I sit område skulle han selvfølgelig holde kik med, at vejene var gode nok til at køre på, og at folk, som var i nød og trang, fik den fattighjælp, de kunne tilkomme. Det sidste var en social opgave, som lignede den han fik, da der i 1877 blev stiftet en sygehjælpsforening i Aal sogn, hvor bestyrelsen i hver sit område skulle tilse, at der var reel sygdom og ikke kun pjækkeri. Foreningen kunne yde tre kroner om ugen

Jakob Sørensen omkring de 70 år.

for tabt dagløn, men havde intet med lægehjælp at gøre. Dens finansielle velgører var den gamle proprietær og plantør Stockholm, Hesselmed. Hans andet legat på 2000 kr. i 1885 blev grundlag for en alderdomsforsørgelse.²

Jakob ødslede ikke med ord eller mening, men hvad der kom, var ikke altid let at rokke ved. Bag det barske væsen var hjertetaget i behold. Han var hjælpsom, hvor det tiltrængtes, men forkælede ingen med sin gode vilje. Skulle der våges ved en syg eller døende i nabolaget, kom Jakob og hans kone af dem selv og holdt nattevagt. Det var en af deres uskrevne borgerpligter. Og ved barnefødsler var Ane Cathrine

en god håndlanger for enhver eksamineret jordemor.

Ved mejeriets oprettelse i 1883 blev Jakob Borres mand i den første uøvede bestyrelse. Hans virke der har jeg ikke fundet ret meget om. Det skulle læres af dem alle. Det var hos ham, mælkerutens beboere skulle hente deres mælkepenge, og Jakob lod dem nødig gå igen uden at byde en skænk at gå hjem på. Den byrde skulle han ikke være alene om hver gang, og deraf kom den gode skik at lade disse udbetalinger skifte fra sted til sted langs mælkeruten. Stedvis lever den endnu længe efter, at mejeriet døde.

Jakob var næppe den iderige i det uprøvede mejeris anliggender. Det havde den

Jensine Pedrea Sørensen fra Sig.

11 år yngre Niels Kristensen, Damsminde, større lyst og evne til.³ Jakob var hjemme i det traditionskendte. Sagt med nutidsord var han vanetæinker. Hans årlige mælkeproduktion var i 1895 på godt 16.000 pund eller i midten af de godt 2,5 mio. pund fra 164 leverandører.

Mest kom der fra Niels Christensen, Broeng, der havde nær 56.000 pund og mere året efter. Men Jakob kunne betale enhver sit. Han var en god agerdyrker i forhold til sin tid. Udgifterne holdt han nede, og indtægterne blev mindre af sig selv, efterhånden som andelstidens fremgang blev en tilstand, som han *ikke* fik gjort nyttig hjemme hos sig selv. Det måtte hans efterkommere så indhente. Jakob kørte med stude sin tid ud. Så gik han dog ikke helt i stå, men fik tid at vente på sin sjæl.

Da den emsige pastor Schous vækkelsesbølge forskrækkede en del af Aal sogn, blev det ikke Jakob, den skyllede omkuld. Han var ikke kirkefjern eller from, men han var blandt de første, der klagede til provsten over præstens opførsel og embedsførelse over for dem, han tillod sig at kalde vantro. Jakob kørte til kirke i Ho med sine stude. Det var kun otte km, og der kunne han være i fred med sin tro eller tvivl. Og hans datter, Maren, blev sendt til Ho at tjene, imens hun gik til præst og blev konfirmeret der.

Ved år 1900 var der sket mere udenfor Jakobs skeldige end bag hans egne lerklinede vægge og lerstampede gulve. Hans søskende, der kom til Borre før ham, var rejst tilbage til hjemegnen af fornuftige grunde, og en yngre bror, der ikke lignede Jakob ret meget, var kommet i stedet. I 90'erne døde de gamle i Sig, begge 87 år, men den bedstemor i Oksbøl, som Jakobs børn lærte at kende bedst, levede helt til 1907.

Nabogårde havde skiftet ejer eller var brændt og bygget op igen andetsteds. Omkring kroen og mejeriet var byen Oksbøl ved at vokse frem. Den ventede på sin jernbane.

Den bondetradition, Jakob var rodfæstet i, da han kom for 30 år siden, var han lige tro imod. Det var de andre, der var ved at overhale fremtiden, der hvor han kun så evigheden.

Børnene var sendt ud at tjene senest ved konfirmationstiden. Den yngste var kun ni år, han selv 58 og Ane Cathrine 50 år – og hun blev ikke mere. Hun døde 2. maj 1900. Det tredje dødsfald af samme sygdom i Jakobs tid. Nu havde han mistet to koner og et barn i mindre end 25 år. Han kørte fast.

Datteren Maren, som havde passet sin dødsyge mor på det sidste, forsøgte at holde hus for faderen, men det kneb at forliges. Hendes utraditionelle tanker om at komme på højskole og dernæst lære sygepleje kunne ikke blomstre på Jakobs lerstampede gulve.

Der gik et par år, som de bedst kunne. Den ældste søn, Jensinus, var på Ollerup folkehøjskole en vinter, og soldat ved Livgarden, så længe som man dengang skulle. Han var 25 år, da han i november 1903 fik udtjent som forkarl hos gdr. Jakob Termansen i Jægum og kom hjem for at overtage ejendommen efter sin 61 årige far.

Det skete ifølge skøde og aftægtskontrakt af 11/12 1903 for en kontantsum på 4.000 kr. hvoraf 3.200 var pantegæld til sælgeren og 800 pantegæld til andre. Derudover tinglyst aftægtsforpligtelse for faderens livstid og for hans 12 årige datter, Kirstine, til hun blev 18 år. Jakob skulle have to værelser til fuld rådighed med lys og varme efter årstiden, god og tilstrække-

Ane Cathrine Nielsen fra Oksbøl.

lig kost ved ejerens bord, fornødne klæder, vask og rengøring, pleje og opvartning ved sygdom og kørsel med læge om fornødent. »Og ved min død skal Stedets Ejer bekoste min Begravelse på hæderlig og anstændig Maade efter Egnens Skik og Brug«.

Med alt dette og faste skatter etc. blev stedets kapitaliserede værdi 7.000 kr., og dermed var sælgerens forhold klaret, men ikke køberens. Han skulle bruge penge straks, hvis han skulle blive ved stedet. Stald og beboelse skulle fornyes, besætning fordobles, hestekraft skulle afløse studepar o.s.v. – men det behøvede Jakob ikke at ville se. Han ville ikke have et kreditforensingslån ind foran sin aftægtsprioritet, og hans søn måtte så låne i den lokale sparekasse.

Som husholderske for den første vinter lejede han den pige, han havde tjent sammen med i Jægum. Hun var 26 år, hed Marie Pedersen og stammede fra Mors, men havde været på egnen i nogle år. I vinterens løb fandt de på en langt bedre ordning. Den 10. maj 1904 blev de gift i Aal Kirke i al beskedenhed.

Dagen efter kørte Jensinus de sidste læs mæg ud og såede de sidste roer. Han skulle dernæst til at brække den gamle stald ned og have en ny og større bygget samme sted. Håndlangerarbejdet ville han selv gøre. Det nødvendige markarbejde skulle så gøres i de lange aftener efter håndværkernes fyraften kl. 6 (18). De daglige sysler med de husvilde husdyr var faderen en god hjælp ved.

Han var med sine 62 år en ung aftægtsmand, der ikke led af sygdom, men han brød sig ikke om, at sønnen rev de gamle huse ned, der havde stået i hans tid og længe før. Den gamle havde dog bygget en stump lade, der fik lov at stå i al hans tid. Den nye stald var kun første del af de byggeplaner, som den »dristige« bygherre havde gået med længe. Stuehuset skulle fornyes året efter – senest – ikke af fløthed, men af hensyn til næste generations sundhed. Der havde været tuberkulosedødsfald nok på de lerstampede gulve, som der var spyttet på efter trang eller blot skik og brug. I den henseende var Jakob måske ikke mere svinsk end mange i hans tid, men det kunne også være slemt nok. Det almindelige spytteri havde været et problem ved mejerigeneralforsamlinger og på kirkegulvet.

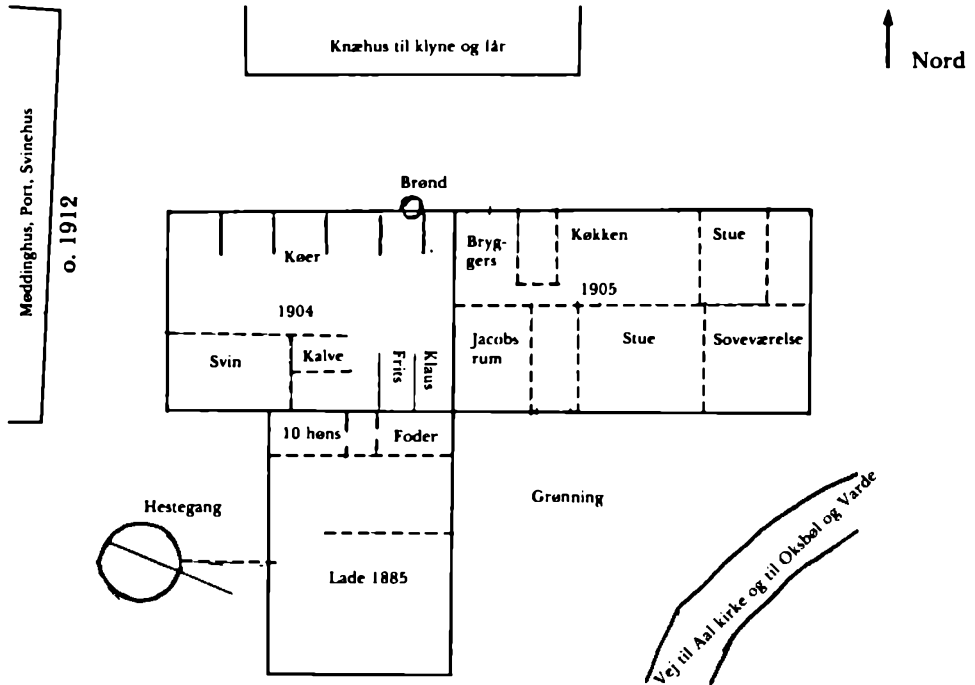
I den nye stald blev der båse til 15 kreaturer, heraf 8-10 køer i dobbeltbåse a tre alen (185 cm), et par sostier og plads til to stærke brune russerheste, der hed Klaus og

Fritz. Den sidste var blind, men kunne dog følge en lige plovfure alle sine dage.

Det var svært at spå om fremtiden også før Storm P., men den nye stald skulle have været lidt større, mens man nu var ved det, eller måske lagt et mere bekvemt sted? Men far og søn havde dog et til fælles: de ville nødigt stifte gæld. Jakob kendte et eneste afskrækkende eksempel blandt sine mange brødre, deraf var han måske den forsigtige mand? Hertil kan føjes, at i al hans tid som bonde havde det været dårlige tider for landbruget. Den første del af andelstiden var en krisetid, og det kostede at bygge mejerier og deslige, men de gjorde det alligevel og fik det betalt, og deres sønner fik de gode resultater, før de selv anede det. Tiden fra o. 1900 til 1914 blev den bedste, landbruget har haft, thi da var der balance i tingene. Det mente min far og hans generation, og jeg har ikke bedre kildegrundlag.

I det andet byggeår var familien vokset med en søn et par måneder, før det gamle hus skulle falde og blot lidt af det nye være beboeligt snarest muligt. At bevæge sig ud til naboer for at spise og sove m.m. skulle kun være en kort overgang i en travl tid, hvor arbejdsdagens længde var bestemt af solen. Og der var håndværkere, der skulle vartes op både med materialer og fuld kost, som det var skik dengang.

Min far har fortalt, at der gik kun tre uger fra det gamle blev forladt, og til et hjørne af det nye kunne give husly i al tarvelighed uden at kaldes færdigt. De to byggesomre i træk var en arbejdsbyrde, som man skulle være ung for at holde til og kun for en tid. Huset blev bygget solidt og godt, men ingenlunde flot. Det kostede i kontant arbejdsløn til bygmesteren, som vistnok var fra Billum, 265 kr. + fuld kost.

Skitse over ejendommen matr. 19 a, Borre, Aal Sogn år 1885-1914.

Hvad tækkemand, maler og deslige kostede vides ikke.

Hele den nybyggede herlighed blev tækket med strå af plejltærsket rughalm, som der var nok af på egnen, og det blev sikkert lagt op som det skulle af Niels Nielsen, Billumvad, der havde ord for at være egnens bedste tækkemand helt til sin død i 1930.

Intet var flot, men alt solidt og godt. Stuehusets hulmur var kønne flammede sten helt fra Esbjerg, mens stalden kunne nøjes med de mere primitive fra det nære Kjelst teglværk. Det viste sig, da vinduerne var nær 50 år gamle, at de var lavet af prima amerikansk fyrretræ købt på nærmeste strandauktion.

Det nye stuehus var egentlig kun en for-

længelse en tilbygning til den årgamle staldlænge, planlagt med hensyn til god brugsværdi for små penge uden skelen til spidsfindig byggestil i en overgangstid. De 7,5 m i bredden og knap 2,4 m til loftet var nær den nye tids norm, men den sammentrængte form var i pagt med egnens gamle husmandsstil. Der var kun et støbt bryggersgulv og to døre imellem køkkenbordet og det nærmeste dyr i stalden. Det passede til både fars og søns nedarvede bondenatur og – kultur at være i nærhed af deres dyr dag og nat. Luften lignede endnu den, de var født i, da koens vinterføde var velbræmmet enghø eller agerhø med mange slags ukrudtsblomster i. Den vestre stald-dør var også stedets daglige entredør. Traf man ikke folk der, så kunne bondeduelig-

hed og kreditværdighed beses af gode øjne undervejs til køkkendøren.

Stalden blev bygget, da loft af jernbjælker og murede hvælvinger var ved at blive god byggeskik, mens fodergange foran køerne endnu var for pladskrævende i små stalde, men foran ædetruget var der dog et faststøbt vandtrug med et rør ud til vandpumpen af træ, der ved håndkraft trak vandet op fra en gammel murstensbrønd, der i en våd vinter virkede som sivedræn for overfladevand. Det var ikke altid så pænt som det klare grundvand, som der skulle holdes hus med i en tør sommer. Man var tilfreds, når der var vand nok, og kældergulvet var tørt. Resten kunne man vænne sig til.

I det 100 m² lille stuehus var der efter gammel egenskik mange rum og endnu flere døre. De to små værelser, som Jakob havde løfte om ifølge skøde, var indskrænket til eet, der til gengæld var stort i forhold til hans vaner. Foruden hans brede seng og den store bilæggerovn, hvori der blev fyret fra skorstenen, var der plads til et par siddende gæster. Det var også let for ham i sine sivsko at »stavre om ved skorstensgruen« og »fram ad æ kjørres« som var hans egnsbetegnelse for kostald.

Imellem aftægtsrummet og stalden var den store murede bageovn, som det var Jakobs sag at fyre i (lyse ovnen). Det er for sent at spørge, men der kan gættes på, at det var en gammel ovn, som det nye hus var bygget hen over dels for fremdeles at kunne bage »eget brød til egen dug« og for at bevare noget af Jakobs kæreste dont, den som kun han kunne håndtere. Han var jo ikke den, der frydede sig over forandringer, men ingen forandrede noget blot for at genere ham.

I resten af husets sydside var der en lille

forstue og dernæst stue og soveværelse efter tidens normale mål. I det nordvendte køkken var der plads til otte-ni mennesker ved det bord, der havde stået i det gamle hus, og det nye komfur havde tre »fyrehuller« og en messingstang langs de to sider at læne sig imod. Den blev af nogle kaldt unødvendig flothed.

Min mor, der kom fra andre egne var ikke indstillet på at bruge køkkenet til sy- og læsestue eller aftensæde til hver en tid. Til sligt brug var der indrettet en lille dagligstue også mod nord, hvor der var plads til hendes trædesymaskine, et bord at læse og skrive og drikke kaffe ved, og en lille kogekakkelovn – et lunt og hyggeligt rum, der kunne spares brændsel i.

I nordøsthjørnets lille pigekammer var der plads til kommode og seng foruden pigen selv, når hun sov sin nødvendige søvn. – En ung tjenestepige var på små gårde en mere nødvendig medhjælp end en karl – et behov der steg i trit med, hvor mange børn husets mor fik at ofre tid og omsorg for. Des mere arbejde blev der til pigen. Det meste af dagens dont i hus og gård 365 dage årligt var betroet kvinder som en selvfølge – og set fra deres side ikke altid noget, mænd kunne bruges til. Mælkens behandling var forlængst overladt til mejeriet, også hvor det holdt hårdt at slippe det, men kvindehænder var stadig de bedste til at malke køer og holde spandene rene, påstod mænd som gerne selv ville være fri. Min far undgik at få det lært, men min bedstefar kunne, og min mor var god til det. I mange år var det de to, der malkede staldens otte sortbrogede jyske køer tre gange daglig, og mælkemængden steg år for år, men det kunne også have andre årsager.

Tjenestepiger var der så mange af, som

der kunne blive, så længe piger mellem fjorten og en snes år ikke havde eller kendte andre muligheder end at komme »ud at tjene«. Bønders og andre borgers egne børn var en stor del af det samlede, uopklarede antal. Om pigen tjente hjemme eller byttede plads og erfaringer med andre var blot en del af systemet, der også gjaldt den mandlige ungdom indtil flere og flere fandt andet arbejde – eller udvandrede.

Pigen på landet blev en universalperson, ellers duede hun ikke. De fleste steder malkede hun sin part af køerne, spandevask var hun selvskreven til, og de skulle være rene. Mejeriets folk var blevet så dygtige i deres fag, at de havde mod til at forlange kvalitet af deres bønder og disse igen af deres piger.

Pigen var med, når kartoflerne skulle sættes om foråret og siden, når der skulle luges roer og gulerødder, når høet skulle vendes, rives og lægges (lades) på vognen og køres hjem og ind på loftet, når kornet skulle bindes i neg efter »æ mejle« og siden samme vej som høet. Og ved kartoffelsamlingen kunne hendes hænder være de rappeste. En rap replik til mandlige spydigheder kunne også forekomme.

Indendørs skrællede hun kartofler, vaskede op i middagsstunden, fejede gulve, bar brændsel ind etc. og skelede til konens kogekunst ved komfuret. Hvad der blev lært og erfaret kunne være efter devisen: klog af skade.

Tjenestepigen var sin tids uundværlige arbejdskraft. De fleste havde det godt, så længe de ikke kendte andet, der tilsyneladende var bedre. Set fra nutidsstade fik de lidt lært, men de gjorde erfaringer, der var hold i livet ud.

Hvad hun fik i løn for 70-80 år siden er

svært at sætte tal på, fordi en god del af især pigeløn endnu havde et stænk af naturaløkonomi (nu kaldes det frynsegoder). Når der alligevel var en symaskine eller en omrejsende sy pige i huset, kunne der også falde en rest af til pigen. Hun hørte huset til med besværligheder og rettigheder, og der skulle ikke så mange rede penge til for at være lykkelig.

Det blev næppe forudset, da mine forældre havde travlt med at bygge i 1904-05, at de skulle bygge fire gange mere i deres tid. Der var stadig kun de 14 tdl. ved stedet plus lidt udmark, eng og hede og ingen ønsker eller stræben efter mere jord, men der var en tro på at få mere ud af jorden, end de gamle havde fået.

Den landbrugsudvikling, der tog fart med et mejeri i hvert sogn, havde fået mange grene, som en ny generation af bønder var parate til at bruge. Nogle havde været på landbrugsskole og flere på en af tidens mange højskoler, der også gav landbrugsundervisning, og de, som blev hjemme, lærte af de andre tværs over markskellet. De fleste fik lært at bruge kunstgødning og importerede fodermidler og at fodre køer bedre. Tendensen blev selvforstærkende i større avl, mere foder, flere køer og svin og dermed mere gødning til den samme jord. Bondens guldalder var kommet uden varsel – med afsmittning til hele samfundet.

Der gik kun få år, før min far manglede husplads til sine svin. Det var tildels forårsaget af, at mælkemængden fra hans otte køer var steget til mere end 40.000 pund pr. år, som da var det meste, mælkekusken i Borre læssede på et sted. Når mejeriet havde skummet fløden og solgt, hvad den lille bys husmødre bar hjem i kander og andre »dele«, var det bondens pligt at få

resten, d.v.s. centrifuge- og kærnemælk, hjem som føde til sine kalve og svin og evt. bruge af det i sin husholdning. Prisen var symbolsk, fordi mælken ikke havde skiftet ejer, men dog belastet mejeridriften ved sin mængde. Og bonden var mejeriets rette ejer i forhold til sin brug af det.

Således gik det til, at der blev en rimelig balance i forholdet malkekøer og svinehold. Ingen havde køer uden svin, og ingen havde svin uden køer.

Der var også sket en afgørende vending i det traditionelle forhold, at husdyrhold skulle være pinlig afhængigt af, hvad der kunne eller ville gro på stedets egne marker. Mens der i »de gode gamle dage« før andelstiden blev solgt korn fra Danmark til andre lande, var det nu blevet omvendt. Det var blevet økonomisk forsvarligt at købe korn og oliekgær at supplere sin egen avl med. Det var især til nytte for små jordbesiddere med deres altid nærværende arbejdskraft og indsigt. Gennem de landøkonomiske foreninger og andre kilder fandt teoretisk viden ud til alle der ville se, hvad der betalte sig bedst. Politiske myndigheder blandede sig ikke i bønders daglige dont.

Det stigende høstudbytte af egen jord havde at gøre med, at der kunne købes kunstgødning af forskellig art, men den kostede penge. Samtidig blev der fra forsøgsstationers og planteavlskonsulenters lokale markforsøg spredt megen viden og vejledning i, hvad gårdens eget møg og ajle var værd, hvis den blev bedre opbevaret og anvendt. Disse værdier fik i min bedstefars tid lov at sive i jorden, hvor de faldt, hvis de kunne, eller flyde hvorhen de ville. Afløb i rør fra stald til en tæt ajlekule var ingen »nytte« til for o. 100 år siden. Sådan havde det jo været, så længe nogen kunne

huske. Hvordan det så i kort tid forandrede sig til det bedre havde måske en årsag i, at mejeriernes ubønhørlige krav til renlighed og kvalitet bredte sig til hele landbruget og til byerne med.

Min fars andet byggeri o. 1912 havde flere formål. Han kunne ikke fortsat drive landbrug uden et rummeligt møddinghus. Det hørte med til hans næsten pinlige ærbødighed for de møgværdier, der to gange daglig blev kørt ud af stalden i den specielle trillebør, der lokalt hed en støwt.

Et stort halvtag skulle dække for sol og regn, og han vogtede nidkært over, at hver en dråbe udsivende saft fandt vej til en solid ajlebeholder, som blev støbt under den vognpart, hvor hans nye fjedervogn med to agestole fik husly. I resten af huset var der plads til 25-30 slagterisvin, og ovenpå var der megen loftsplads til hø, som i vintertiden daglig blev båret i favnfulde (borringer) fra det fritliggende hus og over til køerne i al slags vejr. Det blev en daglig vane – lettest for folk med lange arme.

Omkring den samme tid skete der noget andet. Den nærmeste nabo mod sydøst, Klaus J. Madsen, solgte sin ret anseelige gård til nogle »gårdslagtere«, der havde i sinde at sælge det meste af jorden fra og sammenlægge resten med et nedlagt sted ved modsat side. Ved denne lille jordfordeling købte min far henved tre tdl. ved sit sydskel for 1200 kroner kontant ifølge skøde af 1913. En anden nabo, Jens Chr. Hansen, der var gift med min fars plejesøster Mette, forsøgte at overtage andre ca. 20 tdl. men det lykkedes kun halvt. Om det var pengenød eller fysisk og psykisk uoverkommelighed, der kom i vejen, kendes ikke, men efter et par års forløb måtte min far også købe de 11 tdl. der lå op mod hans gamle og nye markskel. Det skete mere af

pligt overfor svogeren og den forsømte jord end af lyst. Købesummen var ifølge skøde af 3/4.1916 3700 kroner som blev erlagt kontant.

Det kan undre i nyere tid, at en bonde på 36, som det gik godt for, helst ville nøjes med sine 16-17 tdl. Det kan være sket samtidig med, at han afstod et stykke udmark til oprettelse af et husmandsbrug på Borre Østerhede, men det er ikke bevist.

Jeg var knap nok født, mens det skete, men husker, hvad min far fortalte, da jeg blev gammel nok til at spørge. Det kom stykkevis og delt. Han huskede bedst, at det var strengt pludselig at få sit areal fordoblet. Det gik ingensinde bedre end i den første halve snes år med de kun 14 tdl. og de otte køer, der som skik var, stod i tøjr for at holde hus med sommergræsset i forhold til mælkeydelse. I maj måned blev der suppleret med staldfoder af friskslået, grøn rug, og når det var brugt, var der samlet staldgødning til en afgrøde mere, der i reglen var turnips, som blev store nok til brug i august. Sagen var at få mest muligt ud af den jord man havde, før man ønskede sig mere.

I det tiår min far havde haft ejendommen, havde han nået at få den sat i skik efter ønske. Der var bygget tre gange, jorden var drænet på udsatte steder, og granhegn var plantet til læ for vind og vejr. Og det var betalt altsammen ifølge hans eget udsagn. Intet havde været begunstiget eller belastet af offentlige tilskud. Hans skatteydelse var større end rentebyrden.

Det var hans erfaring, at anstrengelsen skulle overståes, mens man var ung. Da hans gård ret pludselig skulle være næsten dobbelt så stor, var det unge mod begyndt at svinde.

En brugelig karl kostede godt 300 kr.

årlig + kost og ophold, men det passede bedre til hans temperament og sædvane at beholde den solide daglejer, han i travle tider altid havde haft. Der var husmænd i nabolaget, hvis jordlod var for lille til at leve af eller holde hest på, der gerne ville tjene o. 3 kr. daglig + kost og låne gårdens heste i tilgift. Det var en form for gensidig hjælp.⁴

Bedstefars nytte i det daglige gled stille og roligt ind i et samarbejde med hans fire børnebørn. Min ældste bror kom tidligt ud at harve med de brune russere.

Som tiden gik, blev det næppe fortrudt at familien fik større virkefelt. Hvis der intet var hændt, var der blevet for lidt for børnetilvæksten at gøre nytte ved, og det var ikke mine forældres ønske, at alle deres børn skulle sendes ud at tjene i 12-14 års alderen.

Mere jord krævede mere husplads, men der gik lang tid, før min far fik samlet kræfter og måske også andre midler til det. Han fik god øvelse i at sætte kornhæs, men det blev han også træt af.

Ordene om de gode tider før 1914 har godt af at få et par afrundede, men troværdige tal med på vejen. Mange vil måske gætte på, at det gode skyldtes stærkt stigende priser på det, bønderne skulle leve af at sælge i andelstidens første årtier, men så nemt var det ikke. I april 1910 kostede et pund smør o. 100 øre med små udsving op eller ned, thi »de engelske Smørmarker er fremdeles demoraliserede og Priserne falder stadig« og »Sælgerne maa tage betydelige Tab for at faa solgt«. Men sælges skulle der, før det gik i fordærv.

Svineproduktionen steg stærkt fra o. år 1900. I det år blev der slagtet 625.000 stk. på 26 andelsslægterier og i 1909 dobbelt så mange på 34 slagterier. Det kneb længe at

blive enige om en fælles notering. For år 1901 blev den udregnet til godt 80 øre pr. kg og i 1913 til o. 105 øre, men andelsslagteriet i Esbjerg og dets store filial i Struer ville til tider give lidt mere end de andre slagterier.⁵

Den rette årsag til de gode tider måtte findes i den stigende produktion, der kunne holde prisen, fordi køber kunne stole på den gode kvalitet. Andelssagen var ikke kun det, at mælken blev behandlet, og at svinet blev slagtet og andre tekniske gerninger. Dens bedste resultat var måske, at alle kunne få den rette pris for deres produktion – stor eller lille. Sådan havde det ikke altid været. Et helt slægtled fik en god og tiltrængt økonomisk opdragelse.

De fleste var vokset op i en fattig tid. Deres nøjsomhed var blevet en livsvane. Det er ikke muligt at finde præcise tal om, hvad de tjente i rede penge. Mange udgifter og behov var slet ikke opfundet eller eftertragtede. I 1902 kunne en middelmådig bonde betale sin årlige skat med o. 100 kr. Min bedstefar kunne slippe med 49 kr.⁶ De første mejerister og brugsuddelere måtte dele kår med den bedste halvdel af

deres foresatte bønder. Tallene i annoncen fra 1909 kan omregnes til en årsløn på ca. 4000 kr. hvoraf der også skulle lønnes medhjælp.⁷ Den nye uddeler, Søren Nielsen og hans energiske kone Marie i »æbrugs« klarede sig godt i de stedlige vilkår. Søren døde i 1943.

Der var næppe stor forskel i indtægt hos bønder, håndværksmestre og andre selvstændige. Ingen blev rige, men de havde det bedre end der, hvor en stor familie kun havde to hænder slæb for andre at leve af. Privat hjælpsomhed kan ingen sætte tal på. Den foregik i reglen diskret for ikke at gå nogens ære for nær.

Med den store krig 1914-18 blev verden en anden, og den tid jeg hidtil har skrevet om efter andres udsagn og nogle logiske formodninger kom aldrig tilbage. Jeg begyndte med at ville skrive om min egen tid, men der var så meget, som havde det ældres ret til at blive fortalt først, at det fyldte den plads der kunne blive. Til næste år håber jeg at kunne bringe noget af det, som jeg selv har oplevet med mine egne sanser.

Noter og henvisninger

1. Valgbog for Aal Sogneråd.
2. Protokol for Sygehjælpsforeningen for Aal Sogn.
3. Breve fra Niels Kristensen 1865-1913.
4. Tidsskrift for Landøkonomi 1911.
5. Andelsbladet 1909-1913.
6. Ribe Amts Tidende, Skatteliste for Aal Kommune 1902.
7. Annonce i Andelsbladet 1909.

Frode Sørensen, f. 1915. Gårdejer, Borrevej 5, 6840 Oksbøl. Lokalhistorisk medarb. ved arkivet i Oksbøl. Tidl. opgaver: Ugekorrespondent til Landsbladet 1959-78. En gammel brandkasse og dens samtid, og En vestjysk friskole og dens forhistorie, i »Fra Ribe Amt« 1981 og 1986. Udg. Breve fra Niels Kristensen 1865-1913 – et tidsbillede fra Aal Sogn (1984). Modtog H. K. Kristensen prisen 1984.

Uddeler søges.

Bladsen som Uddeler i Aal Brugsforening og Oksbøl St. bliver ledig 1. Oktober eller 1. November b. A.

Lønnen er 6 % af Butiksvarer, 2 % af grove Varer og 3 % af Markts.

Uddeleren skal stille en Kation paa 3000 Kr. svare til alt Svind og betale Halvdelen af Indbøningsmaterialet.

Omsætningen er ca. 60,000 Kr. i grove Varer, 50,000 Kr. i Butiksvarer og 4000 Kr. i Markts.

Der er indlagt elektrisk Belysning og Dristraft. Ansøgninger om Bladsen, vedlagt Anbefalinge, sendes til undertegnede inden 1. Juli.

Anton Lauritsen,
Elsjøstrup pr. Oksbøl.

Annonce i Andelsbladet den 18. juni 1909.

Vestjysk folkemagi i 15-1600 tallet

Af Kim Tørnso

Voksdukken

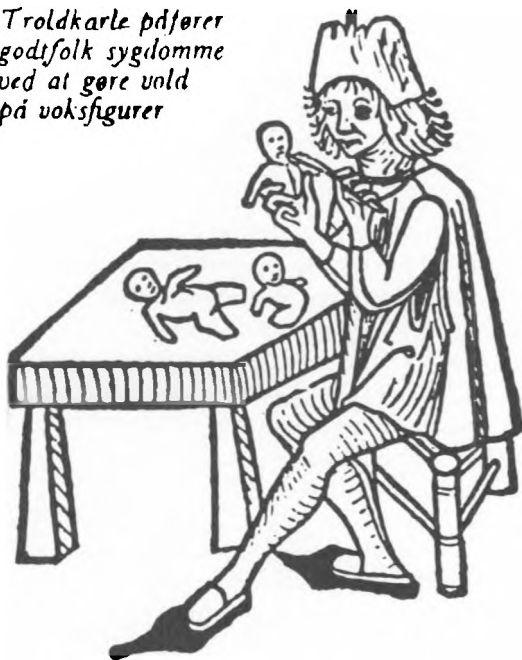
I juli måned 1610, midt i den mest lyse og varme periode af året, brændte et troldomsbål i Skast Herred, som der havde gjort mange gange før i Danmark, og som der for alvor skulle gøre i de efterfølgende år. Folk havde været igennem en vinter med kulde, lange mørke dage og knaphed på ressourcer til at give det overskud, som vinterens strabadser krævede. Ikke mindst for Gunde Brixis havde vinteren været lang og mørk - det var nemlig denne arme kvinde, der skulle brændes for trolddomsbrug. Hovedanklagen mod hende var, at hun havde taget livet af Lauge Pedersen i Hostrup ved hjælp af trolddom, og for dette måtte hun nu selv bøde med livet.

Inden hun skulle brændes, havde hun været igennem et pinligt forhør, som tortur blev kaldt på den tid, og under dette bekendt, at hun havde brugt en voksdukke til forgørelsen af Lauge Pedersen. Vi får ikke nærmere at vide, hvordan voksdukken kunne tage livet af Lauge, men i hendes tilståelse nævner hun andre personer, som havde været med til forgørelsen. Hvis vi følger disse udlæggelser, får vi et klarere billede af den forestilling, der lå bag brugen af voksdukken.

En af de personer, som Gunde Brixis udlagde, inden hun kom på bålet, var Jens Hansen Rusk, der var præst i Lønne sogn. Jens Rusk havde haft en central rolle i forbindelse med voksdukken, idet han havde døbt den på hebraisk i Guds eget hus - han havde dermed givet den dens store kraft.

Jens Rusk endte på bålet allerede i starten af 1611, og selv om vi idag ikke ved, hvad dommen konkret gik ud på, er der meget der tyder på, at Gunde Brixis' udlæggelse havde en væsentlig andel i, at han blev an-

*Troldkarle påfører
godtfolk sygdomme
ved at gøre vold
på voksfigurer*

Dukken blev formet af voks, så den lignede et menneske. Derefter skulle den bæres af en kvinde i en længere periode - som tegn på fostertilstand. Sammen med magiske besværgelser blev dukken »undfanget», og derefter skulle den døbes i en kirke. Dukken skulle helst have samme navn som den, trolddommen skulle ramme.

At kirken var bange for at komme til at døbe en voksdukke, ses bl.a. af en formaning fra biskoppen Peder Palladius om, at børn ved dåben skulle blottes til navlen, så man kunne konstatere om det var et rigtigt barn. (Træsnit 1400-tallet).

klaget og dømt. Gunde Brixis tilstod desuden, at Anne Canniks i Sjølborg havde lavet voksdukken, og at Anne Skyttes i Toftnæs og Kirsten Jægers i Hostrup havde stået faddere ved dåben.

I 1614 bliver Maren Knuds dømt for trolddom i Vester Horne herred, og i hendes tilståelse fortalte hun bl.a., at hun havde været i rode (heksesammenslutning) med Dynes Sørensen, og at det var ham, der havde deres voksdukke i forvaring, og at han kunne tænde ild i folk med den. Dynes Sørensen var også blevet udlagt af Gunde Brixis i 1610, så her har vi endnu en person, der har med voksdukken at gøre - nemlig ham, der opbevarede den.

Dynes Sørensen var siden Gunde Brixis' udlæggelse i 1610 blevet udlagt flere gange, indtil den endelige sag blev ført imod ham i 1617. De anklager, der først kommer frem mod Dynes Sørensen, syntes ikke at have noget med de forudgående sager at gøre. Sagen bærer snarere præg af at være en personlig forfølgelse, hvilket bl.a. bevirker, at anklagerne imod ham var så tynde, at det i lang tid så ud til, at han skulle klare frisag. I 11. time fandt hovedanklageren, Morten Nielsen, imidlertid på et nyt anklagepunkt. Han fik enken efter Lauge Pedersen, som Gunde Brixis i sin tid blev dømt for at have forgjort, til at vidne på, at Lauge på sit dødsleje også havde sigtet Dynes Sørensen for at have forgjort ham. Med dette anklagepunkt, gik puslespillet op - Dynes Sørensen var udlagt for at være den, der havde voksdukken i forvaring, og han var nu også anklaget for at have været med til den forgørelse, hvor Gunde Brixis havde brugt voksdukken. Dynes Sørensen endte på bålet i efteråret 1617.

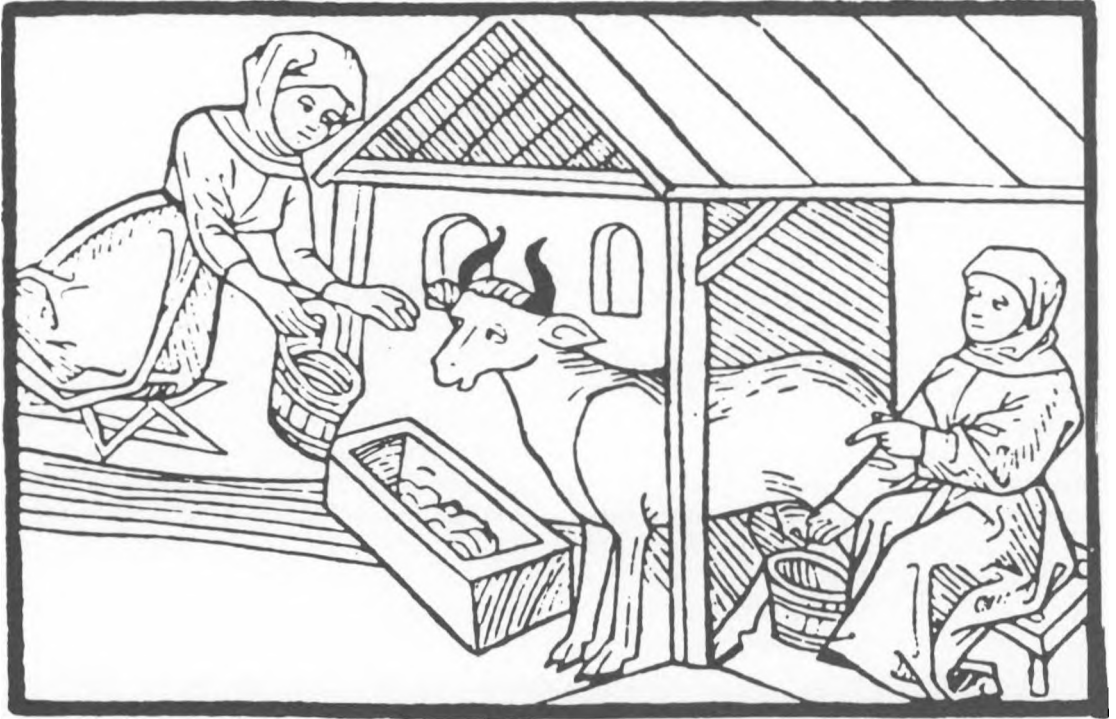
Forestillingen om voksdukken, som her

går igen i en række af de trolddomssager, vi kender fra Ribe- og Vardeområdet, var almindeligt udbredt i hele Jylland, og man kender da også til forestillingen fra mundtlige overleveringer og optegnelser. Det der imidlertid gør voksdukkeforestillingen interessant i forbindelse med trolddomssagerne er, at vi her kan se, hvordan forestillingen kom til udtryk i hverdagen.

Hovedparten af trolddomssagerne i Sydvestjylland var private søgsmål, hvor menigmand anklagede menigmand. Dette bevirker, at vi ud over indblikket i selve trolddomsfølgelserne også får en række billeder af de forestillinger, som tilhørte befolkningen i 15-1600 tallet. Selv om trolddomssagerne først og fremmest byggede på anklager om skader forårsaget af trolddom eller sort magi, som det også blev kaldt, så giver de nemlig også et levende billede af den øvrige magiverden. Derfor kan vi igennem trolddomssagerne få et godt indtryk af magifestillingerne, som de har optrådt i hverdagen, og dermed også en særlig god fornemmelse af 15-1600 tallets forestillingsverden.

Verdensbilledet

Lige som vi idag i vores stærkt teknologiserede verden til stadighed søger at udvide og forfine teknikken (f.eks. med EDB-teknologi og biofysik), søgte man også i 15-1600 tallet at finde forklaringer på det uforklarlige. Nu var denne verden ikke opbygget omkring teknologi og videnskab (som vi kender den), men havde et verdensbillede, der i høj grad byggede på skjulte kræfter og Gud som centrum for en helhed, hvor mennesket kun spillede en underordnet rolle - men på grund af sine synder til stadighed var i fare for at komme på minussiden i denne helhed. Når

Mælk var et godt næringsmiddel – og derfor også et yndet mål for trolddom. Man kunne tage fløden fra mælken, eller man kunne tage mælken direkte fra koen, mens den blev malket, som troldkvinden til venstre er i gang med. (Træsnit 1486).

man skulle søge forklaringer på det uforklarlige, var det derfor også i disse grundelementer, man ledte.

En anden væsentlig forskel på vore dage og 15-1600 tallet er, at vi på baggrund af vores teknologi søger at finde ud af HVORDAN ting sker eller hænger sammen. For menneskene i 15-1600 tallet var billedet et andet.

Da menneskets vilje var underordnet i den store helhed, tænkte man ikke så meget på, hvordan ting skete. Da man imidlertid besad en udsat position i verdensbilledet, var det i høj grad vigtigt at finde ud af, HVORFOR ting skete. Hvorfor blev man skadet på helbredet, hvorfor slog hø-

sten fejl, hvorfor faldt der blodregn i starten af 1600-tallet og hvorfor skulle det netop gå ud over en selv. HVORDAN tingene skete var uvæsentligt, fordi de skete i en helhed, der lå uden for menneskets indflydelse og fatteevne. Dette medførte, at der var tre hovedforklaringer på, HVORFOR ting skete: Guds vilje, magi eller en naturlig hændelse. Disse tre forklaringsmodeller havde vidt forskellige konsekvenser, som vi skal se i det følgende.

Da Maren Nielskone fra Bandsbjerg en kold vinterdag i 1613 gik ud for at hente tørv ind fra tørvestablen, væltede denne ned over hende, så hun døde. Ud fra 15-1600 tallets forståelse var det væsentlige

nu at finde ud af, hvorfor den væltede ned over hende. Havde hun taget den tørv, der lå nederst, var der en naturlig årsag, men hvis tørvestablen var væltet uden videre, måtte der være magi med i spillet, eller det måtte være Guds vilje, der var sket. Hvis det var Guds vilje, var det en straf for, at Maren Nielskone havde syndet mod Gud - en alvorlig konklusion for det menneske der blev ramt af ulykken (ikke mindst efter reformationens indførelse hvor syndsforladelsen blev sværere tilgængelig). Var det imidlertid magi måtte det være en anden person, der havde kastet denne på hende, og hun var således selv uforskyldt. Dette indebar imidlertid specielt i 15-1600 tallet alvorlige konsekvenser, for det menneske, der så fik skylden. For Maren Nielskone blev det (selv om hun efter sin død nok kunne være ligeglad!) fastslået, at ulykken måtte være sket ved hjælp af trolddom. Da Maren, et kort stykke tid inden ulykken skete, havde været i skænderi med Kirsten Pallesdatter, kom episoden til at indgå som en del af bevismaterialet mod Kirsten, og den var dermed medvirkende til at Kirsten blev brændt på bålet som troldkvinde ved Vester Horne herredsting i 1614. Maren Nielskone kunne dermed hvile i fred i sin grav.

Da trolddomssagerne som tidligere nævnt for det meste var personlige søgsmål, er det også den menige befolknings forestillingsverden, der kommer til udtryk i anklagerne. Det er strukturen i befolkningens egen forestillingsverden, vi får et indtryk af. I tilståelserne var det derimod nogle andre trolddomselementer, der kom frem. Strukturen var anderledes. Dette hænger sammen med, at tilståelserne næsten altid byggede på pinlige forhør, og at det var præster eller andre lærde personer, der

stod for forhøret under torturen. De pinlige forhør var en fast procedure, idet troldkvinden, efter at hun var dømt skyldig, skulle aflægge en fuld tilståelse. For at være sikker på at det hele kom med i tilståelsen, blev denne afpint hende. Til gengæld var det, ifølge recessen af 6/12 1547, forbudt at pine folk før dommen, idet det i artikel 19 hedder at »Ingen skal pinligen forhøris, førend han er dømt«.

Mens trolddomselementerne i anklagerne ikke har så megen mytologisk overbygning, bærer elementerne fra tilståelserne tydeligvis præg af en teologisk inspireret overbygning med djævlepagt og gudsfornægtelse, som det centrale. I den menige befolkning har disse sider af sagen imidlertid ikke været så væsentlige, for dem var det spørgsmålet, om man havde skadet andre med trolddom og dermed været årsag til, at disse rantes af ulykke. I trolddomssagerne viser der sig således et skel mellem den teologiske verden og den verden befolkningen levede i. Befolkningen havde sin egen forklaringsmetode, hvori der indgik en anden opfattelse af magi end den, som kirken stod for.

Sort og hvid magi

Grunden til denne forskel i trolddomselementerne i anklagerne og tilståelserne lå i en afgørende forskelsopfattelse af hele magien. Magien havde fra langt tilbage i tiden været en vigtig del af folks hverdag som en vigtig del af deres forståelse af deres omverden. Dette betød, at man havde en hel række forskellige magiformer til forskellige situationer. Der var den skadende magi, som vi støder på i trolddomssagerne, men man havde også magi, der skulle beskytte en mod denne. Man havde hvid magi, der på forskellige måder skulle

Troldkvinde igang med at overføre trolddom med håndspålggelse og magiske tegn. Manden som trolddommen skal ramme søger at værgе sig ved at lave korstegn med armene. I baggrunden ses kirkens indflydelse på folkemagien ved en djævel, der hjælper troldkvinden, og en anden der enten er igang med trolddomsbrygning, eller er ved at sende trolddom op i luften for at skabe uvejr. (Træsnit ca. 1500).

hjælpe en igennem hverdagens strabadser. Der kunne signes for en god høst, manes hjælp til svære situationer, spåes om fremtiden, helbredes ved formularer og meget andet. Magien indgik i alle hverdagens led.

Inden for kirken havde man op igennem middelalderen accepteret denne magi-brug, men i slutningen af middelalderen begyndte kirken at ændre holdning. I første omgang blev den sorte magi gjort til djævelens værk, og dermed en kættersk handling, men efterhånden blev også beskyttelsesmagien og den hvide magi taget med ind under denne definition. Efter reformationens indførelse i Danmark syntes kirkens pres for at få al magi gjort til djævelens værk og dermed til gudsfor nægtelse, at stige. Peder Palladius (den første reformerte biskop på Sjælland) tordner imod magien på sine visitatsrejser, og i Ribe skriver biskoppen Hans Tausen, at »vi skulle vide at hulde slig spådom som en vitterlig afguderi og stor synd mod det første bud«, og med henvisning til Moses III kap. xx fastslår han, at dem der bruger magi, »skal man stene ihjel, og lade deres blod komme over dem selv«. ¹ Op igennem 1500-tallet fortsætter kirkens modstand mod al magi, og i 1617 er den en medvirkende årsag til, at Chr. IV. lovgiver, ikke kun mod den skadende sorte magi, men også mod den gavnende hvide magi. I lovgivningen fastslås straffen for brug af hvid magi til inddragelse af ens boeslod samt landsforvisning, mens straffen for brug af sort magi, er den sædvanlige, nemlig bældøden. ²

Den folkelige opfattelse af magi

I befolkningen skete der ikke en tilsvarende holdningsændring til magibrugen. Trolddomssagerne i Ribe- og Vardeområ-

det viser med masser af eksempler, at man i befolkningen ikke ville godtage, at den hvide magi var skadende eller farlig – der til var denne magi alt for vigtig for folks hverdag. Alle anklagepunkterne i de private søgsmål i sagerne omhandlede skader eller ulykker, der var påkastet mennesker med trolddom, mens der ikke nævnes nogen anklager om gudsfor nægtelse eller anklages for brug af hvid magi. Ikke engang inden for kirkens egne rækker, hos de lokale præster, var der tilslutning til den officielle kirkes skarpe holdning. Således havde Lønnepræsten Jens Rusk praktiseret som en velanskrevet klog mand i mindst 15 år, før han blev dømt som troldkarl.

I Skast herred var der i 1620 en trolddomssag, der med al tydelighed viser befolkningens mere differentierede holdning til magien. Anne Nisdatter fra Vong var klog kone og ud fra de mange mennesker, der søgte hende, må det antages, at hun har haft et godt ry. Hun hjalp folk med ulykker på gården, dyrene, afgrøderne eller dem selv. I Hiortkjær mistede Chr. Hansen i 1617 en hoppe, og en klog mand fortalte ham, at han stod i en stor fare og at han skulle tage vare på sig selv for ikke at få det værre. Chr. Hansen fik imidlertid flere ulykker på sit hus, idet hans nyfødte søn i efteråret fik en væmmelig sygdom så han bjæffede lige som en hund, og da sygdommen blev værre, tilkaldte han ved juletid Anne Nisdatter. Hun fortalte ham, at der var lagt en »hård byrde på ham og hans ganske hus«, at der var gjort ondt ved barnet, og at det ville dø inden tre torsdage. Barnet døde da også kort tid efter, men dermed var ulykkerne ikke slut. Nogenlunde samtidig med den lille søns død kom hans noget ældre søn hjem med en »ond fang« i maven og lårene. Anne Nis-

datter kurerede ham ved at kaste tre af hans hovedhår i ilden, mens hun sagde, »for Guds skyld fortørn ikke denne dreng for der er kastet en hård byrde på ham«. Desuden lavede hun en smørelse af urter og brændevin. Da det nu var klart for Chr. Hansen, at der var kastet en ulykke på hans hus, var det vigtigt at finde ud af, HVORFOR hans hus skulle rammes af ulykker – var det en straf fra gud, eller var det trolddom. Chr. Hansen søgte flere gange at få Anne Nisdatter til at oplyse ham om dette, men om det nu var fordi hun ikke vidste det, eller fordi hun ikke ville, så undlod hun at give ham et svar.

Nogenlunde samtidig med disse hændelser havde Gertrud Sørens i Vong fået en rædsel og en »banghed«, og hendes mand opsøgte derfor Anne Nisdatter for at få hjælp. Hun søgte at hjælpe Gertrud ved at binde et bånd med 3 knuder i hendes hår. Knuderne hjalp imidlertid ikke, idet sygdommen blev værre og værre. Desuden ville/kunne Anne Nisdatter heller ikke her oplyse om, hvorfor Gertrud var ramt af »bangheden«.

Da Anne Nisdatter ikke ville fortælle om årsagen til ulykkerne, fik det folk til at tænke på, om det mon ikke kunne være hende selv, der havde brugt skadende magi. Rygtet om hendes brug af sort magi voksede, og da hun i 1619 yderligere blev udlagt af den trolddomsdømte Mette Chrestensdatter i Vester Horne herred, blev mistanken så stor, at man rejste sag imod hende.

Sagen mod Anne Nisdatter førte ikke i første omgang til domsfældelse, idet hun fortsatte som klog kone i 1620, hvor hun var i Kjelst i Vester Horne for at hjælpe folk mod ulykker. Afgørende for at hun ikke blev dømt med det samme var, at man

ikke kunne bevise, at hun havde brugt skadevoldende trolddom. Til gengæld vidner en række personer om hendes gerninger som klog kone. Man opgav imidlertid ikke sagen imod hende, og frem til sommeren 1620 blev der samlet beviser imod hende. Denne gang havde man fået samlet vidner, der kunne bevise, at Anne havde brugt trolddom, idet et par af bevisførelserne gik ud på, at hun havde været i skænderier med personer, og disse personer derefter var blevet ramt af ulykker. Dette var den almindelige bevismetode i trolddomssagerne, og i domsgrundlaget står der da også, at hun dømmes for at have lovet ondt, og det er vederfaret (Sammen med trolddomsrygte og et dårligt sognevidne var dette bevis den væsentligste baggrund for dødsdomme).

Anne Nisdatter bliver således ikke anklaget eller dømt for at have fungeret som klog kone og brugt hvid magi, tværtimod brugte folk hende stadig som klog kone selv om sagen imod hende var startet - selv om hun måske brugte sort magi, kunne man godt bruge hendes positive evner alligevel.

Magiens brug

I trolddomssagerne fra Ribe- og Vardeområdet får vi flere eksempler på hvordan den sorte magi, beskyttelsesmagien og den hjælpende magi blev brugt.

Man kunne påkaste andre personer trolddom på mange måder, men der er tre hovedtemaer, der går igen i sagerne. Man kunne lade den onde trolddom selv fare af sted og forrette den skade, man ønskede (som det f.eks. blev gjort via voksdukken), eller bruge onde øjne, hænder eller ord til at overføre trolddommen. Dette var f.eks. tilfældet for Mads Jensen i Oksby, da han

en fredag i 1637 var ude efter tang sammen med sine folk. Da de kom kørende mødte de Maren Chrestensdatter Rannek, og hun gik ud foran hestene og sagde, at de sandelig var godt kørende. Tre dage efter døde den ene hest, og Mads Jensen blev klar over, at Maren havde kastet sine onde øjne på den. Han spærrede hende inde i sit eget hus indtil sagen mod hende var rejst, og på baggrund af dette og en række andre beviser blev hun dømt som troldkvinde.

En anden måde at overføre trolddommen på var ved at anbringe noget fysisk eller selv være til stede hos den, man ville skade. Det mest kendte eksempel fra Ribe- og Vardeområdet på troldkvinder, der var til stede ved forgørelsen, er nok sagen mod Maren Spliids fra Ribe. Hun beskyldtes for at have været inde hos Didrik Skrædder sammen med to andre kvinder og med vold have pustet ham i munden, så han senere kastede en underlig slimet klat op. Et lignende tilfælde af natligt besøg ses imidlertid også i en sag fra Skødstrup, hvor Maren Knuds beskyldes for, sammen med andre troldkvinder, at have været inde hos en mand om natten og taget mål og mæle fra ham og have pint ham frygteligt - dog uden at han døde, idet de ikke kunne nå så megen trolddom inden solopgang, hvor de skulle være væk. I en folkemindeoptegnelse fra slutningen af 1800-tallet kan man iøvrigt læse et råd mod sådanne natlige overgreb. Heri hedder det, at »over sin seng skal man have malet et Billede af den opgående Sol, saa kan hverken Maren eller andet Troldtøj komme til den sovende og skade ham«.³ At anbringe noget hos den, man ville ramme med trolddom kunne tage sig meget forskelligt ud, lige fra at spytte hos personen og til at anbringe en af sine ejendele der. Ifølge et anklageskrift

fra 1620 mod Birthe Olufsdatter fra Ribe brugte hun netop denne metode. Hun var blevet set ved Hans Larsens dør, hvor hun lå på knæ og gravede ved hans brosten (dørtrin). Da man fortalte ham dette, »vii-ste han deres Pige ud, og skulle erfare, om der var noget lagt under Steenen, da fandt hun under Broesteenen en Kors-Hvid« (en mønt der havde et kors på den ene side og som ofte blev forbundet med særlige magiske kræfter).⁴

Den tredje måde man kunne overføre trolddom på var ved at få fat i nogle ejendele eller lignende fra den, man ville forgøre. Man kunne så kaste trolddommen på disse ting, og den ville derefter ramme deres ejermand, eller man kunne bruge disse ting til at tage deres ejermands lykke fra ham. I sagen mod Kirsten Pallesdatter fra Kjelst i Vester Horne fortalte Hans Jepsen i Tarp således, at han havde mistet næsten hele sin rughest, fordi han året før havde givet Kirsten et rugneg.

Beskyttelse mod magi

Selv om der således var flere forskellige måder man kunne overføre trolddom på, så var der i folketroen også midler til at man kunne beskytte sig mod den. Man kunne f.eks. kaste ild efter en trolddomsmistænkt, når hun forlod ens hus. Da ild opfattedes som ondtafvisende, afviste man derved en eventuel trolddom, som hun havde kastet på en. Poul Laugesen Skomagers kone kastede således noget ild efter Birthe Olufsdatter, da hun forlod deres hus. Birthe blev så rasende over dette, at hun vendte sig og lovede Poul Laugesens kone, at hun inden jamlings dag (idag om et år) ikke mere skulle kaste ild efter hende. Pouls kone døde et halvt års tid ef-

ter og han mente, det var Birthe Olufsdatters forbandelse, der var gået i opfyldelse.

Et andet godt middel mod trolddom var amuletter eller sedler med magiske formularer, som man kunne bære på kroppen. I sagen mod den tidligere omtalte Lønnepræst Jens Hansen Rusk får vi en levende beskrivelse af, hvordan disse virkede. Jens Rusk havde i 1595 lavet en seddel til Kresten Hansen fra Farup, fordi denne i lang tid havde haft ondt i sine ben og lemmer, og fordi han mente, det var noget der var påkastet ham ved trolddom. Sedlen viste sig at virke, og Kresten Hansen fik det bedre, indtil han under markarbejde tabte sedlen og igen fik det samme værk i ben og lemmer. En ny seddel fra Jens Rusk afhjalp dog igen situationen. Det var den samme form for magisk hjælp Anne Nisdatter praktiserede i hendes virke som klog kone. Således vidnede en person, at da hans kvie blev syg, søgte han råd hos Anne. Hun gav ham en seddel med »nogen ting skrevet på«, og den skulle han gå hjem og brænde foran kvienes mule. Anne Nisdatter var dog ikke så heldig som Jens Rusk, for kvien døde, og manden tolkede dette som Anne Nisdatters værk. Hun havde brugt sedlen til at forstærke en trolddom, som hun selv i sin tid havde påkastet kvien. Det var altså ikke ufarligt på denne tid at praktisere hvid magi!

Af andre beskyttelsesmidler i trolddomssagerne kan nævnes at slå søm i stald-dørene for at holde trolddommen ude og så selvfølgelig at slå korsets tegn. Beskyttelsesmagien har været en almindelig del af folks hverdag, man har slået korsets tegn eller sagt en lille remse, når man skulle igang med noget nyt, og man har brugt tegn, sedler og besværgelser for at beskytte et færdigt arbejde.

Bekæmpelse af trolddom

Hvis man først var ramt af trolddom, var der to måder man kunne komme af med den på igen. Dels kunne man søge råd hos kloge folk, der var stærke nok til at lave en modtrolddom, som vi har set det i sagerne mod Jens Hansen Rusk og Anne Nisdatter. Dels kunne man søge at afsløre og pågribe troldkvinden. Det er først og fremmest denne sidste metode, der omtales i trolddomssagerne, hvilket nok hænger sammen med, at det netop var sagernes formål at afsløre og straffe troldkvinderne. Det var imidlertid ikke kun den juridiske vej med bevisførelse og domsafgørelse, der gav mulighed for at sådan afsløring og forfølgelse. I folkemagien var der indbygget en række metoder til at gøre dette, som trolddomssagerne også viser blev brugt. Hvis troldkvinden blev afsløret, mistede hendes trolddom sin magt, og det var derfor væsentligt at kunne lave en sådan afsløring. Man mente, at trolddommen kunne brændes ud af det skadesramte ved at kaste noget af det på ilden. Det kunne være nogle hovedhår, som vi så Anne Nisdatter gøre det, eller det kunne være noget af mælken, hvis man mente, den var forgjort. Ved sådanne handlinger blev troldkvinden selv skadet i stedet og ville derved hurtigt tage sin trolddom tilbage – ja måske endda komme stormende for at få stoppet handlingen. I sagen mod Birthe Olufsdatter var man meget interesseret i et brændemærke, hun havde på sin ryg, fordi man mente, hun havde fået det, da nogen søgte at afværge og afsløre en trolddom, hun havde påkastet dem.

Hvis man havde en mistanke om hvem troldkvinden var, kunne man også gå direkte til hende, og ved hjælp af trusler eller betaling få hende til at tilbagetrække

trolddommen. Man kunne også søge at slå den mistænkte til blods, fordi de onde kræfter i troldkvinden så ville sive ud sammen med blodet. Denne behandling havde Birthe Olufsdatter også været igennem, idet en mand »slog hende med 4 eller 5 slag i Næse og Mund, men ikke han kunde faae Blodet ud på hende«. ⁵ Hvis man ikke var helt sikker på, om en bestemt person havde dræbt en anden ved hjælp af trolddom, kunne man foretage en bæreprøve. Denne specielle afsløringsmetode finder vi i et enkelt eksempel på i sagerne fra Ribe- og Vardeområdet. Prøven gik ud på, at den mistænkte skulle komme til dødslejet og lægge sin hånd på den døde, hvis der så på en eller anden måde sprang blod fra den døde, var det et tegn på, at den mistænkte var misdæderen, og man kunne derfor med rette straffe hende. Den mistænkte var Anne Nielskone fra Hostrup i Øse Sogn, men da hun nægtede at komme til dødslejet, og da der ikke var juridisk hold i bevisførelsen, blev bæreprøven aldrig udført.

Folkemagiens grundelement

I de ovennævnte eksempler på indholdet i folkemagien er der to grundtræk, der går igen, og som alle de magiske forestillinger bygger på. Disse forestillinger, der kan føres tilbage til førkristen tid, gik dels ud på at delen var lig med helheden, og dels at alle mennesker havde en hug, som de kunne overføre til andre mennesker, dyr eller ting. Begrebet hug (vi har stadig et levn af ordet i vendingen »at komme i hu/hukommelse«) kan nok nærmest betegnes som en blanding af eller mellemting mellem sind og tanke, men må ikke sammenlignes med det kristne sjælebegreb. Den kunne både være ond og god, og den dyg-

tige troldkvinde var i stand til at sende sin hug afsted for at forrette skader o.lign. Når det således nævnes, at man kunne overføre trolddom ved at spytte eller anbringe nogle af sine ejendele hos den, man ville ramme, er det i virkeligheden at anbringe sin hug hos den pågældende. Ligeledes kunne man overføre sin onde hug ved hjælp af onde øjne eller hænder eller blot ved sin tilstedeværelse. Det er også denne tanke, der ligger bag interessen for Birthe Olufsdatters brændemærke. Hvis hendes hug havde taget ophold i noget mælk eller lignende, der var blevet kastet på bålet, var det klart, at hun var blevet forbrændt.

Den anden grundtanke om at delen var lig med helheden kan også anes bag beretningen om at kaste noget på bålet. Man mente, at hvis der skete noget med blot en lille del af helheden, ville det hele blive ramt, fordi tingene var udelelige. Hvis Birthe Olufsdatters hug blev kastet på bålet, måtte det således også ramme hende. Hvis en troldkvinde modsat kunne få fat i en lille del af en person, f.eks. afklippede negle eller hår, kunne disse bruges til at ramme hele personen – som vi så det i sagen mod Kirsten Pallesdatter, hvor Hans Jepsens rughøst slog fejl, fordi han har givet Kirsten et enkelt rugneg.

Disse to elementer var grundlæggende i den folkelige magiforestilling. Det var disse elementer, der blev byggedes på, når den udviklede ligevægt mellem sort og hvid magi – mellem trolddom, beskyttelsesmagi og modtrolddom – skulle findes, og det var disse grundelementer, der gav den folkelige forståelsesramme for trolddomsforfølgelserne. I 15- og 1600 tallet var trolddomsforfølgelserne blot en ekstra mulighed for at opretholde denne ligevægt.

Det er også i disse grundelementer, man

Den kloge kone havde en vigtig position i samfundet. Der var ikke læger til menigmand, og for øvrigt havde man nok mere tiltro til de kloge folk alligevel. Den kloge kone var samfundets læge, hjælper og rådgiver, og derfor uundværlig. (Tegning af Julius Exner »Hos den kloge kone«).

skal finde den afgørende forståelsesmæssige forskel mellem kirkens og befolkningens opfattelse af, hvad der er skadende trolddom. For kirken var magien djævelens værk, men for befolkningen var det nogle redskaber, der kunne bruges enten med god eller dårlig bagtanke - med en god eller en ond hug.

Noter og henvisninger

1. For nærmere oplysninger om Peder Palladius' og Hans Tausens holdninger til trolddom henvises til »Djævletro og Folkemagi« s. 83-84.
2. Forordningen er gengivet i hele sin ordlyd i »Djævletro og Folkemagi« på s. 163-64.
3. Fra Jens Kamp »Dansk Folketro« s. 31.
4. Fra David Grønlund s. 75.
5. Fra David Grønlund s. 75.

For kilder og litteratur om de enkelte sager der nævnes i teksten, henvises der til sagsoversigten i »Djævletro og Folkemagi« s. 149-55. I bogen findes der også et afsnit, der giver en grundigere gennemgang af den folkelige trolddomsopfattelse, på s. 97-120.

Litteratur:

Grønlund, David: Historisk Efterretning om de i Ribe Bye for hexerie forfulgte og brændte Mennesker. 2. udg. Ribe 1973.

Kristensen, H.K.: Hekseprocesser paa Vardeegnen. Artikelserie i Fra Ribe Amt bd. VII, VIII og IX. Ribe 1928-39.

Tørnø, Kim: Djævletro og Folkemagi. Århus Universitetsforlag. Århus 1986.

Kim Tørnø, f. 1956 i København. Cand.phil i historie med speciale i trolddomsforfølgelser i Danmark i 15-1600 tallet. Har udgivet bogen »Djævletro og Folkemagi«, desuden artikel i »Den Jyske Historiker« 1986. Bøgebjergvej 3, 8270 Højbjerg.

»Nykirkemesteren« – Jens Mortensen og hans træskærerarbejder i jyske kirker omkring midten af 1600-tallet

Af Merete Bergild og Jens Jensen

(De med * mærkede fagudtryk er forklaret sidst i artiklen)

Altartavlerne og prædikestolene i Vester og Øster Nykirke, henholdsvis i Skast herred, Ribe amt og Nørvang herred, Vejle amt, blev skåret af samme mester. Denne mester er af Chr. Axel Jensen blevet kaldt »Nykirke-mesteren« i hans omtale af endnu et værk af denne billedhugger, nemlig altartavlen i Bested, Hassing herred, Thisted amt.¹ Disse værker er alle fra 1630'erne. Der findes imidlertid også arbejder fra »Nykirkemesteren« andre steder,² hvad der senere skal vendes tilbage til. Hidtil har det ikke været muligt at finde hans navn i de relevante kirkeregnskaber, men via et købmandsregnskab er hans navn dukket frem af glemselen.

Hos storkøbmanden Hans Friis i Ribe, der havde kunder fra store dele af Jylland, noteredes 1637 på kontoen for Jørgen Kragh til Endrupholm (1589-1643) Jens Billedsnider³ for at have hentet stangjern til junkeren: »den 25 feb. sendt Juncken med Jens BillidSnider 1 Riberpund stang Jern«. ⁴ Stangjern blev bl.a. benyttet ved opsættelsen af prædikestole, nemlig i forbindelse med fæstelsen til muren. I 1637 blev en ny prædikestol opsat i Vester Nykirke, der hørte under godset Endrupholm, med Jørgen Kraghs og Anne Vinds våben på. Omstændighederne taler derfor for, at denne prædikestol er skåret af Jens Billedsnider.⁵

Jens Billedsnider havde selv en konto

hos Hans Friis. Her nævnes han som »Jens Billedsnider i Kolding«, ⁶ og i perioden 1638-39 købte han manufakturvarer som mørkt klæde, snore, knapper o.l., men ingenting, der havde direkte forbindelse med hans håndværk.

Jens Billedsnider i Kolding er sandsynligvis identisk med den »Jens Mortensenn Bilsnider« som den 12. november 1634 tog borgerskab i samme by.⁷

Jens Mortensen Billedsniders levned

Jens Mortensen er muligvis født i Kolding. Hvem der har været hans læremester vides ikke. Hans stil sammenlignes ofte med den kendte Horsens-billedsnider Peder Jensen Kolding, som muligvis har stået i lære hos Roskildemesteren Brix Michgell.⁸ Denne kendes fra 1609-1627. Ud fra stilen at dømme har Jens Mortensen også stået i lære hos Brix Michgell.

I 1641 købte Jens Mortensen stenhugger og hans kone Mette stolestader i Sct. Nicolai kirke i Kolding,⁹ og i 1647 den 17. februar var Jens Mortensen »Billhugger« fadder ved en dåb i Kolding kirke, og hans kone »Mette Jenss Stenhuggers« var fadder sammesteds 1649 den 23. maj. Jens Mortensen stod atter fadder, dennegang den 14. januar 1650 for snedker Niels Hansens barn.¹⁰

Den 20. februar samme år havde Jens Mortensen »Billethugger« på Kolding by-

ting en tvist med Hans Jørgensen murmester også i Kolding¹¹ for at få en kautionforpligtelse tilbage, som han havde givet mester Peter Kruekou bartskærer i Kolding¹² på Hans Jørgensens vegne 16. august 1648. Sagen havde stået på siden 17. april året før, da »mester Frederich Slagh« og »Peder Oluffsen smed« efter Jens Mortensens begæring havde henvendt sig til Hans Jørgensen for at denne skulle indfri Jens Mortensens kautionforpligtelse. De fik imidlertid den besked af Hans Jørgensen, at han ville indfri den, når Jens Mortensen kom hjem. Jens Mortensen var altså bortrejst i begyndelsen af 1649 – velsagtens for at arbejde. Hvor vides desværre ikke.

Det sidste, der i Kolding meldes om Jens Mortensen, er dateret 10. juli 1650, hvor han på bytinget af 24 »dannemend« fik flg.

skudsmål: »At al den stund de haver kendt bemeldte Jens Mortensen Billethuger da haver han skicket sig som en ærlig oprigtig skatteborger udi al måde vel egner og anstår som det sig bør«. ¹³

Det fremgår ikke om Jens Mortensen eller hans kone Mette er døde i Kolding, og han er ikke nævnt som boende i Kolding i 1662,¹⁴ hvorfor det må antages, at familien er flyttet fra byen. Måske er de flyttet til Silkeborg, hvor lensmanden, rigsråd Mogens Høg (1593-1661) gav Jens Mortensen arbejde i 1654-1655.

Jens Mortensens værker

Der findes ingen signerede eller på anden måde direkte dokumenterede værker fra Jens Mortensens hånd. På nuværende tidspunkt drejer det sig for alle monumenter-

Altertavle. Bsted kirke, Hassing herred, Thisted amt. 1638. Nat.Mus. fot.

Prædikestol. Vester Nykirke, Skast herred, Ribe amt. 1637. Nat.Mus. fot.

nes vedkommende om tilskrivninger foretaget på stilistisk grundlag.

Jens Mortensens virksomme periode strækker sig fra o. 1635 til 1656. I 1630'erne arbejdede han især i det sydlige Jylland, i Ribe og Vejle amter med en enkelt afstikker til Thisted amt.

I 1637 udførte han altså altertavlen og prædikestolen i Vester Nykirke (ill.) for Jørgen Kragh til Endrupholm. Omtrent samtidig eller lidt før skar han både altertavle og prædikestol (ill.) til Øster Nykirke, og i 1638 udførte han altertavlen i Bested kirke (ill.). Fra 1640'erne kendes på nuværende tidspunkt ingen arbejder fra hans hånd. Måske har han i den periode arbejdet for Christian IV på Koldinghus, hvor han var bekendt med slotssnedkeren Frederik Slag eller Slache. I begyndelsen af 1650'erne har Jens Mortensen sikkert fået arbejde via Erik Krag til Bramminge (o. 1620-1672), som var søstersøn til tidl. omtalte Jørgen Kragh og sikkert gennem denne familieforbundelse fået kendskab til Jens Mortensen. Erik Krag, der ejede flere

ejendomme i Ribe amt blev 1650 dekan i Ribe domkapitel og provst over Varde Syssel. Dette sysselprovsti omfattede 64 kirker, deriblandt Borris, Bølling herred, Ølgod i Øster Horne herred, Lønne i Vester Horne herred og Ådum i Nr. Horne herred.¹⁵

Til disse fire kirker har Jens Mortensen udført en altertavle (Lønne), en prædikestol (Ådum), en fontehimmel (Ølgod) og en lydihimmel over prædikestolen (Borris). Kun himmelen i Borris er der regnskabsmæssigt belæg for. Den er udført i 1652. De øvrige monumenter er udaterede, men er sikkert fremstillet i perioden ca. 1650-1652. Altertavlen i Jerne kirke, Skast herred, Ribe amt er dateret. Den er ifølge indskrift betalt af kirken i 1653: »Da . . . Erich Kragh til Bramming . . . vaar Decanus udi Riber Ca/pitel, Oc denne Kirckis Patron«. ¹⁶ Denne tavle var det sidste Jens Mortensen udførte under sysselprovstiet.

Fra o. 1653 til 1655 arbejdede han for lensmanden på Silkeborg slot, rigsråd Mogens Høg (1593-1661). For ham udførte

han tre altertavler og en prædikestol alle udstyrede med lensmandens og hustruers våben.

Det sidste værk, der kan tilskrives Jens Mortensen, er altertavlen i Nebel kirke, Voer herred, Skanderborg amt, der blev skænket kirken i 1656 af Hendrich Mund og hustru Berete Mormand.

De enkelte monumenter

Prædikestolen i Vester Nykirke er det eneste værk, Jens Mortensen Billedsniders navn er knyttet til, nemlig gennem den tidligere omtalte indførsel i købmand Friis' regnskabsbog. Den er forsynet med stafferet årstal 1637. Altertavlen i samme kirke er tydeligvis udført af samme mand og sikkert samtidig. Udgangspunktet for en nøjere beskrivelse og karakteristik vil derfor blive taget i disse to værker, der også er typiske for de øvrige arbejder fra denne periode.

Altertavlen i Vester Nykirke er bygget op over et stort rektangulært hovedfelt, opdelt af fire søjler med prydbælter i et midterfelt og to sidefelter, flankeret af vinger. Derover et stort frisefelt med fremtrædende gesims, og øverst er et topfelt med flankerende nicher og et halvcirkulært, brudt gavlfelt. På gesimsen og ved topfeltet er placeret stående figurer.

I hovedfeltet og topstykket er malede fremstillinger af Nadveren og Kristus på korset. De er sandsynligvis senere tilføjes. Oprindeligt har der nok været relieffer med lignende motiver, som det kan ses på altertavlen i Bested, Thisted amt og Øster Nykirke, Vejle amt, der dog har topfeltet delt i to – en Golgatascene og en Opstandelsesscene. I de muslingeskalsprydede nicher, der flankerer stor- og topfelt står de fire evangelister med deres symboler og

deres evangelier. I vingerne ses småfigurer af Adam og Eva. Her i Vester Nykirke er der dog tale om to Eva'er, da den nordre figur ved en istandsættelse er kopieret direkte efter den sydlige. På gesimsen og ved gavlfeltet står fire småengle, der sandsynligvis har haft lidelsesredskaber i hænderne. Topfiguren er den Opstandne Kristus.

Jens Mortensen benytter sig af renæssancetidens klare arkitektoniske opbygning af en altertavle med tydelige bårne og bærende led. I vingerne bruger han kartoucher,* der ofte løber ud i barokke rulleværker. I Vester Nykirke er hovedfeltets vinger fæstnede til tavlen med ørnehoveder i profil og ender i havfruelignende figurer.

Et typisk træk ved Jens Mortensens figurer er, at de næsten altid er afbildet stående, det være sig evangelister, dyder, putti.* En undtagelse er prædikestolen i Vester Nykirke, hvor de fire evangelister er afbildet siddende ved deres skrivepulte, og det fremgår, at Jens Mortensen ikke evner at få en figur til at sidde på en tilforladelig måde. Almindeligvis står hans figurer i en svag kontraposto-stilling, støttende sig på det venstre ben, mens det højre er svagt bøjet. De har så godt som altid armene på tværs af kroppene og hovedet drejet svagt, ofte med en lidt koket hovedbøjning. De har en dukkeagtig statur med store hoveder til en lille krop og korte arme og ben med små hænder og fødder. De skægløse figurer, evangelisten Johannes, dyderne, putti* o.l. har alle et meget karakteristisk hoved: et kraftigt, bredt ansigt med rund hage, store øjne, bred kort næse og en smilende mund med lukkede læber, noget der får de tykke kinder til at træde frem med smilehuller og giver et grimasserende

Altertavle. Vester Nykirke, Skast herred, Ribe amt. 1637. Nat.Mus. fot.

udtryk. Håret ligger i kraftige krøller på begge sider af ansigtet og i en enkelt stor krølle oven på hovedet, således at alle synes at have høje tindinger. Jens Mortensens Kristus har en tendens til at have skaldepande.

Prædikestolene i Øster og Vester Nykirke er de to eneste, der har kunnet henføres til Jens Mortensen fra 1630'erne. De to prædikestole repræsenterer de to typer

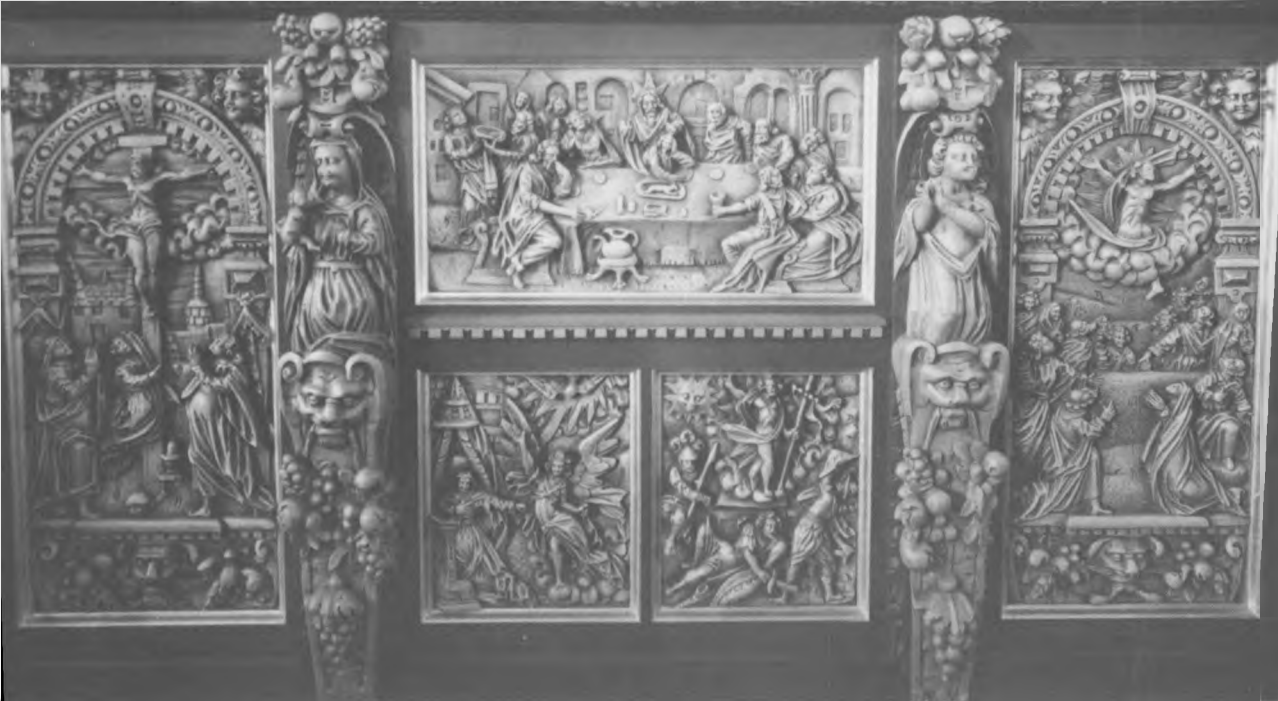
udsmykning, Jens Mortensen benyttede sig af. Opbygningen er den samme, men motiverne er forskellige.

I Vester Nykirke har prædikestolen (s. 33) seks fag med fremstillinger af de siddende evangelister og den stående Salvator Mundi. Det sjette felt med våbenskjolde er anbragt på triumfvæggen. Evangelisterne og Kristus er placeret under baldakiner, og i sviklerne* er dansende englebørn, der holder kranser i hænderne. Felterne er flankerede af dydefigurer med volutter* og frugtbundter over hovederne. Under dem er placeret englehoveder. Under dyderne er der i postamentfeltet* løvemasker og i nedhængt englehoveder og kartoucher.* I frisefeltet over evangelisterne og Salvator Mundi er der liggende englebørn i relief med palmegrene, kranser og dødningehoveder i hænderne, samt Fugl Phønix og Pelikanen, der hakker sig selv i brystet. Øverst mandlige og kvindelige prydhoveder på krumknægtene.

De siddende evangelister er som tidligere nævnt ikke typiske for Jens Mortensen, medens de stående dydefigurer er meget karakteristiske for ham og træffes igen og igen på hans arbejder. Dyderne står i meget manierede* stillinger med knæ, runde maver og kraftige halse skudt frem. Figurerne er ikke fritskårne, men bundet til baggrunden. Fra siden ses dette tydeligt, ligesom hovedets fremadbøjede stilling også er tydelig.

Jens Mortensens prædikestole gør et meget dekoreret og rigt indtryk, især fordi hvert sted på stolen er udsmykket. Alle kanter har æggestave, tandsnit e.l., løvemasker, englehoveder og frugtbundter fin-

Alterbordsforside. Lønne kirke, Vester Horne herred, Ribe amt. o. 1650-52. G. N. Kristiansen fot. 1955.

des på hver ledig plads. Når prædikestolen i Øster Nykirke ikke virker så rigt dekoreret, skyldes det, at flere detaljer er forsvundet. Det gælder kartoucherne,* englehoveder, indskrifter i postamentsfeltet* og prydhovederne i frisefelterne. Hovedfelterne har ikke evangelister og Salvator Mundi, men scener fra Bibelen: Syndefaldet, Mariæ bebudelse, Kristi korsfæstelse, Opstandelsen og Himmelfarten.

Som tidligere nævnt er der ikke fundet værker fra 1640'erne udførte af Jens Mortensen. Men fra 1650 og nogle år frem findes en række værker, der kan tilskrives ham. Det ene er alterbordsforsiden i Lønne kirke (ill.). Oprindeligt har der været tale om en altertavle, der var bygget op omkring en tidl. gotisk altertavle. I 1905 blev alteret rekonstrueret og de gotiske dele alene opsat som altertavle, mens Jens

Mortensens del af arbejdet blev sat sammen til alterbordsforside. Fragmenterne består af fire dydehermer* med frugtbundter over hovederne og hermeskafter med løvehoveder med frugtguirlander i mundene. Disse hermer deler alterbordsforsiden i tre dele. Yderst er placeret Golgata og Himmelfarten i rundbuede felter med englehoveder i sviklerne.* I midterfeltet er der øverst en aflang scene forestillende Nadveren og herunder to kvadratiske felter med Bebudelsen og Opstandelsen. Øverst en profilliste med englehovede i midten. Motiverne er placeret efter deres størrelse og facon og sikkert ikke efter deres oprindelige placering. Umiddelbart synes »tavlen« at være af højere kvalitet end Jens Mortensens tidligere arbejder, men et nøjere eftersyn viser dog så mange stilistiske og ikonografiske* lighedspunkter med

hans øvrige arbejder, at en tilskrivning synes rimelig. Bag dyderne ses således en kartouche* der slutter i en rulle over deres hoveder og derover et stort frugtbundt ligesom på Vester Nykirkes prædikestol. De maske- og frugtguirlandeprydede hermeskafter træffes igen på altertavlen i Øster Nykirke, og flere af gengivelserne som f.eks. Nadveren og Bebudelsen ses også her. Himmelfartsscenen genfindes på prædikestolen i Øster Nykirke. Flere af de specielle træk ved stilen ses også i Lønne, som f.eks. de karakteristiske hoveder, frugtbundter, skarpe folder i klædedragterne, de skarptknækkede vinger og skyformationerne.

Prædikestolen i Ådum kirke (ill.) giver det samme rige og kvalitetsmæssige indtryk som tavlen i Lønne. Den nuværende partielle forgyldning kan ved første øjekast forstyrre tilskrivningen til Jens Mortensen, men evangelisterne er de kendte, ligesom den høj-pandede Salvator. De virker blot længere end vanligt, men proportionerne er de samme, og deres ansigter og klædebon er typiske. I sviklerne* omkring hovedfelterne danser små putti,* som også ses liggende i postamentfeltet* med timeglas og kranier. Englehoveder er placeret i frisefelt og på krumknægte. På nedhænget er placeret specielle Jens Mortensenske motiver som pelikan, hund, hare og hjort. De bibelske scener er: Evas skabelse, Bebudelsen, Fødselen, Golgata og Opstandelsen, hvoraf sidstnævnte også genfindes i samme udformning på Øster Nykirkes prædikestol. Himmelen er også gjort af Jens Mortensen med kartouche-hoveder* og stående putti* med lidelsesredskaber.

Denne prædikestol har hidtil været dateret til o. 1625 p.g.a. en epitafieindskrift, hvor det meldes, at den daværende kirke-

Prædikestol. Ådum kirke, Nørre Horne herred, Ringhøbing amt. o. 1650-52. G. N. Kristiansen fot.

væрге Las Nielsen Binnesbøl, død 1625:
»Iblant haver . . . ladet forbygge og insætte denne nye Altertavle oc prædiche stoel«.17

Imidlertid må det formodes, at den oprindelige prædikestol, der vel har været samtidig med altertavlen (o. 1600), har været så forfalden omkring midten af 1600-tallet, at man har bekostet en ny.

Over prædikestolen i Borris kirke har Jens Mortensen skåret en lydhimmel, der i store træk ligner den i Ådum. I kartoucher* er placeret små putti-figurer,* medens andre, større holder lidelsesredskaber. Englehoveder findes på konsoller og i nedhængt blandt frugtguirlander. Her findes også de karakteristiske motiver som i Ådum f.eks. springende hjort og pelikan. Denne himmel er blandt de få arbejder, der er regnskabsmæssigt belæg for. I Borris kirkes regnskab for 1652 hedder det: »Bekosted och giffuitt for enn ny Himell offer predichestollenn och denn att op-henge tilhaabbe, med ald sin behørring Penge xxxviij slettedaler ij mark xij skilling«.

En himmel over fonten i Ølgod kirke udførte Jens Mortensen i begyndelsen af 1650'erne. At den kan tilskrives ham skyldes det specielle englehoved med skarptknækket vinge og frugtbundter i nederste felt.¹⁸

Det største værk i denne gruppe arbejder er altertavlen i Jerne kirke med malersignatur PG – 1654.¹⁹ Tavlen er større og rigere dekoreret end Jens Mortensens tidligere arbejder (s. 40). Malet hovedfelt, sidefelter og topfelt flankeres af snoede søjler og dydehermer med dekorerede skafter lig de tidligere omtalte. Evangelisterne er placeret i hovedfelt og topfeltets vinger, og Salvator og den opstandne Kristus er henholdsvis gavl- og topfigur. Overalt på tavlen ses dekorerede lister med engle- og løvehoveder, frugtbundter og andre dekorations-detajler. Helheden forekommer

mere broget end på de tidligere tavler. Det virker som om Jens Mortensen med tiden slækker på de enkelte deles kvalitet for mængdens skyld.

I 1650'erne udførte Jens Mortensen yderligere to prædikestole i henholdsvis Haurum kirke Houlbjerg herred, Viborg amt og Balle kirke, Hids herred, Viborg amt. De er så godt som identiske og er bygget op efter samme skema som prædikestolen i Vester Nykirke. Hovedscenerne er de samme. Kun er evangelisterne afbildet stående. Salvator er den samme i de tre stole akkurat som dyderne, engle- og løvehovederne. Begge stole har de specielle motiver – hønen med kyllinger, pelikanen, engel med kranium, og på lydhimmelen i Haurum er der endog en elefant og en hare placeret mellem kartoucherne.* Prædikestolen i Balle bærer Mogens Høgs våben, medens Haurum-stolen står helt afrenset for maling og ikke har henvisning til givren.

I Viborg Stiftsmuseum er udstillet en: »figur af en huldsalig med Livets Bog. Topstykke til epitafium (Fussingø/Ålum kirke?) fra omkr. 1700-25 VSM 4452«. Figuren – en liggende putto* med hånd under kind og holdende en bog – svarer helt til de typiske Jens Mortensen-figurer og træffes udelukkende på prædikestole og lydhimle. Det er ikke muligt at påpege, hvor den stammer fra, flere prædikestole mangler relieffer, men i stilistisk henseende er den tæt knyttet til prædikestolen i Balle, og den må da dateres til beg. af 1650'erne.

Udover prædikestolen i Balle, som Jens Mortensen lavede for lensmanden på Silkeborg Mogens Høg, bærer tre altertavler også Mogens Høgs våben, nemlig Funder Hids herred, Viborg amt, Vrads, Vrads

Die in der Zeit von 1800 bis 1810

Die in der Zeit von 1800 bis 1810

Die in der Zeit von 1800 bis 1810

Die in der Zeit von 1800 bis 1810

herred, Skanderborg amt og Skorup, Gjern herred, Skanderborg amt skåret i 1654 og 1655. De tre tavler er næsten identiske, kun små dekorative detaljer skaber variation. Som prototype kan gælde tavlen i Funder (ill.) Den er mindre og mere enkelt opbygget end Jens Mortensens tidligere tavler. Over et brudt postamentfelt med våben er der et malet hovedfelt visende Nadveren. Herfra afviger Skorup-tavlen, hvor maleriet er erstattet med en afskrift af Fadervor. Hovedfeltet flankeres af to karyatidfigurer* forestillende Moses og Aron. I vingernes kartoucher* med frugtguirlander står to små figurer af Adam og Eva. Over frisefeltet med indskrift er placeret en brudt gavl med den opstandne Kristus som topfigur. På gesimsen er yderst to dydefigurer. I gavlfeltet er de springende løver omkring Frederik III's monogram. Under Moses og Aron er placeret engle- og løvehoveder. Også frisefeltet flankeres af englehoveder. Adam og Eva samt dyderne og den opstandne Kristus er de sædvanlige fra Jens Mortensens hånd, som også genkendes i figurerne af Moses og Aron, der følger skemaet for de stående evangelister.

Et specielt træk, som Jens Mortensen indfører på sine figurer omkring 1653 er tandsnitborter på klædedragten. I Funder kan de ses på Moses dragt og omkring englehovederne. Ligeså i Vrads og Skorup.

Altartavle med alterbordsforside i Nebel kirke Voer herred, Skanderborg amt dateret 1656 (s. 43) er foreløbig det sidste værk, der kendes fra Jens Mortensens hånd. Tavlen bærer våben for Henrik Mund til Serridslevgård (1601-1675) og hustru Birgitte Eriksdatter Mormand (vistnok død før 1655). Tavlen virker større og mere udsmykket end de hidtil kendte. Der

Altartavle. Funder kirke, Hids herred, Viborg amt. 1654. G. N. Kristiansen foto.

er en vrimmel af små- og større figurer med en mængde dekorative detaljer. Opbygningen består af et storfelt delt i tre af fire glatte søjler med figursmykkede prydbælter. I hovedfeltet er et maleri af Nadveren i udskåren ramme. Dette flankeres af to tredelte sedefelter med Adam og Eva og Moses og Salvator placeret i muslingeskalsprydede nicher, i sviklerne* englehoveder. Hver figur er flankeret af to mindre mandlige og kvindelige figurer. Våbenskjolde er placeret i vingerne, der afsluttes af havfruelignende kvindefigurer. Frisen og gesimsen, der er udsmykket med krumknægte med englehoveder, er dekoreret med bladslyng, og i disse er de tre kendte fugle afbildet. Topfeltet indeholder Golga-

tascenen flankeret af Opstandelsen og Mariæ Bebudelse. Rundt om på de øverste felters bruskværk står putti* med lidelsesredskaberne. Postamentfeltet* med indskrift er omgivet af engle- og løvehoveder. Alterbordsforsiden er af fire kvindesfigurer med forgængelighedssymboler og løvehoveddekorerede hermeskafter delt i tre rundbuede felter, hvori tre dyder står placeret på konsoller. På den midterste konsol ses stifternes initialer HM og BM sammenskrevet. De enkelte figurer på tavlen er typiske for Jens Mortensen og genkendelige i de tidligere omtalte monumenter. Derimod har han ikke tidligere benyttet sig af de små halvnøgne figurer i sidefløjene. To af dem (ved siden af Moses) kan identificeres som Merkur med sin vingede hat og Minerva med sit skønhedsbælte, dog mangler hun sin hjelm. De øvrige fremviser ikke nogle specielle kendetegn, kun er de alle kvindefigurer.

Helhedsindtrykket er en næsten overdådig udsmykket altertavle med mange fint udskårne detaljer. Men figurerne giver indtryk af at være skåret uden større akkuratelse i de enkelte detaljer. Tavlen virker som et rutinearbejde, hvor mængden af detaljer atter skal kompensere for den lidt manglende kvalitet.

Forlæg

Som nævnt under prædikestolen i Vester Nykirke har Jens Mortensen som andre billedsnidere og malere i samtiden benyttet kobberstukne forlæg ved udformningen af sine motiver. Stikkene kunne enten være i form af løse blade eller samlede i bøger. Der kunne fås stik indenfor alle genrer. Indenfor kirkeudsmykningen må nævnes de almindeligste bibelske scener, evangelist – og apostelserier, dydeserier og dekorative

detaljer som englehoveder og ornamenten. Det er muligt i visse tilfælde at identificere de benyttede forlægsstik. Jens Mortensen har især benyttet sig af stik fra de produktive hollandske kobbestikkere som Crispijn de Passe de Oude (1564-1637), Antoni Wierix (1552-1624) og Jacob Matham (1571-1631).

Alle Jens Mortensens dyder er udført efter stik af Jacob Matham efter Hendrick Goltzius (s. 45). De ofte noget specielle stillinger og foldekast i klædedragten viser Jens Mortensens forsøg på at overføre et meget manieristisk* forlæg til skulptur. Bebudelsen, som den ses på altertavlerne i Øster Nykirke, Lønne og Nebel har som forlæg et stik af Crispijn de Passe de Oude.²⁰ Opstandelsen på Øster Nykirkes altertavle og prædikestol, Ådum og Nebel er også efter Crispijn de Passe de Oude.²¹ Himmelfarten på Øster Nykirkes prædikestol og i Lønne er efter Antoni Wierix.²² I Lønne er Opstandelsen efter et stik af Crispijn de Passe's datter Magdalene de Passe (1600-før 1640).²³

Monumenternes betydningsindhold

De enkelte figurer på monumenterne har hver deres betydning, og sammen udgør de et hele, som forklarer indholdet af de enkelte monumenttyper som altertavler, prædikestole etc.

Forgængelighedssymbolerne som blomster, kranium, kar med damp eller røg, timéglass og småbørn skal minde os om vor død og fordærv: »lader os besinde, det vi fra vores første fødselstid er stedse fordærvelse undergivet, ligesom Jonæ græskar, hvor ormen ikke ophørte, førend al dets

Altertavle. Nebel kirke, Voer herred, Skanderborg amt. 1656. O. Villumsen Krog fot. 1977.

Gud tilgroschierken til gode og til nød. Ensmag og liden den
 alle guds og alle, som han vil, og alle, som han vil, og alle, som han vil.
 Nu berres for alle, som han vil, og alle, som han vil, og alle, som han vil.

Op af skædede han sad med dem til bords,
 tog han Brødet og velsignede og brødde og gav dem
 Da blev deres Dine aabnede og de kendte ham
 Luc 24 30-34

Etterhånd sommer till mig ha til sig helpe somer til. hand drøker til Hoff, der for til sig behøve somer, Ahlena. og. 1666.

behagelighed var visnet. Vort liv er så foranderligt som en blomst, der har sin tid at vokse i, og sin tid at visne igen. Når uvejret farer der over er det ikke mere. Thi alt kød er hø, og dets herlighed er som en blomst på marken . . . ingen er undtaget fra den syndige naturs lov og Guds viljes kraft, men må endelig ved den timelige død sige al Verden godnat. Thi ligesom en strøm rinder og ikke kommer igen: Så bortfarer vort liv«. ²⁴

Gennem denne erkendelse skulle den fortabte gerne omvendes og gøre bod – pønitense og søge Kristus – Frelseren. Evangelisterne på monumenterne viser hen til Kristus og hans virke:

»Matthæus Levi Evangelist
Som var af toldboden kaldet
Den første kansler er han vist
Lærer os at søge alle
Den Frelser, som siger trøstelig:
Kommer I bedrøvede alle,
Guds Ord det bliver evindeligt,
Det kan ikke forfalde

Markus han er den anden vist,
Som rigelig udbreder
Jærtegn store om denne Krist,
Os alle der med henleder
Til troen, at han er nåderig,
Retfærdighed os bereder.
Guds Ord det bliver evindeligt,
Hvad heller man ler eller græder.

Lukas er den tredje af de,
Som vidnesbyrd der om bære,
Han skriver det klarlig, som vi må se,
Hvor storlig Gud os ærer,
At han sin Søn af himmelen hid
Lod sig til os umage.
Guds Ord det blive evindeligt,
Når vantro går tilbage.

Johannes, en discipel køn,
Han monne den fjerde være,
Udi Guds Ord en skriver skøn,
Giver os en kristelig lære,
Hvor vi med tro og kærlighed
Et helligt levned skulle føre.
Guds Ord det bliver evindeligt,
Ingen kan det modstand gøre«. ²⁵

At: »Jesus Kristus . . . er alle dyders fuldkomne spejl« ²⁶ viser dydefigureernes betydning på altertavler og prædikestole: Caritas-Kærlighed med et barn på armen, Spes-Håb med et anker og fugl, Prudentia-Klogskab med spejl og slange, Fides-Tro med bog og kors, Temperantia-Mådehold hælder vand i vin, Justitia-Retfærdighed med vægt og sværd, Fortitudo-Styrke med søjle.

Det gamle Testaments betydning som grundvold for Det ny Testamente er repræsenteret ved Moses med Lovens Tavler og Aron med røgelseskar og bog, idet de samme fremstår som pegende på Kristus: »Moses med sin blodige Guds tjeneste, så og med Israelitternes udførsel af Ægypten, samt og kobber-ormen som han ophøjede, de forvundte« d.v.s. sårede »til lægedom, pegede ganske hen på Kristus Jesus der skulle med sit blod og sine sår helbrede og læge vore dybe vunder og dødelige sår«. ²⁷ »I lige måde var det også afmalet i ypperstepræst Aron, som skulle omgøres med et besynderligt bælte, og overhænges med de kæder som var gjorte ligesom reb; hvilket aldeles blev fuldkommet med Kristus Jesus den rette ypperstepræst efter Melkisedeks orden, der og med reb blev bundet, og som en fordømt misdæder bortført«. ²⁸

Også dyremotiverne har samme funktion. Pelikanen, der hakker sig i brystet, for at dens unger kan næres ved dens blod,

Spes – Tro, Jacob Matham efter Goltzius Rijksmuseum-Stichting, Amsterdam Fot.

Fortitudo – Styrke, Jacob Matham efter Goltzius Rijksmuseum-Stichting, Amsterdam Fot.

er et symbol på Kristi offer og nadveren. Fugl Fønix, der genopstår af sin egen aske, er et symbol på den opstandne Kristus, og hønen med kyllingerne er et symbol på den skærmende Frelser:

»Som unge kyllinger os bevare
Med dine vinger fra al fare
Bortvend forskrækkelse om nat
De pile, som fluer »(flyver)« om dagen
brat,
Den pestilens, som sniger sig frem,
Den siuge »(syge)« som kommer om
middag hjem«. ²⁹

Helligåndsduen, der svæver såvel under prædikestolens himmel og over fontehimmelen, er: »Et vidnesbyrd, at hos Jesus er den rette fromhed, mildhed og enfoldighed at finde«. ³⁰

Samtidig med at de enkelte monumenter fortæller Kristi historie: Fødsel, lidelse, død, opstandelse og himmelfart, viser ovennævnte figurer alle hen til Kristus og hans frelsebringende budskab.

Slutning

Jens Mortensens værker kendes nu fra 1635 og til 1656.

Han arbejder i senrenæssance-stil og kun få barok-elementer som f.eks. brusk-barok-ornamentik vinder efterhånden indpas i hans arbejder. Han tilhører den »gammeldags« gruppe af jyske billedsnidere i perioden. Fra de tidlige værker og fremefter ses en mere og mere udtalt forenkling især indenfor de enkelte figurers udformning, en forenkling der tydeligt kommer til udtryk ved sammenligning med de bemyttede forlæg. De let genkendelige figurer og andre enkeltdeler udvirker ved deres store antal at de enkelte altertavler og prædikestole ikke virker monumentale, men meget dekorerede. Ikke et felt står tomt. Denne stil har åbenbart passet bestillerne – de adelige, der beko-stede kirkeinventar til deres kirker rundt om i Jylland.

Værkliste

- o. 1635: Øster Nykirke, Nørvang her., Vejle amt – altertavle.
- o. 1635: Øster Nykirke, Nørvang her., Vejle amt – prædikestol.
- 1637: Vester Nykirke, Skast her., Ribe amt – altertavle.
- 1637: Vester Nykirke, Skast her., Ribe amt – prædikestol.
- 1638: Bested, Hassing her., Thisted amt – altertavle.
- o. 1650-52: Lønne, Vester Horne her., Ribe amt – alterbordsforside.
- o. 1650-52: Ådum, Nørre Horne her., Ribe amt – prædikestol.
- o. 1650-52: Ølgod, Øster Horne her., Ribe amt – fontehimmel.
- 1652: Sønder Borris, Bølling her., Ringkøbing amt – prædikestolhimmel.

1653: Jerne, Skast her., Ribe amt – altertavle.

1650'erne: Haurum, Houlbjerg her., Viborg amt – prædikestol.

1650'erne: Balle, Hids her., Viborg amt – prædikestol.

1654: Funder, Hids her., Viborg amt – altertavle.

1655: Vrads, Vrads her., Skanderborg amt – altertavle.

1655: Skorup, Gern her., Skanderborg amt – altertavle.

1656: Nebel, Voer her., Skanderborg amt – altertavle.

1650'erne: Viborg Stiftsmuseum – putto, detalje af prædikestol.

Fagudtryk

Dydeherme: Består af enten én af de tre teologiske dyder tro, håb, kærlighed eller én af de fire kardinaldyder klogskab, mådehold, styrke, retfærdighed fremstillet i form af en herme – en flad murpille (pilaster) eller en reel pille, der foroven har form som en kvindelig overkrop.

Ikonografisk: De enkelte motivers betydning.

Kartouche: Rammeagtigt ornament med bøjede eller rullede flige og hyppigt dekoreret med frugter, blomster, blade, masker o.l.

Karyatidefigur: Bærende kvindefigur, brugt som støtte for gesims.

Manieret: Affekteret, overdrevent udtryksfuldt jvfr. manierismen, en kunstnerisk retning, der opstod i Italien i 1500-tallets begyndelse.

Postamentfelt: Af postament, et fodstykke under en søjle, en pilaster eller en statue. Postamentfelter er de felter, der sidder mellem de fremspringende postamenter.

Putto: Flertal putti (af latin putus, lille dreng) nøgen drengefigur.

Svikkel: Tresidet afgrænset flade som f.eks. mellem en bue og dens retvinklede omramning.

Volut: Spiralformet ornament.

Noter

De utrykte kilder findes alle på Landsarkivet for Nørjylland, Viborg. Der henvises i al almindelighed til konservatorindberetninger i Nationalmuseets 2. afd. omhandlende de respektive monumenter.

1. Danmarks kirker, Thisted amt, 1940, p. 563 f. og p. 1083.
2. Vi har via dr.phil. Otto Norn modtaget billedmateriale fra kirkemaleren Georg N. Kristiansen, Silkeborg, som har restaureret flere af Jens Mortensens arbejder og herved blevet opmærksom på hans arbejders udbredelse.
3. Ole Degn: Rig og fattig i Ribe, Århus 1981, I, p. 182.
4. Regnskabsbog for Borgmester Hans Friis 1627-1650, Store hvide Bog, fol. 128 b.
5. Se note 3.
6. Som note 4, fol. 172 b. Samme sted oplyses det, at Jens Billedsnider blev noteret for et køb af klæde til Frederik Snedker i Kolding (1639). Formentlig er der tale om slotsnedkeren på Koldinghus Frederik Slag el. Slache, der var indvandret fra Westfalen og tog borgerskab i 1638. Han døde i 1651 i en alder af 50 år og blev begravet d. 16. nov. jfr. Kolding Bys kirkebog.

7. Kolding rådstuearkiv. Kærnerregnskab 1631-1637. Muligvis er Jens Mortensen født i Kolding, da der ikke, som det er tilfældet ved de andre, der tog borgerskab samme år, er nævnt fødested eller tidligere opholdssted.
8. Chr. A. Jensen: »Roskildemesteren Brix Michgell Snedkers skab i Nationalmuseet« i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1928, p. 49-60. Billedsnideren Peder Jensen Kolding, der boede i Horsens, hvor han som mester blev optaget i snedkerlavet i 1646, er bl.a. tilskrevet Clausholm-sengen (nu i Nationalmuseet). Han døde i Horsens 1675 mellem 8. juni og 6. juli jfr. Horsens byfogedarkiv, tingbog 1674-78, fol. 44a-44b.
9. Kolding Skt. Nikolai kirkes inspektionsarkiv, regnskabsbog 1617-50, stolestadebog 1588-1753.
10. Kolding Bys kirkebog.
11. Kolding byfogedarkiv, Kolding Bys tingbog 1650-, fd. 39a-39b.
12. Kolding byfogedarkiv, originale skiftebreve 1639-1660, no. 39, 1655, 26. nov. Skifte efter Pether Kruekov, fordum Bartscher och Borger i Kolding.
13. Kolding byfogedarkiv, Kolding Bys tingbog 1650, fol. 107 b. Det har ikke været muligt p.g.a. lakuner i tingbogsrækken at undersøge denne sag nærmere.
14. Kolding rådstuearkiv, Reviderede regnskaber 1640-41, 56.60. 62-65.67. Mandtal offuer Kolding Bye, som bleff givet oc lagt dend 9. Januarii 1662.
15. Ribe bispearkiv, »Register oc extract paa Riber dechendomz breffue eller ward-syssel proustie« ca. 1650.
16. Danmarks kirker, Ribe amt, hft. 11-12, p. 984.
17. Trap Danmark, Ringkøbing amt, IX, 1 1965, p. 565.
18. Gengivet i H. Madsen: Kirkekunst i Danmark, Odense u.å. II p. 95.
19. Se note 16.
20. F.W.H. Hollstein: Dutch and Flemish etchings, engravings, and woodcuts 1450-1700, Amsterdam 1949-, vol. XVI, p. 9, 11ad.
21. Ibid., vol. XV, p. 146, nr. 152.
22. M. Mauquoy-Hendricks: Les estampes des Wierix. Bruxelles 1978, p. 17, nr. 144.
23. Hollstein. Op. cit., vol. XVI, p. 213, nr. 4.
24. ERK (d.e. Erik Rosenkrantz: Sjælens Frelse ved Dødens idelig Betrættelse . . . 1666, fol CII b.
25. Carl J. Brandt og L. Helveg: Den danske Psalmedigtning, 1846, 1. del., salme 114: »Om Guds Ords Priis« – oversat fra tysk af Hans Thomison

- og indgået i dennes salmebog fra 1569, der blev benyttet til slutningen af 1600-tallet, hvor den afløstes af Kingos salmebog.
26. Johann Arndt: Samtlige Bøger om den sande kristendom tilligemed hans Paradis Urtegaard, Bergen 1868, p. 230. J. Arndts (1555-1621) »4 bøger om den sande Kristendom« udkom første gang samlet i Magdeburg 1610.
27. Anders Arrebo: Samlede Skrifter, bd. III, 1975, p. 163. Torcular Christi. Den udkom i 1670 33 år efter Arrebos død.
28. Ibid., p. 240 f.
29. Brandt og Helveg. Op. cit. 1. del, salme 230: Hans Christensøn Sthen: »En Bøn til Gud at bede udi Pestilentze, udlagt 1578.
30. C. E. Brochmand: Huus-Postil (1635-38), Kbh. 1758, Evangeliet på Fastelavns Søndag, p. 292.

Merete Bergild mag.art. i kunsthistorie f. 1946, Jens Jensen cand.phil. i kunsthistorie f. 1946. B. S. Ingemannsvej 8, Viborg. Artikler om kirkeinventar i Fra Viborg Amt 1984, Viborg stifts årbog 1985, Årbog for Skive og Omegn 1985, Historisk årbog fra Randers amt 1985, 1986.

Indre Mission i Vorbasse

Af Ejner Mathiasen

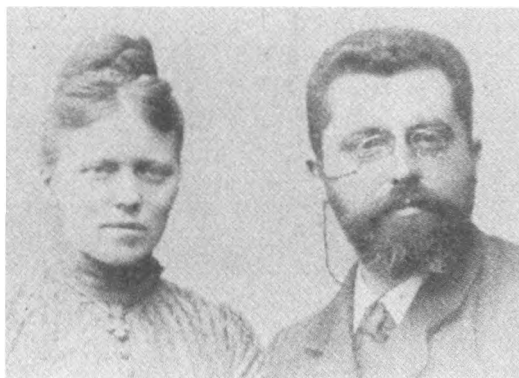
Vorbasse missionshus

Noget af det første pastor Tage Jensen tog sig af, da han var kommet til Vorbasse den 21.4 1890, var at få bygget et missionshus. Det kan således konstateres, at første forsøg på dette område er mislykket for ham, da der har været indsendt en ansøgning først til stiftet og senere til kirkeministeriet, om at måtte afhænde en ½ skp. land af præstegårdens jord til opførelse af et menigheds – eller missionshus øst for præstegårdens bygninger.

Herpå har ministeriet i sin svarskrivelse dateret den 15. dabr. 1891 svaret, at i overensstemmelse med, hvad stiftsøvrigheden havde ytret, måtte man finde betænkelighed ved at bevilge det ansøgte. Der gik tre år; det havde ikke været mulig at købe en byggegrund i Vorbasse til et missionshus. Men så døde en gårdmandskone i troen på sin frelser, og før hun døde, havde hendes mand lovet hende at afstå en grund til et missionshus. For en billig betaling erhvervedes to skp. land jord, godt beliggende midt i Vorbasse by.

Sælgeren betingede sig blot, at en del af købesummen skulle skænkes til Dansk Missions-selskab (Hedningemissionen). Det var en stor dag, da vi under sang og bøn kunne nedlægge grundstenen og i efteråret 1893 stod et pænt og ret rummeligt missionshus færdig til indvielse, som blev foretaget af pastor Moe, Skanderup.

De første ti år er der ikke ført nogen protokol over missionshusets drift. Der har ligeledes gennem årene været perioder

Pastor Tage Jensen og hustru.

med års mellemrum, hvor man har undladt at føre noget ind i protokollen, men vi nøjes så med de få og spredte ting som findes.

Til en begyndelse kan da gives en beskrivelse af de økonomiske forhold på den tid, og nogle af de mennesker pastor Tage Jensen havde at samarbejde med.

Den første jeg kunne tænke mig at omtale, er lærer Andreas Madsen Møller. Han kom til Vorbasse i 1864 og virkede som lærer til sin død 1891.

Lærer Møller var gift to gange, hans første hustru har man ingen oplysninger om, derimod en hel del om hans anden kone, der var fra Kragelund ved Bække. Mette Kristine Andersen var en del år yngre end lærer Møller.

Man var dengang henvist til en tarvelig og meget nøjsom levevis, da lønnen var meget lille. Enhver ekstra indtægt tog man derfor med. Lærer Møllers private beboelse bestod af tre værelser. I det første stod et umalet bord med bænke, samt en rødmalet stol ved ovnen. Det næste værelse var stadsstuen, her fandtes en skrivepult, et bord og to stole. I soveværelset, hvor hele

familien sov, stod to store senge og en malet trækestige.

Da lærer Møller var død i 1891 og efterlod sig enken og fem ukonfirmerede børn og det sjette blev født efter faderens død. Stillingen så ikke lyst ud for hende i økonomisk henseende. Hendes enkepension beløb sig kun til cirka 400 kr. årlig. Men hun og hendes mand havde været stærkt interesseret i biavl. De havde henimod 150 bistader stationeret rundt omkring i fire sogne, en del af dem i fællesskab med vedkommende ejere af de respektive stæpladser. Selv om tallet af stader ved mandens død omtrent halveredes, beholdt hun dog for sin egen part cirka 75 bifamilier. Og det særlige udbytte af disse mange flittige smådyrs virksomhed skaffede den fattige lærerenke med den store børneflokk en så god »bi-indtægt« eller om man vil, hovedindtægt i forhold til den lille pension, at hun ikke blot sad og fik sin store børneflokk opdraget, men at hun også for to af sønnerne kunne betale deres seminarieuddannelse, og siden blev de dygtige lærere i folkeskolen.

Det må da lige bemærkes, inden vi forlader denne familie, at datteren af dette lærerpar var Agnes Møller, der i en del år var missionær i Kina og i mange år derefter boede på Tårngade i Vorbasse. I mange år herhjemme beskæftigede hun sig med at skrive slægtshistorie, samt underviste unge i engelsk sprog. Agnes Møller døde på Billund plejehjem den 27. april 1978.

Det var kun et års tid Tage Jensen kom til at samarbejde med den gamle lærer og kirkesanger Andreas Madsen Møller.

Som efterfølger kom så lærer Jens Peter Andersen fra 1891-1910 med ham fik pastor Tage Jensen et fortrinligt samarbejde.

Denne udmærkede mand måtte desværre efter 19 års virke søge sin afsked på grund af svagelighed, han var da kun 52 år. Han døde i Vorbasse hvortil han var kommet til at føle sig så stærkt knyttet, den 11. januar 1914.

En anden af fortidens personligheder og pastor Tage Jensens medarbejdere er Peter Theodor Grube, der stammer fra Langeland. Denne var allerede som ung mand, uvist af hvilken grund, havnet herude på heden. Født den 10. august 1837 blev han i en alder af 27 år ansat som vinterlærer ved Fitting og Skjoldbjerg biskoler i året 1863. En virksomhed han fortsatte med, indtil der i året 1891 blev ansat fast lærer ved Fitting skole og nogle år senere også ved Skjoldbjerg skole. Selv om Grube kun havde almindelig skoleuddannelse, de syv år i folkeskolen, havde han gode evner til at undervise.

Han ejede hus med tilhørende lille hedeod på Vorbasse Sønderhede og fristede med sin familie livet for udbytte deraf i forening med den knapt tilmålte vinterlærerløn, 12 tdr. byg efter kapiteltakst og 85 øre i skolepenge for hvert barn, fra hver af de to skoler.

Peter Theodor Grube havde en ret stor børneflokk blandt hvilke dog en difteriepidemi gjorde et slemt indhug, 4 a 5 børn mistede han omtrent samtidig af denne uhyggelige sygdom. Han var således en i mange måder hårdt prøvet mand, men som en alvorlig kristen bar han livets prøvelser med ægte kristelig tålmod. For at supplere sine små indtægter beskæftigede han sig i sin sparsomme fritid med at forsøle støvler. Ofte traskede han den lange vej hjem fra skolen om vinteren med en hel sæk fuld af skolebørnernes og deres forældres slidte fødtøj, som han så om aftenen

Vorbasse missionshus som det så ud i 1893.

til langt ud på natten sad og reparerede for senere at slæbe det tilbage igen.

Om sommeren malede han også vinduer og døre for folk. Når så dertil kom, at han også i sin fritid skulle drive jorden, kan man nok forstå, at han var en optaget mand. Han fik endda tid til at anlægge en smuk lille beplantning og anlægge en have på sin usle sandjord. Om søndagen holdt han ofte søndagsskole for sine skolebørn både i Fitting og Skjoldbjerg. Undertiden også i private hjem i Nebel. I kirken var han en flittig gæst, han savnedes vel næsten ikke en eneste søn – og helligdag i Guds hus. Han havde sin faste plads oppe i den øverste kirkestol lige under prædikestolen og sad så nøjagtig på samme plads søndag efter søndag, at hans hovede ligefrem aftegnede sig på denne plads i kirken. En ægte patriarkskikkelse med langt hvidt hår

og skæg, således tegner billedet af ham sig endnu tydeligt i min erindring, fortæller pastor Tage Jensen mange år efter han er rejst fra Vorbasse i Danske præste og sognehistorie, samlet og udgivet i 1967 af pastor Poul Nedergård. Peter Theodor Grube døde nytårsdag 1909.

Det var nogle af de personer, der levede på den tid, da tanken om at bygge et missionshus fremkom. Samtidig en skildring af forholdene med stramme økonomiske kår, man ser, det er små midler, der arbejdes med, men alligevel turde de vove et sådan projekt, da den rette leder kom.

Summen var jo ikke overvældende stor, set med vore øjne i dag 3200 kr. Det kan vel ikke have været de store bidrag, der er kommet ind ved frivillige gaver, men ved at stå sammen og løfte i flok, så er målet nået og en realitet er, at huset blev rejst og

har udført sin mission og gør det stadig. Der er mange også i dag, der styrer deres gang til missionshuset, når der indbydes til møde og fællesskab om Ordet.

Den første bestyrelse vi kender er fra 1903 og bestod af følgende fem medlemmer. 1. husmand Niels Jensen, 2. lærer Jens Peter Andersen, 3. husmand Niels Jensen, 4. plantør Peder Pedersen Fromsøjer, 5. bygmester Hans Marius Pedersen, Askjær. Til et bestyrelsesmøde var følgende ting til behandling, anskaffelse af et lås til tørvehuset, samt en trappestige for at kunne nå op og tænde lampen (over for huset, står der). Jeg mener at kunne huske en sådan lampe ved vejkanten omkring 6 m. fra indgangsdøren til at oplyse den brostensbelægning, der førte hen til døren fra vejen, det var stenolie (petroleum), der anvendtes til belysning dengang.

På et senere bestyrelsesmøde har man talt om, hvem der må benytte huset til sine møder. Der nævnes ynglingeforeningen (i dag under navnet KFUM) samt kvindeforeningen, vennekredsen og andre lignende.

Vi når så til sommeren 1904, da er stenbroen foran huset blevet grøn af græs og andet ukrudt og trænger til at blive luget. Det mente lærer Andersen, han kunne få skolebørnene til at rense for en lille godtgørelse. Senere er dette arbejde dog blevet overladt til rengøringskonen. I 1906 blev dette arbejde overdraget til madam Møller. Det er altså lærer Møllers enke som får lidt beskæftigelse med at lufte ud, feje gulv, gøre lamper istand, samt fyre i den kolde tid, alt dette for en årlig betaling på ialt 30 kr. Ja, det kan blive til 2 kr. 50 øre pr. måned, men det viser, at fru Møller ikke har forstået at tage de små beløb med, der var mange munde, der skulle mættes.

Vi går nu frem til året 1911. Den 16.

januar fik vi en ny præst Anders Fris Christensen, han blev straks formand for missionshuset. Da skete der, kan man snart sige, en hel revolution på belysningens område. De gamle stenolielamper blev udskiftet med langt mere behageligt og kraftigere lys. Det var med karbid; når der blandedes karbid og vand sammen i en beholder eller tromle, kan man kalde den, så udvikledes der en gasart (acetylgas), tromlen stod i forbindelse med et rørsystem ud til de forskellige lamper, hver lampe var så forsynet med en brænder, desuden sad der så en reguleringsbane, hvor man åbnede og lukkede for tilførslen. Gasflammen var meget stærk lysende og næsten hel hvid. Det var ikke ufarligt at arbejde med, derfor var det også en bestemt mand der stod for dette arbejde. Om det har været uddele J. Danielsen i de 18 år, indtil der i 1929 blev indlagt elektrisk lys tør jeg ikke påstå, men jeg ved, han i mange år var lysemænd.

Gassen var ikke hel lugtefri, når man drejede op for hanen, var det om at være hurtig med en tændstik.

Det er den samme lysekrone fra 1911, som i dag hænger i den store sal, den eneste forandring er, at gasbrænderne er udskiftet med elektriske pærer og i rørene er elledninger, selv de hvide kubler over elpærerne er fra gassens tid.

Fra 1913 er der en lille episode, som må gengives i sin fulde ordlyd. Bestyrelsen var samlet særlig for at enes om forholdsregler imod det mærkelige forhold, der i det sidste års tid har været ved missionshuset, idet at borde og bænke nu og da fjernedes derfra, uden at det bestemt har kunnet påvises af hvem, og at disse ting så atter lige så ubemærket er bragt på deres plads igen, skønt missionshuset til stadighed er aflåst og kun i ganske kort tid før og efter mø-

derne er åben. Man enedes om at få klarhed i dette forhold og så derefter at få dette uvæsen til at ophøre.

»Vi ønsker ikke at gøre mere ud af sagen, end det at få gerningsmanden, når denne findes, at give sit æresord på, at han hører op med denne ufærd straks. Vil han imod forventning ikke det, kan han jo godt få sin færd prøvet og takseret udi Kolding, hvor man næppe vil henregne det til uskyldige fornøjelser gentagne gange at bortfjerne brugsgenstande fra et aflåset lokale.

P.b.v.
J. P. Andersen«

Vi får ikke senere noget at vide om forløbet af sagen.

Den tilbagevendende begivenhed er, at man årlig må tale om at få taget tjæret, der var fra begyndelsen brædder med tagpap på.

Gennem årene har man flere gange talt om, at lave forskellige omforandringer for på den måde at indrette en lejlighed for enten en enke eller et pensionistægtepar i lighed med, som det brugtes flere andre steder. Der blev talt om tilbygning på sydsiden af huset, en anden gang drøftedes at omdanne den lille sal til en lejlighed. Det har også været ført forhandling om at indrette noget lignende på loftet over den lille sal.

Man ved ikke, om det har været for ustabile rengørings- og andre opgaver med huset, der har været årsag til, at man gerne ville have en fastboende til at se efter huset til stadighed. Det er ikke så få, der gennem årene har passet fyring og renholdelse, det har nok dengang været et større problem, end det vi kender i dag, hvor lys og varme kommer ved at trykke på en knap.

Vi er efterhånden kommen til den tid, da pastor Johannes Nicolai With, kom til Vorbasse. Tiltrædelse den 9. februar 1914 og afskedsprædiken den 13. september 1925. Om pastor With kunne fortælles mange ting, det var den præst, jeg gik til konfirmationsforberedelse hos i 1920-21.

Året efter han var kommet til Vorbasse, ja fra 1915 til 20 indbød han tørvearbejderne fra moserne omkring Vorbasse en gang om måneden til møde i missionshuset, hvor der så var tale, sang og underholdning med kaffebord; han samlede på denne måde ca. et halv hundrede mennesker. Pastor With, der også var formand for KFUM's sociale arbejdes landsstyrelse, sørgede således også for, at der i Fugdal mose i Hejnsvig, der beskæftigede ca. 300 mennesker når der var flest, blev gjort noget for disse folk.

I året 1919 opstillede KFUM's sociale arbejde en træbarak på marken overfor sovebarakken. Den kaldtes »Hjemmet« året før var der blevet opstillet et hjem for brunkulsarbejdere i Troldhede, dette var pastor With også medvirkende ved.

I disse hjem kunne man købe kaffe, læskedrikke, tobak og slik og der kunne købes brevpapir og frimærker, man kunne skrive til familie og venner. Desforuden kunne man spille dam og skak; kortspil var forbudt.

Der var også en anden opgave pastor With tog sig af sammen med børnehjemsleder Søren Magelund, det var blandt unge mænd fra 14 til 18 år. Skiftevis indbød disse to de unge mænd til møder i deres hjem. Der samledes gerne ved disse sammenkomster mellem 20 og 25, hvor der begyndtes med et ord ud fra bibelen, derefter kaffe samt en religiøs fortælling og afslutning med andagt.

Pastor With sparede ikke på kræfterne, når man tænker sig, han cyklede til Fugdal og rundt i sognet her, han havde ingen bil. I 1920 byggedes Skjoldbjerg kirke, som han var meget optaget af. Den blev indviet 23. januar 1921.

14. søndag e. trefoldighedsfest den 13. september 1925 holdt han i Skjoldbjerg og Vorbasse kirker sin afskedsprædiken og rejste til Gedser på Falster, senere flyttede han til København og var præst ved Sct. Pauls kirke på Østerbro, hvor han virkede til han var fyldt 70 år.

Han havde håbet på endnu engang som emeritus at få lov til at prædike i sin gamle sognekirke i Vorbasse, men døde vinteren 1954.

Den stenpikning, som i 1927 lå fra hoveddøren ud mod vejen, blev nu erstattet af to rækker cementfliser, mere behagelige at færdes på, men dertil også lettere at holde rene. Der kunne også findes andre vedligeholdelser, således at forny taget på WC'er, samt forny dørene på disse. Ja det var dengang man sad på et skafot med et rundt hul på overfladen og så en spand under, luften var ikke særlig god på et sådant kontor, men man kendte jo ikke noget bedre dengang. Disse små rum lå ved sydgavlen på missionshuset.

I maj måned 1935 blev der skænket en sum fra afdøde Mads Larsen, hvor stort et beløb nævnes ikke. Men bestyrelsen for missionshuset bestemte, det var rarest at forhandle med sønnen Lars Larsen med hensyn til, hvad gaven måtte bruges til, men om resultatet af denne forhandling får vi heller ikke noget at vide.

I de sparsomme oplysninger fra tilførsler til missionshusets forhandlingsprotokol er tiden fra 1936 til 1945 hel tom for, hvad der er sket.

Men nu er vi nået til besættelsestidens ophør, der fortælles så om, at man har gjort missionshuset pænt istand, malet vægge, ferniseret gulve m.v. Men så fik man den overraskelse, at huset blev belagt med tyske flygtninge kvinder og børn. På hvilken tid de flyttede ind, ved vi i dag ikke, men missionshuset var det første som beslaglagdes, da det for det meste af tiden stod ubenyttet. Senere tog man også den nye skole, samt præsteboligen, der dengang stod tom. Frarømningen af missionshuset skete i begyndelsen af januar 1946, på den tid blev der ledig plads i den såkaldte Fitting-lejr. Fra befrielsen til januar var her politiske fanger, der kom andre steder hen.

Nu kunne så begyndes på reparation af den forvoldte skade. Gulvet var ødelagt af sømbeslåede støvler, pudset slået af flere steder på murene, det lignede nærmest en forladt røverborg.

Bestyrelsen ansøgte om erstatning for den forvoldte skade. Man modtog en skrivelse fra en hr. Brink Henriksen, Esbjerg, hvori han gjorde opmærksom på, at man kun skulle vurdere forvoldt skade på løse-ret.

I en anden skrivelse fra Indre Missions hovedbestyrelse tilbød man at yde hjælp derfra i sagen angående erstatningsspørgsmålet. Nu kunne man begynde forfra med istandsættelse og en meget tiltrængt renelsesproces.

Man foretog i 1967 en udvidelse af missionshuset, det blev mod nord. På den tid var både missionshotellet og købmand Søren Vigs gamle ejendom fjernet, og der blev plads til parkeringsplads midt i byen. Vejen forbi missionshuset blev flyttet længere mod nord og blev samtidig belagt med asfalt, det var den ikke tidligere; i tøm-

vejr og snesjap kunne det til tider være vanskelig at komme tørskoet igennem.

Men var det lidt trangt før, så åbnedes nu mulighed for at få bedre albuerum. Ydermurene blev fjernet og genopført i røde mursten, der blev gravet ud til et temmelig stort kælderrum til brug for ungdommen såsom søndagsskole, fritidsklubben, KFUM og K til deres møder og andre aktiviteter.

Der blev en forgang til overtøjet, som tidligere blev anbragt i den lille sal, der blev plads til toiletter med træk og slip, samt et rummeligt og mere velplaceret køkken.

Ved nedbrydningen af murene fremkom en flaskepost, hvad man allermindst havde drømt om. Flasken indeholdt et såkaldt grundstens-dokument forfattet og skrevet af pastor Tage Jensen. Desforuden enkelte Indre Missions Tidende fra 1892. Ligeledes en sang muligvis skrevet til lejligheden, med underskrift m.m. (muligvis en Nebelborger: Morten Madsen;).

Uddeler Johs. Danielsen åbnede flasken på den måde, at han skar med en diamant neden for flaskens hals på det brede sted for at redde papirerne ud i hel tilstand. Man vidste jo aldrig, hvor skørt papirerne kunne være.

Dokumentet har følgende ordlyd:

»År efter kristi fødsel 1893 den 14. fjortende juli, i kong Kristjans den 9.'s 30' regeringsår, da E. F. Balslev dr. theol. (C.D.M.) var biskop over Ribe stift, nedlagdes grundstenen til et kirkeligt missionshus i Vorbasse af sognepræsten i den treenige Guds Faderens Sønnens og Helligåndens navn.

Huset som er anslået til at ville koste ca. 3.200 kr. Det opføres udelukkende ved frivillige gaver fra Vorbasse og nærmeste omegn, og skal i fremtiden tilskødes Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark, hvis formand pastor Vilh. Bech i Ørslev for tiden er. Det første møde om missionshuset afholdtes den 18. marts 1892 i Vorbasse skole under sognepræ-

Foto af Vorbasse missionshus fra juli 1986.

stens ledelse. Året efter var der indkomsten 1000 kr. i rede penge, og tegnet yderligere bidrag på ca. 1.400 kr. samt velvillig indrømmet en skøn og passende byggeplads af gårdejer Jørgen Jørgensen i Vorbasse. Missionshusets bygmester er Jeppe Ågård Nielsen, af Gilbjerg, Hejnsvig sogn, som også har bygget missionshusene i Hejnsvig og Grindsted.

Byggeudvalget for Vorbasse missionshus bestod af følgende:

1. Lærer og kirkesanger Jens Peter Andersen i Vorbasse.
2. Gårdejer Jørgen Jørgensen, Vorbasse.
3. Husmand Andreas Andreassen, fra Vorbasse Sønderhede.
4. Husmand Mikkel Nielsen, på Slaugmark.
5. Husmand Henrik Mathiasen, på Fitting mark.
6. Plantør Peder Pedersen, af Fromssejergården.
7. Husmand Morten Orlev Hansen, af Nedre Moltkenberg.
8. Gårdmand sognefoged Niels Nielsen, af Nebel.
9. Husmand John Møller Madsen Hansen af Nebel (kasserer).
10. Sognepræst Peter Viggo Martin Vilhelm Tage Jensen, af Vorbasse, udvalgets formand.«

Dokumentet slutter med følgende:

»Gud give, at dette hus, hvilende fast på grundvolden Jesus Kristus på apostlenes og profeternes grundvold, på den evangeliske lutherske kirkes grundvold, måtte blive et hjem for de hellige i Vorbasse sogn og Gud give, det måtte blive en hjælp til at fremme virkelig sundt kristelig liv i sognet, at ordet, som skal lyde herinde må blive til de helliges fremvækst og til de vantro om-

vendelse, mange sjæle til frelse. Gud til ære, lov og pris: Amen. I Jesu navn Amen.«

Missionshuset har gennem årene været et betydningsfuldt samlingssted for egnens befolkning og har været midtpunktet i et rigt kristeligt arbejde, ud fra de mange foreninger af arbejdet, som udgår herfra. Men der skete det ved ombygningen i 1967, at huset mistede sit navn som stod på gavlen over indgangsdøren. Navnet var »Ebenezer«, der med sorte bogstaver på hvid bund i den røde mur, havde prydet huset gennem mange år, dette skal nævnes, for ikke at gå i glemme for eftertiden.

Da ombygningen fandt sted forsømtes det at oplyse, hvad denne modernisering beløb sig til i penge, vi har nu lige hørt om hvad opførelsen kom til at koste i 1893. Nu kom det til at dreje sig om 72.678 kr. 40 øre.

I efteråret 1968 fejrede missionshuset 75 års jubilæum, i den anledning var indbudt tre tidligere præstepar, pastor J. Bitsch og frue, pastor S. Jul Nielsen og frue, samt Hans A. Arnbjerg og frue, derforuden var sognets præstepar K. Engelbrekt Jacobsen og hustru. Pastor S. Jul Nielsen blev forhindret og sendte afbud. Aftenens hovedtaler var provst A. Vestergård Jacobsen, Sønderborg, der talte om broderkærligheden.

Der var forskellige blomsterhilsener og telegrammer. Fra Indre Mission i Danmark en smuk bibel som gave i dagens anledning. Ved kaffebordet blev bragt lykønskninger fra Johannes Thomsen, Vorbasse. Kristian Terp, Vorbasse, pastor Bitsch, tidligere Vorbasse, missionær Kristian Fromssejer, Nr. Nebel. Dernæst pastor Hans A. Arnbjerg, og af sognets nuværende sognepræst K. E. Jacobsen, der

udtalte »Vi er glade for, at der er et medarbejderskab på dette sted, gid det arbejde må medvirke til, at det ikke går sådan, at der er mennesker, som ikke ved besked om budskabet.«

Indretningen af missionshuset før restaureringen er helt forbigået, vi må have et indblik i, hvordan det så ud fra begyndelsen. Først var der en lille forgang. Den var vel kun på 4 m² og brugtes kun til gennemgang, der var et lille jernvindue i hver side, her lagde mandfolkene tit deres hatte, op til en halv snes kunne til tider ses stablet oven på hinanden.

I den lille sal, som lå først for var der knagerække på begge sider af indgangsdøren til overtøjet. Ved den modsatte væg stod midtfor skorstenen, og foran den kakkellovnen, på den modsatte side af skillevæggen, i den store sal, ligeledes en kakkellovn med forbindelse til samme skorsten. I samme væg var to døre ind til den store sal, en på hver side af skorstenen. Det har måske været sådan i begyndelsen, at kvinder og mænd har siddet i hver sin side. Over hver dør var der et skriftsted, men hvad der stod, husker jeg ikke. Der var en ret anseelig tørvekasse placeret til venstre ved kvindesiden. Så fandtes og gør det stadig i det modsatte hjørne et kateder, som ved mindre møder bruges som talerstol.

Så kommer vi til udsmykningen om man kan kalde det sådan. Der hænger på nordvæggen i den lille sal, portrætter af seks personer der på hver sin måde har gjort et stykke arbejde for det åndelige livs vækst og fremgang i sognet.

Der er først pastor Peder Lauridsen og hans hustru, han satte ligesom sin forgænger dybe spor. Lærer Larsen, Nebel skrev om ham: »Med ham fik vi en præst, som man aldrig glemmer. Der var atter væk-

kelse, især i vinteren 1904-05 og kirkegangen voksede stadig.« Så er der et portræt af pastor Vilhelm Bech, der var Indre Missions formand i pastor Tage Jensens tid i sognet. Så er der også Tage Jensen blandt de hædrede, for den indsats han øvede de ti år, han var præst for Vorbasse og Hejnsvig sogne. Dernæst har vi lærer Jens Peter Andersen fra 1891-1910, pastor Tage Jensens uvurderlige støtte i det nyvakte tros liv. Han var en dygtig lærer, ledede søndagsskolen i Vorbasse missionshus, ledede samtalemøderne og var antaget som fritidsmedarbejder inden for Indre Mission, men virkede mest i Vorbasse sogn. Til sidst er der husmand Andreas Andreasen, Sønderhede, han var meget interesseret i opførelsen af missionshuset, han benævntes altid »lille Dres«. Han blev indremissionær i 1896, han led af astma. Det er personer, som var i forreste række, og nu på denne måde hædres for deres gerning. Som afslutning på disse billeder kommer til sidst et fotografi af missionshuset, som det så ud fra begyndelsen i 1893 med det lille jernkors helt i toppen over rygningen, det kom ikke op igen i 1967 men i den røde mur er sten trukket tilbage på gavlen, så et kors er frembragt på den måde, men navnet forsvandt (se s. 51 og 55).

Omkring et årstid efter 75'års jubilæet var en ubuden gæst trængt ind ved natte tid. Da denne måske ikke fandt, hvad han havde regnet med, måtte der i stedet laves hævværk. Det gik ud over den nye bibel, der var jubilæumsgave. Bindet var revet af, bladene krøllet, så de stod op i et brus. Der var sne på jorden, så man kunne spore, at kun en havde været der.

Foruden bibelen, der led overlast, blev fjernet to trearmede lystestager, der dog fandtes igen smidt i uddeler Danielsens

have og blev så tilbageleveret. Bibelen blev af formanden og hans kone restaureret så godt det lod sig gøre, efter megen møje og besvær. Bibelen blev så lagt tilbage på missionshusets talerstol, men på en mystisk måde er den senere helt forsvunden, ingen aner på hvilken måde, det er sket.

1977 blev ydermurene mod øst og vest altså siderne ved den store sal brudt ned og erstattet med nye røde sten, så det kom til at ligne nordenden, der ti år tidligere fik samme fornyelseskur.

Ved denne lejlighed kom der nye vinduer med termoruder i stedet for de gamle jernvinduer. Man fik hulmursisoleret og man fjernede muren, der adskilte de to rum, den lille og store sal. I stedet for kom nu en sammenklappelig hamonikavæg, der skiller midt på og kan skydes ud mod sidevæggene når der er brug for større plads, og det er der i dag mange gange brug for.

Samtidig blev der installeret centralvarme med oliefyr til afløsning af det gasvarmeanlæg, hvormed lokalerne før blev opvarmet. Hvornår kakkellovnen blev taget ud af brug og erstattet med gasradiatorer må stå ubesvaret hen.

Taget blev ligeledes fornyet, så at udefra ser det ud som et helt nyt hus, meget af arbejdet blev udført ved frivillig og gratis arbejdskraft, alligevel beløb dette arbejde sig til 43.000 kr.

De tidligere lange bænke er udskiftet med behagelige polstrede stole, der er anskaffet 10 mands borde, som ikke optager megen plads, når de ikke er i brug og ryddet bort. De gamle lange plader med bukke under var meget upraktiske og besværlige at arbejde med.

På gulvene i begge rum er der lagt tæpper på. Langs rundingen ved det buede loft på gavlen over talerstolen er skriftsord

fra 1. Johs. 5, 13. »Den, som har Sønnen, har livet, den som ikke har Guds Søn, har ikke livet.«

Nebel Missionshus

Nebel Missionshus blev indviet 9. oktober 1919 af pastor Carl Hornbæch, Fredericia. Vel på grund af svigtende støtte er de økonomiske byrder blevet for tunge for en lille kreds at videreføre, den 9. oktober 1974 på husets 55 års fødselsdag, vedtog man at standse videreførelsen af husets drift. Ved forhandling med Billund kommune skete salget den 1. september 1975 til nedbrydning for en pris på 6.678 kr. forskelligt inventar indbragte 2.000 kr. Der skulle også ved denne nedbrydning være fundet et grundstensdokument. Husets indsamlingsbøsse findes på Vorbasse museum.

Disse penge fra Nebel missionshus 8.678 kr. sendtes til Indre Mission, da de ejer landets missionshuse. Men da Nebel lå i Vorbasse sogn og beboerne fra Nebel, som naturlig var ville søge til Vorbasse, ordnedes det sådan, at Vorbasse fik dette beløb til afdrag på den gæld, som var stiftet ved ombygningen af missionshuset her. I dag står huset dog gældfrit.

Søndagsskolen

Søndagsskolen var det første arbejde der blev taget op her i sognet. Det startedes af Peter Theodor Grube 21. november 1880. Den har således passeret sin 100 års fødselsdag. Denne fest blev fejret på tilbørlig vis. Missionshuset var stuvende fuld, da søndagsskolens leder Niels Holmgård bød forsamlingen velkommen. Festtaler var konstruktør Kaj Gydesen, Billund som fastslog, at det er Gud, der giver vækst, og at det hjælper at bede, så alle der er plantet i Guds ager kan vokse og bære frugt.

Nebel missionshus før nedbrydningen i 1974.

Ved det efterfølgende kaffebord var jubilæumskagen med de 100 tændte lys et festligt indslag. Som den ældste medarbejder i søndagsskolen fortalte Ruth Benthin om arbejdet gennem de hundrede år. Kredsformand Richard Jensen, Grindsted, talte om Guds ord der er det bedste arvegods, vi skal værne om det og bringe det videre. Desuden talte Indre Missions formand Laurids Jørgensen, Fitting fhv. gård-ejer Kristian Terp, samt pastor Karl Christensen og læge Frode Kristensen. De takkede alle for søndagsskolens arbejde blandt børnene, et arbejde der giver børnene en god ballast for livet.

Kvindekredsen

Efter hvad pastor Tage Jensen beretter skulle det være Andreas Andreasen, Sønderhede der tog initiativ til oprettelse af kvindekredse både i Vorbasse og i Hejnsvig.

Kvindekredsen i Vorbasse stiftedes den 15. januar 1891 under navnet »Tabita-kredsen«. Formålet var ti gange om året, at indsamle penge og tøj til trængende på missionsmarkerne i det fremmede. Men hvorfra stammer navnet Tabita? På græsk betyder det Dorkas, oversat hind. Tabita var mellem af den første menighed i Joppe, en sjælden from og godgørende kvinde, et forbillede for den tids menighedspleje. Ved apostlen Peters bøn blev hun oprejst fra de døde. Da kvindekredsen skulle være en efterligning af denne fromme kvinde, har det derfor været naturligt, at bruge Tabitas navn som foreningsnavn. Omtale af Tabita findes i Ap. gr. 9, 36-43. Men fra den 1. juli 1901, da pastor P. Lauridsen var sognepræst, har man fraveget dette Tabita navn, og så siden gået under navnet »Dansk Missions Selskab«, og kvindekredsen arbejder herefter med sine månedlige møder under D.M.S. og regner nu med stiftelsesdag den 1. juli 1901.

KFUM og K

Når der skal skrives historie, kan KFUM og K, der har bestået i over 90 år, berøres med en lille omtale fra den første tid. Den første spire til oprettelsen af denne ungdomsbevægelse på landsbasis skete ved et stiftende møde i København, den 26. september 1878 under følgende navn for pigerne: Kristelig Forening for Unge Piger. Dette bredte sig som ringe i vandet ud over det ganske land særdeles i købstæderne.

I Vorbasse stiftedes »Foreningen for unge Piger«, den 13. juli 1890. Det var efter gudstjenesten søndagen efter at pastor Tage Jensen var indsat i embedet. Han indbød de unge piger til møde i præstegården, og her indmeldte sig straks 13 unge piger, der fik Tage Jensen som første formand. I 1902 ændredes navnet for pige - foreningen til KFUK.

Lidt senere stiftedes en Ynglinge forening for unge mænd. Der havde i 1878 været en forening for unge mænd, der gik under navnet »Stefansforeningen«. Dette navn forandredes i 1883 til Ynglinge forening, og man udgav samme år et medlemsblad »Ynglinge forenings Tidende«, senere tog dette blad i 1890 navneforandring til »De unges blad«. Man skal nok regne med, at en fast styring af Ynglinge foreningen først har fået fast grund under fødderne i 1890. Navnet Ynglinge forening var bevaret til helt op omkring 1930, før det blev forandret til KFUM.

I Hejnsvig havde man været forud for Vorbasse med stiftelse af disse foreninger. Det var husmand Andreas Andreasen fra Vorbasse Sønderhede, der her havde medvirket.

Spejderbevægelsen

Der blev i 1964 startet et arbejde med spejderdrengene i Vorbasse med uddeler Hans Jensen, Fitting og tømmermester Niels Holmgård Vorbasse som ledere. To år senere i 1966 kom også pigerne med, og her var det fru Marie Mathiesen sparekassen og fru læge Tønning, der ledede arbejdet i begyndelsen. Der havde tidligere været prøvet på, at få et spejderarbejde i gang, men det døde hen uden rigtig at være kommen igang.

Nogle af I.M.'s støttere i Vorbasse

Pastor Jacobsen, Skanderup tidligere Vorbasse skrev i 1967 om to lærere, som med hans tilladelse her gengives. Den første var M. C. Thomsen, lærer og kirkesanger ved Vorbasse kirke fra 1910 til 1930. Han og hans kone var sønderjyder. Han havde været lærer i Sønderup, Himmerland og i Fousing ved Struer. Han var et mandfolk der stod fast, hvor han stod. Helt igennem dansk, og helt igennem kristen. Med en mægtig sangstemme, som han brugte såvel i kirke, skole og ved møder. Han gik 100 pct. ind i lærer Andersens arbejde i missionshuset. Han skulle nok få nye med og få talt med dem.

Han blev hurtigt formand for Grindsted Indre Missions kredsforbund, og her var han som fisken i vandet.

Lærer M. C. Thomsen og hans hustru bar arbejdet med børn. Han var en sjælden støtte for præsterne. Efter hans afsked flyttede de til Vamdrup. Begge døde 1940 og er begravet på Vorbasse kirkegård.

Den anden som skal omtales er lærer L. Larsen, han var lærer i Nebel fra 1914 til 1922 flyttede til Alme, men boede sine sidste år hos en datter og svigersøn i Skjoldbjerg.

Havemøde et sted i Vorbasse sogn i midten af 1920'erne. Blandt deltagere ses lærer og kirkesanger M.C. Thomsen siddende på græsset nr. 2 fra højre.

Han gik også helt og fuldt ind i I.M.'s arbejde. Pastor With holdt gudstjenester i skolen, og sognerådsformand Niels Nielsen skaffede talere til møder i skolen. Han var lærer Larsens gode ven, men døde 1914 og gårdejer Morten Madsen, der vel ikke var en original personlighed som Niels Nielsen, blev Larsens medhjælper, utrættelig til at indbyde. Morten Madsen havde en særlig evne til at aflægge vidnesbyrd for den enkelte ved møder.

Det var en oplevelse at høre ham begynde. »Hvad har Jesus gjort dig, siden du ikke vil have med ham at gøre?«

Han ofrede altid sine største sedler, når der skulle ofres. Han sagde: »Somme tider siger Gud til mig, at jeg vist har for mange penge«. Lærer Larsen var en dygtig og initiativrig lærer, han holdt også aftenskole, redigerede »Dagen gryr« var en flittig lokalhistoriker og skribent, en søgt taler med et klart vidnesbyrd. Lærer L. Larsen døde i 1960.

Gårdejer Jes Pedersen (Fromssejer) død 1949, 77 år, var vel nok et hestehoved

foran de fleste, skriver lærer Larsen. En mand uden svig. Aldrig udtalte han sig nedsættende om andre. Og han var en trofast støtte i Indre Mission.

Jes Pedersen (Fromssejer) var bedstefar til to mænd, der er født i Vorbasse og som har gjort et stort stykke arbejde indenfor I.M. Den ene er fhv. missionær Kristian Fromssejer, som nu er på pension og broderen pastor Poul Henning Fromssejer, der nu er præst ved Roskilde domkirke.

Da der 1918 var holdt tre missionsuger i Nebel skole under overvældende tilslutning, og man gik i gang med at forberede den fjerde var J. P. Fromssejer ivrigt med, under lærer Larsens ledelse. Og deres bønner blev hørt. Der blev en stor vækkelse, og den følgende søndag havde pastor With den største altergang, han havde set.

Og så tog man fat på at bygge et missionshus i Nebel. Her var lærer Larsen og Jes Pedersen Fromssejer de bærende. Ja, det er fortids minder fra en svunden tid, der kunne måske være andet, som fortjente at blive nævnt, der dukker stadig

ting frem som burde omtales, men dette må så betragtes som nogle spredte træk over udviklingen gennem tiden.

Der har gennem tiden været otte samfundsformænd:

1. Pastor Tage Jensen 1893-1900, 7 år.
2. Pastor Peder Lauridsen 1900-1903, 3 år.
3. Pastor A. Fris Christensen 1903-1910, 7 år.
4. Lærer M. C. Thomsen 1910?-1930, 20 år.
5. Gdr. Peder Jensen Terp 1930-1957, 27 år.
6. Uddeler Johs. Danielsen 1957-1968, 11 år.
7. Gdr. Kristian Terp 1968-1979, 11 år.
8. Husmand Laurids Jørgensen 1979-?

Ejner Mathiasen, Fittingvej 40, Vorbasse, f. 27. maj 1907, fhv. murer. Har skrevet »Skibet i Vorbasse kirke« i Fra Ribe Amt 1972, og endvidere lokalhistoriske beretninger, der ligger i Vorbasse lokalhistoriske arkiv.

IMs historie

Indre Mission vil ud af mørket

Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark fejrede i 1986 125 år.

Det er en bevægelse, der er og har været udbredt over hele landet, men leder man i historiebøgerne, får man ikke noget indtryk af, hvilken betydning Indre Mission har haft gennem tiderne i by og på land.

I de fleste bøger er der kun ofret ganske få sider på Indre Missions historie. Der er lagt mere vægt på at skildre den grundtvigske retning. Det har været med til at bringe befolkningen en forkert opfattelse af Indre Mission. Den er slet ikke så sort,

som mange af os har lært i skolen.

Indre Mission har ikke blot haft en religiøs betydning, men i høj grad også en social ved oprettelsen af for eksempel sygekasser, menighedspleje, Tabitaforeninger, Magdalenehjem, børnehjem, osv., ligesom bevægelsen startede mejerier, brugsforeninger, o.s.v. Med i billedet af Indre Mission hører også Indre Missions skoler, der ikke kun omfatter højskoler, men også mange friskoler, landbrugsskoler, o.s.v.

Der er for tiden meget stor interesse for lokalhistorien, men for at kunne beskrive/forske i Indre Missions historie og virke på lokalt plan og på landsplan, må der skaffes kildemateriale til veje, førend det er for sent!

Derfor har Projekt Indre Missions Historie med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd igangsat en landsomfattende indsamlings- og registreringskampagne, der startede i september 1985. Kampagnen køres amtsvis efter følgende plan: Vejle, Viborg, Nordjylland, Ringkøbing, Fyn, Århus, Ribe, Sønderjylland, Frederiksborg, Vestsjælland, Storstrøm, Roskilde, København og Bornholm. Naturligvis i samarbejde med Indre Mission, de lokale samfund og de lokalhistoriske arkiver.

Det er ved at være sidste udkald for at få indsamlet, registreret og bevaret kildemateriale/genstande vedrørende Indre Missions historie og virke. Mange protokoller og andet materiale er allerede smidt væk, missionshuse sælges eller rives ned, og det er på høje tid at få fat i de ældre mennesker, hvis forældre har været med fra starten. Henvendelser til projektgruppen kan rettes til »Projekt Indre Missions Historie«, Jytte Skaaning, Korsværvej 25, 7000 Fredericia.

Robert Storm Petersen og Centralbiblioteket i Esbjerg

af Jørgen Broch

Den 6. december 1897 stiftedes Esbjerg Folkebibliotek. Initiativtageren var papirhandler Chr. Tobiesen, der spillede en stor rolle i byens kulturliv. Bl.a. var han også aktiv i forbindelse med stiftelsen af Esbjerg Kunstforening i 1910. Tobiesen blev bibliotekets første formand, en post han beklædte indtil 1901 og igen i årene 1919-1928.

I de første år havde biblioteket ikke egne lokaler, udlånet foregik hos bibliotekets kasserer sagfører Erich Erichsen.

I 1903 flyttedes udlån og læsesal til Danmarksgades Skole.¹ Her blev forholdene efterhånden for trange, og biblioteksforeningen besluttede at opføre en selvstændig biblioteksbygning på hjørnet af Torvegade og Nørregade. Denne bygning blev indviet den 30. april 1927.²

Allerede i efteråret 1926 rettede bibliotekets bestyrelse en henvendelse til Ny Carlsbergfondets bestyrelse med anmodning om hjælp til udsmykning af biblioteks-

bygningen. Da hovedparten af byens befolkning og en del fra omegnen forventedes at have ærinde på biblioteket, »vilde det være af overordentlig Værdi om Huset's Udsmykning kunde blive nogenlunde festlig«.³

Henvendelsen blev modtaget positivt i fondet, og man ville aflægge besøg i Esbjerg i foråret 1927 for at se på byggeriet og mødes med bibliotekets bestyrelse.⁴

Ny Carlsbergfondet blev oprettet i 1902 af brygger Carl Jacobsen og hustru Ottilia Jacobsen med det formål at virke i kunstens tjeneste i Danmark. Carl Jacobsen fungerede som fondets formand til sin død i 1914. Herefter beklædtes formandsposten af hans søn Helge Jacobsen,⁵ og det var med ham bibliotekets bestyrelse samarbejdede.

Det nye Centralbibliotek havde en monumental indgang i Nørregade. Udvendigt fire brede trin, der førte til en tung dør. Indenfor skulle man yderligere bestige et

antal trin, før man var kommet op i den høje stueetage. Gik man lige frem fra vestibulen kom man gennem et par svingdøre ind i udlånssalen. Gik man derimod til venstre, nåede man læsesalen for voksne. Under denne befandt sig børnelæsestuen. Hertil havde personalet adgang fra hovedafdelingen gennem en dobbeltdør. Børnene måtte benytte den snævre indgang fra Torvegade.

To måneder efter bibliotekets indvielse meddelte Helge Jacobsen, at Ny Carlsbergfondets direktion efter at have beset bygningen var villig til at yde bidrag til dekorationen af både vestibulen og læsestuen for børn.

Man foreslog, at bestyrelsen i Esbjerg skulle rette en henvendelse til maleren Valdemar Andersen for at undersøge, om han ville påtage sig opgaven, og i bekræftende fald bede ham om et udkast med angivelse af, hvor stort vederlag han mente at han burde beregne sig.⁶

Derimod ville man indtil videre stille udsmykningen af vestibulen i bero, medens man nærmere overvejede, hvilken kunstner man skulle betro arbejdet.⁷

Sagen fulgtes tilsyneladende med stor interesse i Esbjerg, ikke mindst fra de lokale kunstneres side.

Der indløb nemlig et brev hos Ny Carlsbergfondet afsendt fra værnepligtig infanterist i Sønderborg Oskar Jørgensen med civil adresse i Esbjerg.

Han fortalte, at han havde været elev hos Aksel Jørgensen i 4 år, at han var klar over, at man havde henvendt sig til Valdemar Andersen, men at han da gerne ville komme i betragtning ved valget af kunstner til den forestående opgave.⁸

Oskar Jørgensen havde allerede manifesteret sig i Esbjerg, idet han i 1925 udførte

en stor udsmykning af Esbjerg Banks lokaler.⁹

Fra Ny Carlsbergfondet svarede, at man endnu ikke havde taget endelig stilling til, hvorledes man ville gå frem ved tilvejebringelsen af udsmykningen.¹⁰

Biblioteksbestyrelsen henvendte sig til Valdemar Andersen, men hvor langt forhandlingerne med ham kom vides ikke. Der skete nemlig det, at han døde den 15. juli 1928. Man var altså lige vidt.

En anden Esbjerg-kunstner så nu en mulighed for at få opgaven. Det var maleren Oda Peters,¹¹ der den 23. juli 1928 henvendte sig til Ny Carlsbergfondet i et brev, hvori hun beder fondets bestyrelse overlade hende udsmykningsopgaven, da hun er bosat i Esbjerg og kunne ønske en sådan opgave.¹²

Man kan formentlig gå ud fra, at de lokale kunstnere har kontaktet bibliotekets bestyrelse først, men da spørgsmålet om disse kunstneres engagement i Esbjergs kunst- og kulturliv ofte har givet anledning til kontroverser, har bestyrelsen sikkert med glæde fralagt sig ansvaret for valget af kunstner og henvist til Ny Carlsbergfondet.

Der gik nu næsten et år, før der igen er vidnesbyrd om bibliotekets udsmyknings-sag.

I maj 1929 henvendte Ny Carlsbergfondets formand Helge Jacobsen sig til Robert Storm Petersen og bad ham komme til møde på fondets kontor i Glyptoteket for at forhandle om en eventuel dekoration af Esbjerg Centralbiblioteks børnelæsestue.¹³ Storm P. var glad for tilbuddet, og han agtede at påbegynde arbejdet i foråret 1930.

Sagen havde nu stået på i 3 år, og bestyrelsen for Centralbiblioteket var nu selv årsag til, at den blev yderligere forhalet.

Man foreslog nemlig, at man opgav at udsmykke børnelæsesalen til fordel for en dekoration af læsesalen for voksne.¹⁴

Ved brugen af børnelæsesalen i kælderen havde der vist sig nogle ulemper, bl.a. at børn udenfor forstyrrede de læsende børn. Man ville derfor flytte læsesalen til en påtænkt udvidelse af bygningen. Fondet var dog ikke indstillet på at opgive udsmykningens placering og ønskede derfor at stille sagen i bero, indtil Centralbiblioteket havde fundet et blivende lokale for børnelæsesalen.¹⁵

Man kunne måske tro, at kunstneren ville blive fortørnet over denne udsættelse på ubestemt tid og derfor frasige sig opgaven. Det var dog langt fra tilfældet. Han var ked af det og skrev bl.a.: »Men jeg trøster mig med Haabet om, at et nyt Lokale vil blive stillet til Rådighed. Jeg er meget interesseret i Opgaven og tror sikkert, at jeg vil kunne løse den tilfredsstillende«. ¹⁶

Spørgsmålet, der næppe kan besvares er, om Centralbibliotekets bestyrelse var utilfreds med valget af Storm Petersen og derfor forsøgte at få voksenlæsestuen udsmykket for at få udpeget en anden kunstner.

Da man altså muligvis havde forregnet sig, måtte man hastigt på et taktisk tilbagemøg.

I de sidste dage af december 1929 vendte man tilbage til fondet og meddelte, at man havde vedtaget at modtage med tak direktionens tilbud. Den påtænkte biblioteksudvidelse og dermed eventuelle flytning af børnelæsestuen, ville sandsynligvis ikke finde sted de første 15 år. Man håbede, at ulemperne med støjen fra gaden ville blive mindre med årene, for så kunne man lade læsestuen blive, hvor den var.¹⁷

Biblioteket fik følgende svar:

»Efter derom indhentet Erklæring fra Hr. Storm Petersen skal Ny Carlsbergfondets Direktion i Besvarelse af Centralbibliotekets Skrivelse af 28. December udtale, at man, saaledes som Forholdene nu ligger, helst saa, at det paagældende Lokale beholdt Karakteren af Børnelæsestue, idet man skulde mene, at biblioteket kunde finde Midler til at sætte en Stopper for Støjen udenfor den nuværende Børnelæsestues Vinduer«. ¹⁸

I Esbjerg vedtog man at svare, at man regnede med at kunne bevare børnelæsestuen i de nuværende lokaler, og at man derfor gerne så, at udsmykningen fandt sted.¹⁹

Endelig kunne man give Storm Petersen lov til at påbegynde arbejdet.²⁰ Men den ene måned gik efter den anden, uden at Storm for alvor kunne komme i gang. Han havde bedt sin ven arkitekten Kaare Klint om at udfærdige en tegning af lokalet i Esbjerg. Tegningen var også udført, men Kaare Klint manglede nogle oplysninger, som han havde bedt overbibliotekar Carl Thomsen om at sende.²¹

Storm Petersen rykkede nu for disse oplysninger, der viste sig at være de nøjagtige mål på væggene i lokalet. Carl Thomsen foreslog, at man lod en håndværker opmåle hele rummet og derefter skrive de nøjagtige mål på tegningen. Han foreslog desuden, at Storm Petersen selv kom til Esbjerg for at se rummet, så han bedre kunne danne sig et indtryk af rummets karakter.²²

Storm Petersen kunne dog ikke afse tid til en sådan rejse på grund af teaterarbejde. Kaare Klint var stadig inde i billedet, og da dekorationerne skulle males på lærred og løse blændrammer bad han arkitekt Harald Peters i Esbjerg om at lade en

medarbejder foretog de nødvendige opmålinger af de famøse vægpartier.²³

På grund af tidnød overlod Harald Peters sin kompagnon ved biblioteksbyggeriet C. H. Clausen opmålingsagen. Også denne undskyldte sig med travlhed, og han mente i øvrigt, at opmålingen »vil blive et for stort Ansvar at paatage sig overfor et stort og kostbart Dekorationsarbejde udført på Blindrammer andetsteds. Det var bedre om Blindrammerne udførtes af en nøjagtig Snedker og sendtes til Opspænding i København, men selv det kan jo gaa galt, hvorfor Dekorationsplader helst skulle kunne endelig tilpasses paa Stedet«. ²⁴

Nu mistede Kaare Klint tålmodigheden. »Kære Storm. Først i Dag har jeg modtaget et Svar paa mit Brev som var afsendt 17. April. De kære Mennesker i Esbjerg har haft 18 Dage til at affatte dette taabelige Brev. Selvfølgelig kunne Sagen være ordnet som jeg har foreslået. Nu er der intet andet at gøre, end at vi maa tage sammen til Esbjerg . . .«. ²⁵

Men d'herrer Storm og Klint kom ikke af sted. I stedet sendtes en dame, Rigmor

Andersen, formentlig fra Kaare Klints tegnestue, og hun foretog de længe efterstærkede opmålinger. ²⁶

I 1931 var blændrammerne og de tilhørende rammer i oregon pine færdige. ²⁷ Der gik nu godt et år for Storm Petersen med at færdiggøre udsmykningen.

I december 1932 meddelte Storm Petersen Ny Carlsbergfondets direktion, at han betragtede sit arbejde ved udsmykningen af børnebiblioteket i Esbjerg som afsluttet. Billederne var blevet ophængt til eftersyn i fondets lokale.

Efter en bestemt plan udarbejdet af Kaare Klint skulle de nu ophænges i Esbjerg. Storm Petersen bad dog om, at billederne forinden måtte blive vist på »Den Internationale Udstilling af Skæmt og Satire« i Liljevalchs Konsthall i Stockholm og derefter på »Den frie Udstilling« i København i foråret 1933. ²⁸

Ny Carlsbergfondet accepterede, at udsmykningen blev vist i Stockholm og København og samtidig godkendte man, at kunstnerens honorar for opgaven skulle være 12.000 kr. ²⁹

I løbet af sommeren 1933 nåede ud-

smykningen endelig til Esbjerg og den 8. juli, næsten syv år efter biblioteksbestyrelsens første henvendelse, belavede man sig på en overdragelseshøjtidelighed. Ny Carlsbergfondets direktion blev inviteret til at lade sig repræsentere.

I et internt notat på invitationen skrev Helge Jacobsen: »Jeg nærer intet saadant ønske«. Francis Beckett skrev: »Har nok Lyst, kommer til Kbhvn. c. 16.7.« I nederste venstre hjørne: »Senere Tilføjelse: Kan meget vanskelig deltage, men kunde sammen med Direktør Falck maaske koncipere en pæn Skrivelse til Byraadet. 17.7. 1933«. ³⁰

I et afsluttende brev, hvor Helge Jacobsen beklager, at man ikke kan komme til Esbjerg, skriver han: »Efter formanden, Direktør Helge Jacobsens Forslag har Direktionen henvendt sig til den morsomste af alle nulevende danske Kunstnere, og man haaber, at hans muntre og fantasifulde Billeder vil fornøje og underholde mange Børn i Esbjerg baade nu og i Fremtiden«. ³¹

Det lokale, som Storm Petersen fik til opgave at udsmykke, var vel ikke det mest

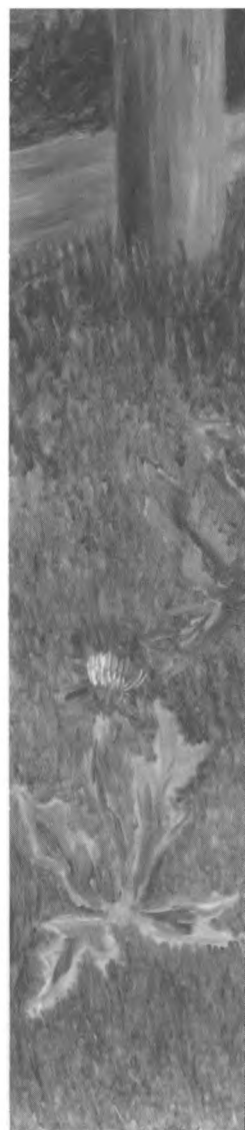
oplagte til formålet. Det var temmelige lavloftet i forhold til størrelsen, og mod Nørregade og Torvegade (syd og vest) var der henholdsvis seks og fire vinduer, der delte væggen i mange småstykker. De var generet af kraftigt modlys, der gjorde betragtningen af malerierne vanskelig, (se s. 82 og 83).

Nordvæggen var, bortset fra den smalle indgangsdør helt til venstre, det eneste ubrudte vægstykke, så malerierne her måtte blive udsmykningens centrale del. Midt på østvæggen var dobbeltdøren, der førte ind til bibliotekets andre afdelinger. Det eneste vægstykke, der forblev uden udsmykning, var den yderste højre del af denne væg.

Alle enkeltbillederne, bortset fra de to, der var placeret over dørene, havde samme højde, en højde, der var givet af afstanden mellem reolerne og loftet.

Maleriernes bredde varierede afhængigt af vægstykkernes bredde.

På nord- og østvæggen hang udsmykningens seks meget lange billeder, der alle beskæftiger sig med eventyret i alle dets afskyninger.

Først det klassiske eventyr, delt i en dag-side og en natside, idyllen og uhyggen side om side. Den klare daghimmel adskilt fra den truende og uheldsvangre nattehimmel af et trolde træ, der rækker sine uhyggelige knokkelarme op mod rammens overkant (s. 63).

Herfra føres vi til havbunden, hvor lykkejægere i dykkerdragter vender ryggen mod havets vidunderlige liv for at søge skatten i det sunkne skib i baggrunden (s. 70).

I næste billede er et par globetrottere med indfødte bærere ved at forcere den tropiske regnskov omgivet af et myldrende eksotisk dyreliv (s. 71).

Den endnu på det tidspunkt uopfyldte menneskelige drøm om rejser i universet fantaserer Storm Petersen over i væggens sidste billede, der viser farvestrålende balloner svævende i det uendelige verdensrum (s. 74).

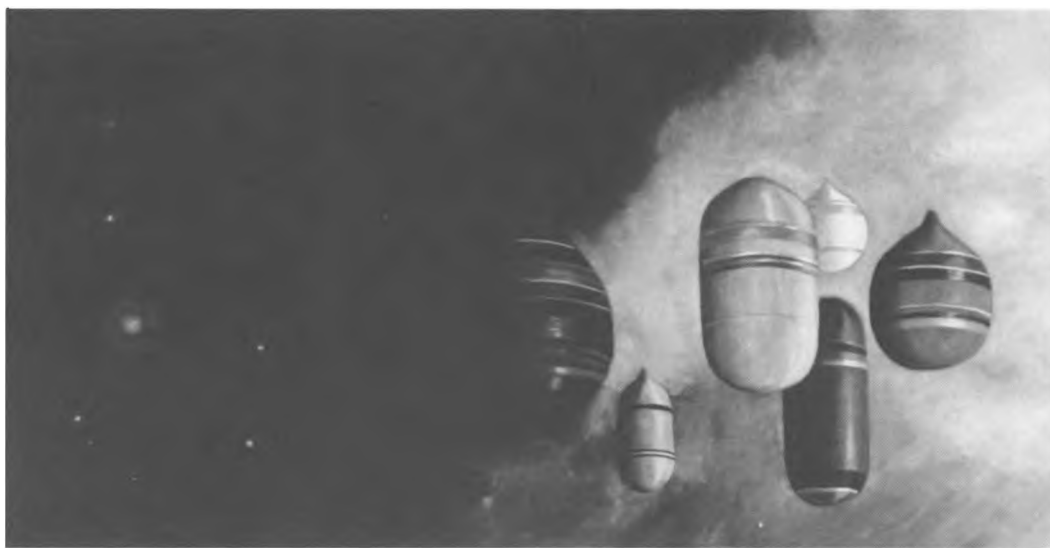
På østvæggen er vi tilbage på jorden

igen i et polarlandskab med sælhund og isbjørne, og langt ude mod horisonten rejser nogle eskimoer med hundeslæde væk fra dyrenes fredelige idyl (s. 75).

I næste felt er idyllen brudt i den hjemlige danske skov, hvor nogle jægere er på jagt med hunde. Her vender vi fra eventyret tilbage til den danske hverdag (s. 78).

De fleste af de små billeder mellem vinduerne har et mere eller mindre håndgribeligt anekdotisk indhold. Man ser f.eks. den indespærrede kanariefugl, der længselsfuldt kigger på en globus og drømmer om et liv i frihed (s. 68). Længslen efter bevægelighed og frihed går igen i to andre malerier. På det ene betragter sneglen i grøftekanten en hastigt forbigående sportsvogn (s. 72). I det andet basker tre fugleunger med de endnu uudviklede vinger i et forsøg på at følge en flyvemaskine (s. 77).

Kontraster bliver også fremhævet i bille-

det af munken, der har vendt verden ryggen for at hellige sig sine skriverier (s. 80). Bagstrævet sættes i relief af, at han endog skriver med fjerpen. Uden for hans vindue er verden gået videre, floden, byen og himlen vrirler med skibe, biler og flyvemaskiner.

En landevej fører gennem en landsby, og i forgrunden står to gamle kældinger og sladrer. Bagved dubleres de af et par snadrende ænder (s. 81).

Storm Petersen satiriserer over rigmanden, der træder den første forårsblomst ned, fordi han har for travlt med at læse de sidste noteringer fra børsen (s. 76).

På et af de mere venlige billeder ser man en mand stå på en lille bro, der fører over en å. Han betragter med ryggen til os en pragtfuld regnbue. Ved siden af ham sidder en lille hvid hund. Måske et selvportræt med hunden Grog (s. 73).

Den tidligere omtalte biblioteksudvidelse lod vente på sig i 2 gange 15 år. Først i 1960 flyttedes børnebiblioteket til nye lokaler. Arkitekten havde fået besked på at tage hensyn til, at udsmykningen i sin

helhed kunne hænge i den nye sal.

De gamle oregon pine-rammer, der var blevet mørkebrune, blev udskiftet med nye smalle, gråmalede rammer. Da billederne skulle genophænges, blev de båret ind under anførsel af Ny Carlsbergfondets daværende formand V. Thorlacius-Ussing og Esbjerg Kunstforenings næstformand malermester Arne Broch.

Da viste det sig, at billederne slet ikke kunne være der.³² Til ubodelig skade for helheden blev udsmykningen splittet op og dele af den placeret i andre af bibliotekets lokaler.

I 1982, i hundredåret for Storm P.'s fødsel, ønskede Esbjerg Kunstforening at fejre kunstneren i Kunstpavillonen med en rekonstruktion af udsmykningens gamle ophængning. Det var netop, da man var i gang med det nye og meget omfattende biblioteksbyggeri i Esbjerg.

Ophængningen i Kunstpavillonen, der blev suppleret med en lang række af Storm Petersens tegninger fra Storm P.-museet, viste med al ønskelig tydelighed, at udsmykningen var i en konserveringsmæssig

dårlig stand. Det stærke lys afslørede mange buler, småhuller og rifter, indtørrede steder og snavsede billedflader.

På rekordtid fik byrådet afsat de sidste midler fra Strandbios fond³⁹ til en gennemgribende restaurering og konservering i Kunstmuseernes Fælleskonservering i Århus.

Behandlingen gjorde underværker, farverne fik sin tidligere intensitet tilbage.

Da man i 1984, kort før bibliotekets indvielse, skulle hænge værkerne op for tredje gang, havde man været mere heldige. Til trods for, at arkitekterne ikke havde fået oplyst målene på malerierne lykkedes genophængningen på rimelig måde, selv om man straks måtte opgive at anvende den Kaare Klint'ske rækkefølge. Alle 20 malerier er ophængt og tilgængelige for publikum.

Storm P. var i sin tid ikke vurderet ret

højt som maler i alle kredse. Så sent som i 1968 skrev Poul Vad i sin bog »Billedet, væggen og rummet«:³⁴ »I denne forbindelse skal omtales Storm P.'s dekorationer i børnebiblioteket i Esbjerg, uortodokst rædselsfulde i farven, helt igennem dårlige som maleri, herligt myldrende med fantasifulde »litterære« og poetiske motiver, alt sammen egenskaber som på storartet vis lader dem opfylde deres funktion på dette givne sted«.

Efterkrigstidens tiltagende ændring i vort farvesyn, en udvikling, der især i de sidste 20-25 år har taget fart, gør, at vi i dag accepterer stærkere kulører overalt. Dermed er vores holdning til Storm P.'s farver ændret, så vi i dag ikke opfatter dem som specielt »rædselsfulde«, men vel nærmere som smukke og nutidige.

Går man dekorationens enkelte værker igennem, er der klart en kvalitetsforskel,

men de bedste rangerer på højde med mange af Storm Petersens jævnaldrende anerkendte kunstnerkollegers værker.

Er de »litterære« i indholdet, hænger det naturligvis sammen med udsmykningsformål, men de maleriske og koloristiske kvaliteter er åbenbare.

Kildehenvisninger

1. Verner Bruhn: Kulturlivet i Esbjerg 1897. Udgivet af Esbjerg Kommune, bibliotekerne, 1972. s. 7-8.
2. Jørgen Broch: Ildhu og Vovemod, Esbjerg Kunstforening 1910-1985. Udgivet af Esbjerg Kunstforening, 1985. s. 41.
3. Brev fra Centralbibliotekets bestyrelse til Ny Carlsbergfondets bestyrelse 3/11 1926 (NCF).
4. Brev fra Ny Carlsbergfondets formand Helge Jacobsen til Chr. Tobiesen. Udateret (Kopi i NCF).
5. Helge Jacobsen (1882-1946). Fra 1914 formand for Ny Carlsbergfondet og direktør for Ny Carlsberg Glyptotek.
6. Valdemar Andersen (1875-1928) dansk maler og tegner.
7. Brev fra Ny Carlsbergfondet til bestyrelsen for Centralbiblioteket i Esbjerg 27/6 1927 (Kopi i NCF).
8. Brev fra maleren Oskar Jørgensen (født 1902) til Ny Carlsbergfondet 5/7 1927 (NCF).
9. Tage Sørensen: Esbjerg før 1925 i malerkunst og farver, Lumino Forlaget 1983 s. 357-60.
10. Brev fra Ny Carlsbergfondet til Oskar Jørgensen 12/8 1927 (Kopi i NCF).
11. Oda Peters (født 1894), dansk maler.
12. Brev fra Oda Peters til Ny Carlsbergfondet 23/7 1928. (NCF).
13. Brev fra Ny Carlsbergfondet til Robert Storm Petersen (1882-1949) 11/5 1929. (SPM).
14. Brev fra bibliotekets nye formand A. C. Krebs til Ny Carlsbergfondet 13/10 1929. (NCF).
15. Brev fra Ny Carlsbergfondet til bibliotekets bestyrelse 1/11 1929 (kopi i NCF).
16. Brev fra Storm Petersen til Helge Jacobsen 7/11 1929 (NCF).
17. Brev fra bibliotekets bestyrelse til Ny Carlsbergfondet 28/12 1929 (NCF).
18. Brev fra Ny Carlsbergfondet til bibliotekets bestyrelse 10/1 1930 (kopi i NCF).
19. Brev fra biblioteket til Ny Carlsbergfondet 10/2 1930. (NCF).
20. Brev fra Ny Carlsbergfondet til Storm Petersen 19/5 1930 (kopi i NCF).
21. Brev fra Kaare Klint til Storm Petersen 16/1 1931 (SPM).
22. Brev fra overbibliotekar Carl Thomsen til Storm Petersen 21/1 1931 (SPM).
23. Brev fra Kaare Klint til arkitekt Harald Peters, Esbjerg 17/4 1931 (kopi i SPM).
24. Brev fra arkitekt C. H. Clausen, Esbjerg til Kaare

- Klint, Kbh. 4/5 1931 (SPM).
25. Brev fra Kaare Klint til Storm Petersen 6/5 1931 (SPM).
 26. Regning på arbejdsløn, rejse m.v. fra Rigmor Andersen 4/7 1931 (SPM).
 27. Regning fra Københavns Nye Rammefabrik til Storm Petersen. Prisen for 20 rammer incl. påslået lærred var 800 kr. (SPM).
 28. Brev fra Storm Petersen til Ny Carlsbergfondets direktion 11/12 1932 (NCF).
 29. Brev fra Ny Carlsbergfondet til Storm Petersen 6/1 1933 (SPM).
 30. Brev fra Centralbiblioteket til Ny Carlsbergfondet 8/7 1933 med senere påskrifter i fondet (NCF).
 31. Brev fra Ny Carlsbergfondet til Centralbiblioteket 28/7 1933 (NCF).
 32. Iflg. samtale i 1982 med stadsbibliotekar Johs. Petersen, der i 1960 var vicebibliotekar på Centralbiblioteket.

33. Strandbios fond. Midlerne stammede fra overskuddet af den kommunalt ejede biograf Strandbio.
34. Poul Vad: Billedet, væggen og rummet. Et essay om moderne dansk vægkunst, Gyldendal 1968 s. 48.

(NCF) og (SPM) efter kildehenvisningen betyder, at kilden befinder sig henholdsvis i Ny Carlsbergfondets arkiv og i Storm P.-museets arkiv.

Jørgen Broch, født 1941 i Esbjerg. Lærereksamen 1965. Fra 1974-1985 daglig kunstnerisk leder af Esbjerg Kunstforenings Samling. Havbakken 90, 6710 Esbjerg V. Artikler om kunst i Esbjerg Kunstforenings udstillingskataloger. Redigeret Esbjerg Kunstforenings genudgivelse af »linien 1934-1939« (forord og registre), 1984. Udgivet »Ildhu og vovemod, Esbjerg Kunstforening 1910-1985«, 1985. Artikelserie i dagbladet Vestkysten om kunst i offentlig eje i Esbjerg, 1985 og 1986.

Landsbystyre og fællesskab i det 18. århundrede – belyst gennem vider og vedtægter

af Grethe Carlslund Petersen

Denne artikel er et led i et større arbejde om vider og vedtægter i Ribe amt. Projekt »Vider og Vedtægter« startede den 1/6 1986 som et beskæftigelsesprojekt under Ribe Amts Lokalhistoriske arkiver (RAL) og er berammet til at vare til udgangen af 1987. Projektet har fire ansatte: tre unge beskæftigelsesarbejdere og undertegnede, som er faglig leder. Projektet er tilknyttet Byhistorisk Arkiv i Esbjerg og arbejder efter retningslinier fra Landbohistorisk Selskab, der har nedsat en faglig styringsgruppe. Det overordnede mål er at indsamle og bearbejde vider og vedtægter fra Ribe Amt. Det er tanken, at arbejdet skal munde ud i udgivelsen af en bog.

Introduktion til emnet

»Item hwat widæ som almwe legge udi nogen by eller torp om hegn oc gierde oc andre bysens nytte oc tarff, thet maa ey en grannæ eller two kolkaste, men skulle alle holde vidæ oc vedertecht . . .«

Dette lovcitat fra Fyns Vedtægt 1492 gentages næsten ordret i Kolding Reces 1588 og får senere plads i Danske Lov fra 1683, hvor det slås fast, at alle skal holde vide og vedtægt i forbindelse med hegn og gærde.

Mange har på denne baggrund antaget, at hver landsby eller grandelag havde sin egen »vide og vedtægt«, som havde ældgamle rødder bagud i tid – i den gamle sædvane, der hvilede på en oprindelig demokratisk ånd blandt de danske bønder.¹ Hvorvidt hver landsby havde sin egen vide og vedtægt, er og bliver dog et uafkla-

ret spørgsmål, som vi kun kan gisne om. Mange vider og vedtægter er i tidens løb gået tabt, og det er kun en brøkdæl, som er overleverede.

Antagelsen om, at vider og vedtægter i lige linie går tilbage til den gamle sædvane, bygger på en uheldig sammenblanding af en række begreber. »At holde vide og vedtægt« eller »at gøre vide og vedtægt« er en gammel almen betegnelse for at samles til grande- eller bystævne, hvor der blev truffet aftaler og gjort regnskab. Vide betyder i sin oprindelige oldnordiske form (viti) straf eller bøde. I denne betydning er »at holde vide« synonym med grandestævne. »At gøre vide og vedtægt« er en betegnelse, der ofte optræder i tingbøgerne, og som kort kan omskrives til »at indgå aftaler«. Det afgørende er, at der intet siges om formen for disse aftaler, og der kan være tale om såvel mundtlige som skriftlige aftaler. Derimod dækker betegnelsen »vider og vedtægter« almindeligvis over en skreven samling af vedtægter for landsbysamfundet, altså en række dokumenter, der er knyttet til en bestemt tid. »At holde vide og vedtægt« er således ikke nødvendigvis ensbetydende med, at der også har eksisteret en vide og vedtægt (et dokument) fra pågældende sted.

Hvad forstås der ved vider og vedtægter?

De gængse opslagsværker og almenhistoriske fremstillinger vidner om store variationer i brugen af begreber på området.² Vider, vedtægter, landsbyvedtægter, landsby-

Kort 1: Omtalte lokaliteter i artiklen.

love, byskræer, bylove, grandebreve, vilkårsbreve og videbreve er begreber, som bruges i flæng og som synonyme for eet og samme fænomen: *ejerlavets eller bylavets retlige ordning i landsbysamfundet i fællesskabstiden*. Bag denne tilsyneladende begrebsforvirring tegner der sig dog en klar tendens. De mange forskellige benævnelser er ikke tilfældige – snarere tværtimod. De er udtryk for, at de respektive forfattere har taget udgangspunkt i og hentet deres materiale fra forskellige dele af lan-

det. Benævnelserne bør derfor først og fremmest betragtes som egnsbundne begreber. Der er dog ikke kun tale om sproglige variationer over samme fænomen. De forskellige benævnelser markerer tillige store indholdsmæssige og formmæssige forskelligheder mellem de enkelte landsdele.

Vider og vedtægter er blevet benyttet som en *samlebetegnelse* for en række beslægtede dokumenter, der omhandler landsbysamfundets daglige funktion og virke.

Disse dokumenter kan være meget forskellige. Alene i Ribe Amt har en foreløbig grovsortering udmøntet sig i følgende kategorier: *videbreve* (bøde- og straffebud), der meddeler om bødens størrelse for overtrædelse af den og den bestemmelse, *vedtægtssæt* (regelsæt uden bødebud), *mellemby's vider*, (som f.eks. fælles overdrevsvider), der dækker over aftaler mellem flere ejerlav, landsbyer eller endog sogne, *særvidder*, (som f.eks. aftaler ang. hyrdeforhold), der dækker over aftaler på enkelte områder og problemfelter, og endelig *købstadsvedtægter*. Alle disse kategorier falder inden for fællesbetegnelsen vider og vedtægter eller landsbylove. Afgørende for, om en række vedtægter kan betegnes som en bylov, er dog, at den lovgiver for en væsentlig del af de områder, der har haft relevans for det gamle landsbysamfund.

Der kan opstå stor tvivl i det enkelte tilfælde, og især kan de mange særvidder volde svare problemer. Men er det slet ikke muligt at opstille en slags minimumsdefinition, der kan lette søgningen og muliggøre en første grovsortering?

Et kriterium for mig har været, at de pågældende vedtægter omhandler de *indbyrdes forhold* mellem granderne i deres daglige virke. Derfor har jeg bevidst frasorteret særaftaler vedrørende tiendekornsforeninger, idet der her er tale om en udadvendt relation til det offentlige, ligesom hoveriaftaler også er sorteret fra. Et mindstekrav har tillige været, at vedtægterne befinder sig på ejerlavsniveau, hvorfor de mange indbyrdes aftaler mellem to eller tre grander også er udeladt.

Som en slags minimumsdefinition kan vider og vedtægter karakteriseres som en slags privat aftalte retsregler, der udtrykker ejerlavets eller bylavets »selvstyre« i ti-

den før udskiftningen. Dette er ganske vist en unuanceret og firkantet formulering, der ikke tager højde for godsejernes og øvrighedens eventuelle rolle i forbindelse med udformningen af de enkelte vider og vedtægter. Definitionen udelukker tillige de såkaldte cancellivedtægter, som vi har en enkelt variation af fra amtet: Nordby 1743. Disse vedtægter blev (ganske vist) dikteret fra oven (her amtmand C. Gabell), men indholdsmæssigt adskiller de sig ikke væsentligt fra de vider og vedtægter, som tilsyneladende blev formuleret af granderne selv.

I det hele taget kan det være svært at afgøre, hvem der udformede, og hvem der stod bag viderne. Formuleringerne er ofte uigennemskuelige og kryptiske, hvilket også er tilfældet for ovennævnte Nordbyvide. Der er ingen tvivl om, at Christian Carl von Gabell stod bag formuleringen, og at viden var en rettesnor og befaling. Men viden blev dog til under lodsejernes samtykke, ligesom et tillæg til viden vidner om, at indbyggerne på Fanø rejste en række indvendinger, der iøvrigt blev taget til efterretning.

I juridisk forstand var der dog tale om lokalt selvstyre. I princippet var det overladt det lokale styre selv at bestemme hvorledes og hvordan der skulle lovgives. Hvorledes det konkret udformede sig, må selvfølgelig undersøges i relation til de sociale grupperinger og deres indbyrdes styrkeforhold i det enkelte lokalsamfund.

Det lokale styre

Vider og vedtægter var især rettet mod dyrknings- og driftsfællesskabet i agerjord, eng og overdrev. Men udover disse økonomiske forhold varetog landsbystyret en række andre fællesanliggender, der

spændte over et bredt felt lige fra almene politimæssige over sociale til moralske og ideologiske forhold. Landsbystyrets virkefelt omfattede først og fremmest de interne forhold i lokalsamfundet. Der findes dog adskillige eksempler på, at det også kunne fungere som et led i landets almindelige forvaltning, ligesom det til tider også kunne optræde som et første led i det juridiske apparat – som en slags kommunal underret. Landsbystyret fungerede i en tid uden egentlig lovgivning og offentlig myndighed på det lokale område, hvor de daglige problemer ofte blev løst gennem reguleret selvstægt. Udover nogle vage formuleringer i rigslovgivningen om hegn og hegnspligt var der ingen regler for den lokale lovgivning. I princippet var landsbystyret selvbestaltet og selvstyrende, og der var ingen grænser for, hvorom der kunne gøres vide. Landsbystyret havde mange ansigter. Den konkrete udformning var meget forskellig og varierede ikke alene fra egn til egn, men også fra ejerlav til ejerlav.

Bag landsbylovene stod ejerlavet eller bylavet, der som hovedregel bestod af de jordbrugende mænd, hvor fæstebønder og selvejere var ligestillede. Den besluttende myndighed var grandestævnet, der forsamledes jævnligt for at drøfte de forestående problemer: d.v.s. tage beslutning om hegnstid, så- og høsttider, græsningskvoter, ansættelse af hyrder og markvogtere og mange andre ting samt at opskrive eller opkræve bøder. Uden for grandestævnet, men dog inden for vedtægtens bestemmelser stod de jordløse husmænd, inderster, tjenestefolk, aftægtsfolk, ungdommen og kvinderne. De var udenfor i den forstand, at de ikke havde adgang til eller tale- og stemmeret på grandeforsamlingen, men indenfor i den forstand, at de også skulle

overholde de vedtagne påbud, og bødebudene omfattede også dem.

Vidernes område faldt ofte sammen med en landsby eller et ejerlav. Dog findes der eksempler på, at viderne kunne omfatte flere landsbyer eller ejerlav – de såkaldte mellembysvedtægter. Her i amtet har vi et enkelt eksempel på fælles engvedtægt mellem to sogne (Gjesing-Tobøl 1639).

Landsby og ejerlav var ikke identiske størrelser, og det kan ofte være svært at afgøre en vides territoriale udsagnskraft. I viden fra Hjerting 1705 siges der, at landsbyen bestod af to ejerlav: et søndre og et nordre. August F. Schmidt beretter om lignende forhold i Vilslev, Vejers og St. Darum, hvor sidstnævnte bestod af ikke mindre end tre grandelav.³ I forbindelse med sit omfattende rekonstruktionsarbejde af ejerlavsgrenser beskriver Karl-E. Frandsen ejerlavets udvikling fra en funktionel til en territorial enhed på følgende måde:

»Ejerlav var principielt ikke territorielt definerede, men var bestemt som en *gruppe personer* (min fremhævning). I et ejerlav var disse personer fælles om udnyttelsen af et bestemt landbrugsareal (agerjord, eng, overdrev og skov), og det ser ud som om, at betegnelsen ejerlav gradvis gennem tiden har skiftet fra at knytte sig til personer til at betegne selve arealet.«⁴

Den lokale lovgivning

Den første egentlige landsbyvedtægt er fra omkring 1500 (Allesø, Fyn), og der eksisterer adskillige vedtægter fra 1500-tallet. Hovedparten af de kendte vider og vedtægter er dog nedskrevet i 1600- og 1700-tallet. Man kan gøre sig mange spekulationer om, hvorfor de blev nedskrevet, og om der har eksisteret vider og vedtæg-

ter før denne tid. De fleste forskere er enige om, at der også før de nedskrevne vider og vedtægter har eksisteret landsbylove i en eller anden form.

Nogle hævder, at vider og vedtægter er lige så gamle som selve jordfællesskabet og finder belæg herfor dels i landskabslovene, dels i videbrevens egne formuleringer, hvor passager som »af arilds tid« og »mands minde« tages for pålydende. En eksponent for denne opfattelse er *Poul Bjerge*, der hævder, at vider og vedtægter er gamle retssædvaner, som blot er nedskrevet af rent praktiske grunde: »Men årstallet har ofte ikke meget at sige; thi det hedder i en, at den er fornyed, i en anden, at det altid haver været sædvane og brug hos vore fædre at holde vide og vedtægt, og i en tredje, at den er samtykt udi gamle fædres tid . . .«⁵ Bjerge tager kilden på ordet og gør sig ingen overvejelser om kildernes ophavssituation og hensigt. Der sættes lighedstegn mellem det sædvanebestemte begreb »at holde vide og vedtægt« og det skrevne dokument, som måske er forfattet langt senere.

I klar opposition hertil udviser andre større forsigtighed og påpeger, at vider og vedtægter i den form, som vi kender dem i dag, er et relativt nyt fænomen. De henviser dels til herremændenes øgede tilbøjelighed til at blande sig i bøndernes forhold og selvstyre som et incitament til at lade dem nedskrive og dels til interne forandringer i bylaget.⁶

De centrale spørgsmål for denne forskning er, hvorvidt vider og vedtægter er et symptom på, at landsbysamfundets selvstændighed var truet, i opløsning eller konsolidering. Disse spørgsmål er især blevet formuleret af retshistorikere, der har henvendt opmærksomheden på forandringer og

udvikling. I en omfattende undersøgelse fra 1949 *Danske Bylag*, der er det mest seriøse bud på en helhedsbeskrivelse af landsbylivet i fællesskabstiden, sætter Poul Meyer fokus på landsbystyrets organisation og funktion. Hans store fortjeneste ligger i påpegnings af en stærk udvikling og forandring i såvel selve landsbystyret som den reale baggrund herfor – jordfællesskabet.

Poul Meyer er af den opfattelse, at der eksisterede et udbredt selvstyre blandt bønderne, som imidlertid blev svækket i løbet af 1600- og 1700-tallet. Vider og vedtægter, ses på denne baggrund som bøndernes sidste krampetrækninger i forsøget på at sikre og hævde deres selvstyre. Vider og vedtægter er m.a.o. bøndernes forsøg på at skabe sig en social position i lokalsamfundet. En anden retshistoriker P. J. Jørgensen⁷ er dog af en anden mening. Han hævder, at landsbystyret først for alvor etablerede sig i 1600-1700-tallet. Vider og vedtægter er de første tegn på et kommende lokalstyre.

Begge er dog enige om, at vider og vedtægter er udtryk for forandringer i bøndernes forhold. I dag ved vi, at der i 1300- og 1400-tallet indtrådte store forandringer i det danske bondesamfund under den såkaldte senmiddelalderlige agrarkrise. Resultatet af denne krise blev det fællesskabssystem med gårde af relativ ens størrelse, som opstod i 1500-tallet.⁸ En nærliggende tolkning er på denne baggrund at betragte vider og vedtægter som et led i bøndernes egen magtbefæstelse – såvel opadtil i forhold til godsejerne som nedadtil i forhold til den øvrige lokalbefolkning.

Hypoteserne om hvorledes vider og vedtægter oprindeligt er opstået, samt hvornår og hvordan de har antaget den skikkelse, hvori vi kender dem i dag, er meget

usikre. Jeg finder det tvivlsomt, om disse spørgsmål kan besvares entydigt. Sandheden skal vel snarere søges et sted midt imellem, forstået på den måde, at visse elementer sandsynligvis er lige så gamle som selve jordfællesskabet, mens andre først har udviklet sig i senere tid. Endelig har også *formen* forandret sig gennem tiderne.

Når vi taler om landsbyens egen lovgivning, må der skelnes klart mellem den skrevne lovgivning, der opstod i 1600- og 1700-tallet og den mundtligt overleverede sædvane, som eventuelt var indeholdt heri – under hensyntagen til, at også sædvanen kan have forandret sig gennem tiderne.

Allerede landskabslovene fra 1200-tallet indeholdt regler om gærder og tøjring af kvæg, om ævreds opgivelse (at bryde hegnet omkring stubmarken og overgive den til fri græsning for løsgående kvæg) m.m. En bestemmelse herfra lyder således: »Den grande er nærmere til log, som hegne vil by, end den som øde vil«, og i Jyske lov 3:57 er hegnspligten udtrykt: »enhver skal holde hegn, som alle ejere samtykke, og som han bruger i by og bol efter ret reb. Den som ikke vil hegne til den lagdag, som ejerne fastsætter, skal betale den bøde, som fastsættes herfor. Vil han hverken hegne eller bøde for sin forsømmelighed, da skal granderne overdrage til en bymand at søge den modvillige med dom. Han skal herefter pålægges 3 marks bøder til bymændene og 3 mark til kongen«.⁹ Der kan ikke være tvivl om, at disse paragraffer dannede grundlag for de senere landsbyloves bestemmelser om fædrift, hegnspligt o.s.v., og det er da heller ikke ualmindeligt at finde egentlige lovcitater eller henvisninger til lovgivningen i de enkelte vider. Lovgivningen har uden tvivl på mange områder dannet forlæg for viderne. Men her-

med være dog hverken sagt, at viderne tegner en lige linie bagud til landskabslovene, eller at de ikke har forandret sig gennem tiderne.

Den lokalhistoriske og folkløriske tradition

En stor del af de kendte vider og vedtægter er publiceret i sognehistorier og lokalhistoriske årbøger.¹⁰ Som regel er de blot blevet meddelt uden nærmere redegørelse for, hvordan og til hvad de kunne bruges. Ved siden af disse lokalhistoriske publikationer står værket: *Danske Vider og Vedtægter I-V* (1904-1938), (DVV) der blev påbegyndt af højskolemændene Poul Bjerger og Thyge J. Søgaard omkring århundredeskiftet og afsluttet af folkemindeforskeren August F. Schmidt, som det ubestridte hovedværk. Dette grundværk indeholder 266 vider og vedtægter fra hele landet, hvoraf 18 er fra Ribe Amt.

Selv om værket siden med fuld berettigelse er blevet skarp kritiseret, er der tale om et pionerarbejde, som har bidraget til at synliggøre det righoldige materiale, som ligger gemt i de gamle vider og vedtægter.

Værket er blevet til i klar opposition til datidens »gængse« syn på den danske bondestand før landboreformerne, hvor historikere som Edv. Holm¹¹ fremstillede bonden som ufri, primitiv og enfoldig. I modsætning hertil var hensigten i DVV at give bønderne deres værdighed og historie tilbage. Værket er skrevet i en klar højskoleånd og i en tid, hvor den etablerede historievitenskaber knap ænsede dagliglivet og den almindelige befolkning. Formålet med DVV var først og fremmest at indsamle et nyt og andet kildemateriale, der kunne kaste nyt lys over den danske bondes hverdag. I modsætning til den etablerede histo-

rievidenskab, der sad i København og studerede bøndernes kår på baggrund af statistik og andre officielle kildegrupper, levede Poul Bjerger i det miljø som han udforskede. Derfor er glorificeringen af den danske demokratiske og folkelige tradition fremtrædende i værket. På denne baggrund er det klart, hvorfor det var så vigtigt at påpege forbindelsen mellem vider og vedtægter og sædvanen. Udgivernes grundlæggende samfundssyn er statisk og harmonisk. Det billede, som toner frem i værket, er et gammelt demokratisk samfund med lige linie bagud til jernalderens frie bønder. Således taler Bjerger, Søegaard og Schmidt om konservativ demokratisme som en utrolig sejlivet og generel mentalitet blandt bønderne. Udgiverne var ikke i tvivl om bøndernes ubestridte selvstyre – landsbyfællesskabet var så at sige datidens andelsbevægelse.

Den demokratiforståelse, som vi her stilles overfor, hviler på et harmonisk grundsyn, hvor befolkningen fremstår som en ensartet gruppe med fælles interesser. Det er de jordbrugende mænd, der er sat fokus på, og der er ingen overvejelser om de øvrige sociale grupper og relationerne mellem dem. Set i forhold til totalbefolkningen fristes man til at vende det hele på hovedet og hævde, at de mange bestemmelser snarere vidner om et utroligt restriktivt samfund, hvor en elite – bestående af de jordbrugende mænd – havde magten og styrede byen på bekostning af et magtesløst flertal. Det er højst sandsynligt, at der imellem bønderne herskede demokrati og solidaritet, men flere undersøgelser har vist, at dette absolut ikke var tilfældet mellem de forskellige sociale grupper.

Birgit Løgstrup har i en undersøgelse påvist den hårdhed, bystyret i Voer og Ør-

sted (Randers amt) udviste over for husmænd og indersters krav på deltagelse i græsningsrettigheder.¹² Et enkelt eksempel her fra egnen viser, hvorledes granderne i Sejstrup i 1732 forsøgte at underminere de jordløse husmænds græsningsret, mens godsejeren til Sneum gods stillede som betingelse for at godkende viden, at husmændene blev tildelt græs om sommeren i fortent til en ko. Godsejeren garanterede husmændene, fordi han var afhængig af deres arbejdskraft.

DVV er siden blevet bearbejdet og udbygget i *Studier i Danske Vider og Vedtægter I-II* (1937-51) af August F. Schmidt, hvis lange forfatterskab i øvrigt kan karakteriseres som en bearbejdelse af grundværket. I bogen *Oldermænd og Bystævne* (1945) giver han udtryk for, at det kildekritiske arbejde ikke er hans bord: »En undersøgelse af Videbrevens kildeforhold er meget ønskelig og kommer vel også engang«. Ikke desto mindre gentager han Bjergeres og Søegaards påstande og drager således konklusioner, som ikke kan drages uden et kildekritisk arbejde. Hans forfatterskab er meget præcist blevet karakteriseret som »kataloger over skikkernes udbredelse i tid og rum og over variationer i deres udformning og benævnelse«. ¹³ Hans forfatterskab må siges at indeholde stor informationsværdi for den lokalhistoriske forskning, men hans konklusioner er upålidelige og ubegrundede.

Såvel DVV som A. F. Schmidts forfatterskab er blevet kritiseret voldsomt. De mest kritiske røster har nok rejst sig fra historisk hold, hvor man først og fremmest har peget på den usystematiske indsamlingsmetode (eller mangel på samme). Indsamlingen er tilfældig og langt fra udtømmende i forhold til det antal vider og vedtægter, som allerede kendtes dengang.¹⁴ Et

andet hovedkritikpunkt er netop skitseret ovenfor, nemlig værkets manglende kildekritiske arbejde. Og et tredje kritikpunkt er rettet mod selve afskriften af dokumenterne, som er upålidelig og fejlagtig. Jeg skal ikke gå i dybden med denne kritik men blot nævne den og påpege, at afskrifterne i grundværket ikke kan tages for pålydende. Vil man arbejde med emnet er det klogest at gå til originalmaterialet.

Vider og vedtægter fra Ribe Amt

Videne fra Ribe Amt må falde inden for betegnelsen de vestjyske vider, hvorom Axel Steensberg og Aase Faye skriver: »Atter andre steder var de som i Vestjylland, hvor gårdene lå enkeltvis, blot fælles overenskomster om græsning, tørveskæring og lignende, eller som i marsken hovedsageligt regler for grøfter og kanalers gravning og oprensning.«¹⁵ De vestjyske vider stilles her i modsætning til de fynske og bornholmske – som var gildeskråer, der var inspireret af middelalderlige gilder og broderskabsforeninger, hvis bærende element var gensidig hjælp og støtte.

I citatet peges der på en sammenhæng mellem gårdenes beliggenhed, fællesskabets former og vidernes karakter. Citatet antyder en direkte sammenhæng mellem spredt bebyggelse og et ringe element af gensidig bistand i videne. Det forekommer mig, at der opstilles forskellige grader af fællesskab – det er dog uklart, hvad der ligger i formuleringen »blot fælles overenskomster«. Man fristes til at stille spørgsmålet, om de vestjyske bønder var større individualister og mindre solidariske end i andre dele af landet.

Denne eventuelle sammenhæng modsiges dog af de bornholmske forhold, hvor vi på een og samme tid havde spredt bebyg-

gelse og stærke gildeislæt i fællesskabet og videne.

Heller ikke antagelsen om den spredte vestjyske bebyggelse kan uden videre accepteres. Henrik Vensild har i en undersøgelse af bebyggelsen i Skast herred i 1636-1760 vist, at de tidligere beregninger om enestegårdsforholdene må modificeres kraftigt.¹⁶ For det første havde en stor del af enestegårdene flere brugere og var partsgårde, og for det andet indgik mange enestegårde i et markfællesskab og vangelag med den nærmest beliggende landsby. Dette rokker dog ikke ved den kendsgerning, at amtet var relativt tyndt befolket og bebyggelsen spredt i forhold til den østlige del af landet. Men det kaster dog et nyt lys over fællesskabsformerne.

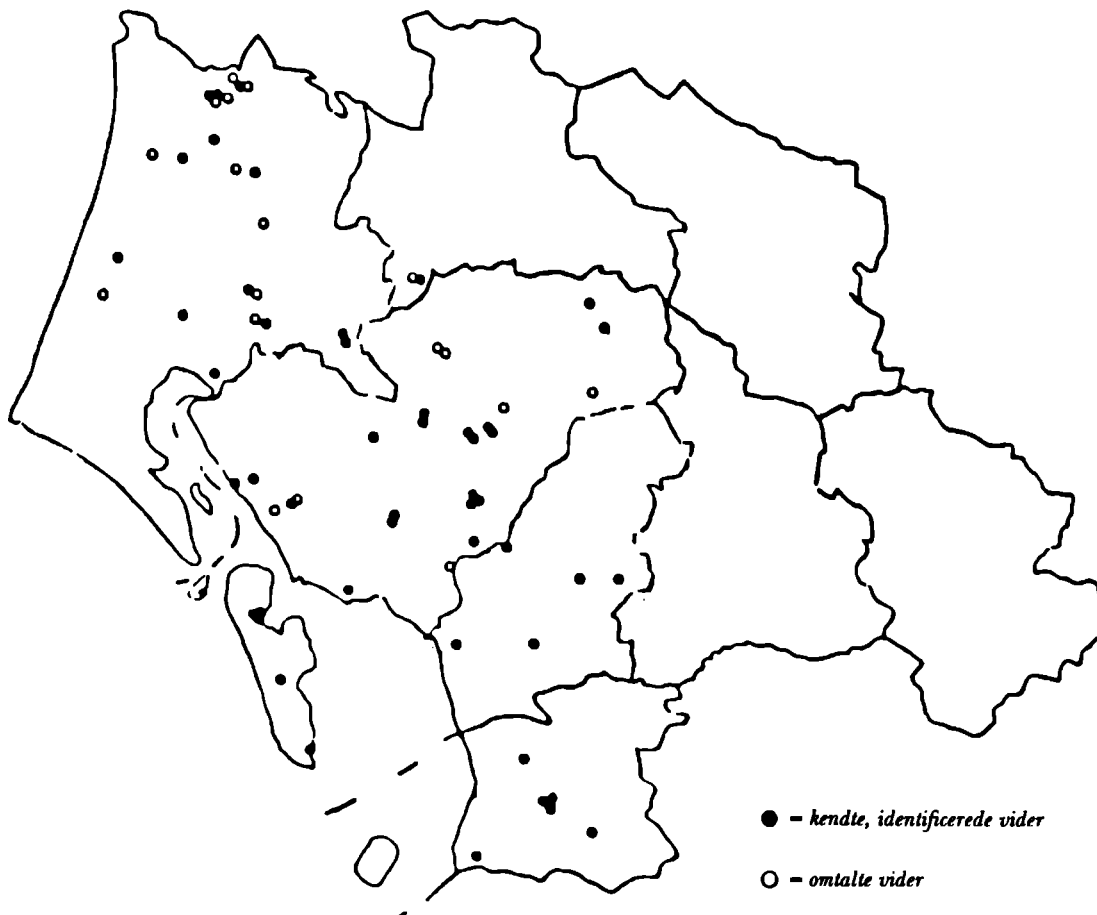
Også Poul Meyer har peget på en sammenhæng mellem bebyggelsesstrukturen og fællesskabsformerne, ikke mindst i forbindelse med bylagets opløsning.

»Med landsbyjordenes udskiftning og især med gårdenes udflytning er det gamle bylags time slået. De landsbyproblemer, som udgjorde den faktiske baggrund for landsbystyret, eksisterer ikke mere, jordfællesskabet er ophævet, og i de fleste tilfælde eksisterer end ikke landsbyen, fordi bønderne langsomt overtales til at flytte ud på deres gårde. Det særlige samliv, som gårdenes og husenes beliggende på den snævre gadejord og inden for de hegnede tofter skabte, er en saga blot.«¹⁷

Præsentation af videne

På indeværende tidspunkt kendes der 48 vider her fra amtet, hvoraf 17 er utrykte.¹⁸ Derudover har jeg fundet omtale af 18 vider.¹⁹ Kategorien »omtalte vider« dækker omtalte dokumenter og ikke de mange henvisninger til grandestævne eller »at

Kort 2: Vidernes geografiske fordeling.

holde vide«, som projektet også er stødt på.

Ovenstående kort viser den geografiske fordeling af videbrevene, der har en vestlig dominans. Koncentrationen i Vester Horne og Skads herred er dog ikke tilfældig men udtryk for, at der netop i disse områder har været en større forskningsaktivitet end i de øvrige herreder. Vester Horne herred var lokalhistorikeren H. K.

Kristensen's primære arbejdsmark, og Skads herred har været genstand for en række aktiviteter, som har ført en række vider og vedtægter frem i dagens lys.²⁰ Skads herred er tillige det område, som projektet indtil nu hovedsageligt har arbejdet med. I projektet er der foretaget en systematisk gennemgang af skøde- og panteprotokoller og godsarkiver for Skads herred, og en systematisk gennemgang af

Liste 1: Kronologisk opstilling af viderne.

1500	1600	1700	1800	
	Kolle	1609	Grimstrup 1700	
			Hjerting 1705	
			Årre 1706	
			Kærup 1717	
			Nordby 1722	
			Skast 1723	
			Sig 1727	
			Tanderup-Kirkeby 1729	
	Strudvad-Bandsbjerg-			
	Janderup p. grd.	1630	Seem 1730	
	Varde	1631	Sejstrup 1732	
	Gunderup	1636	Ål 1736	
	Mølbjerg-		Starup 1739	
	Rousthøje	1637		
	Årre	1638		
	Gjesing	1638		
	Gjesing-Tobøl-			
	Hjerting	1639		
	Vester Vedsted	1641	Nordby 1743	
	Darum	1641	Gunderup 1744	
	Sædding	1641	Nørå 1747	
	Bolkær-Præstbøl	1642	Sdr. Lourup 1747	
	Børsmose	1642		
	Lifstrup	1653		
	Nebel-Præstbøl-			
	Sædding-Bolkær	1656	Varde 1757	
Ribe	1563	Lund (Gørdinglund)	1661	Henne 1760
		Grimstrup	1662	Billumtarp 1768
		Grimstrup	1676	Vestterp 1773
		Skast	1676	Sønderho 1777
				Måde 1779
				Nordby 1781
				Rousthøje 1784
				Sønderho-Nordby 1786
	Vong	1691	Ribe 1794	

Liste 2: Kategorisk inddeling af viderne.

Landsbylove	Kærup	1717	Gunderup	1744
	Billumtarp	1768	Lifstrup	1653
	Sædding	1641	Hjerting	1705
	Sig	1727	Nordby	1722
	Skast	1676	Sønderho	1777
	Skast	1723	Gørdinglund	1661
	Vestterp	1773	Darum	1641
	Grimstrup	1662	Nørå	1747
	Grimstrup	1700	Sejstrup	1732
	Roushøje	1784	Tanderup	1729
	Vong	1691	Sneum	1730
	Årre	1706	Sdr. Lovrup	1749
			Nordby	1743

Købstadsvedtægter:	Varde	1631
	Varde	1757

Vedtægtsæt (uden bødebud):	Ribe	1563
-------------------------------	------	------

Særvide ang. et enkelt problem:	Bolkær-Præstbøl	1642	(hyrdevide)
	Kolle	1609	(tørvegravning)
	Børsmose	1642	(vandløb)
	Grimstrup	1676	(tillæg til videbrev 1662)
	Mølbjerg-Roushøje	1637	(gæs)
	Gunderup	1636	(gæs)
	Årre	1639	(særhjord)
	Vester Vedsted	1641	(kreaturkvote)
	Gjesing	1638	(videpenge og udpantning)

Mellembys vedtægt og vide:	Strudvad-Bandsbjerg-Janderup p.g.	1630
	Nebel-Præstbøl-Sædding-Bolkær (hyrde, græsning og engslet i fælles engareal)	1656
	Gjesing-Tobøl-Hjerting (eng- og høslet i Tobøl mark)	1639
	Nordby-Sønderho (fælles engvedtægt)	1786

tingbøgerne er ved at blive foretaget.

Kortet er altså ikke et resultat af en systematisk søgning efter arkivalisk materiale, men giver blot et foreløbigt billede af situationen. Det giver endvidere en klar pejling på, hvad en gennemgribende systematisk søgning på amtsplan kunne frembringe. Der ligger uden tvivl en række vider gemt rundt omkring i tingbøger, godsarkiver, skøde- og panteprotokoller eller private arkiver, som ikke er fundet endnu. Jeg skal derfor understrege, at de konklusioner, som drages på denne baggrund, er foreløbige og må tages med forbehold. De 48 vider berører 42 ejerlav. Til sammenligning kan det nævnes, at amtet iflg. Karl-Erik Frandsens ejerlavskort fra 1688 (hvor området syd for Kongeåen er udeladt) bestod af 414 ejerlav. Hvorom alting er, er det en lille procentsats vi her har med at gøre.

De kendte vider spreder sig over en periode fra 1563 til 1837 med stor koncentration i 1600- og 1700-tallet. På dette punkt adskiller Ribe amt sig ikke fra den øvrige del af landet.

Liste 1 viser store koncentrationer i bestemte år, men her er det igen et spørgsmål, om dette er tilfældigt eller måske udtryk for en afsmittende tendens mellem de forskellige ejerlav. H. K. Kristensen har i en undersøgelse af Vester Horne herred peget på en vis form for afsmitning og nogle særligt aktive år.²²

Selvom materialet er spinkelt, er variationsmulighederne dog utallige. De enkelte vider er meget forskellige både hvad angår form og indhold. Ud fra indholdet kan kategorierne i liste 2 opstilles.

Som med al typologi kan også denne anægtes. Det må understreges, at der er tale om brede og flydende kategorier. Især har

der været problemer med de tre sidste. Hvornår er det et »problem« og hvornår er det et »område«, og hvornår er en områdevedtægt et mellembys foretagende o.s.v. Burde Ribe, som jo består af to ejerlav placeres som et mellembysforetagende? Giver det nogen mening at opretholde en adskillelse mellem købstadsvedtægter og landsbyvedtægter? Det er ting, som kan diskuteres i det enkelte tilfælde og hænger selvfølgelig sammen med hensigten bag opdelingen. Derfor et par uddybende kommentarer hertil.

Landsbylovene dækker over forholdsvis lange og komplekse vedtægtssæt med bødebud, der kan indeholde driftsmæssige, almen kommunale, politimæssige, gildemæssige, religiøse og organisatoriske bestemmelser. En forudsætning for, at en vide betragtes som en landsbylov, er, at den omhandler flere af disse bestemmelser.

Købstadsvedtægterne adskiller sig ikke væsentligt fra landsbyvedtægterne, men indeholder dog markante købstadstræk omkring borgmester- og rådsinstitutionen, ligesom den forvaltningsmæssige funktion er betonet.

Vedtægtssæt er valgt som en selvstændig kategori – uden bødebud – idet henholdsvis tilstedeværelse og fravær af bødebud er vigtige måleinstrumenter for bylavets myndighed og sanktionsmuligheder.

Særviden er korte bestemmelser, der primært er fundet i tingbøgerne i forbindelse med en retssag, og som oftest fremtræder i en sådan form, at de virker som tillæg til en i forvejen eksisterende vide.

Områdeviden bevæger sig ud over det enkelte ejerlav, og det samme gælder for kategorien: *mellembysvedtægter*.

Af mere specifikke kommentarer skal knyttes:

Kærup 1717: Hvor det kendte kun er et udpluk af et videbrev, som er gået tabt, men oplysningen om, at der er tale om en landsbylov, virker pålidelig.

Nordby 1722: Kan egentlig karakteriseres som en særvide, idet den hovedsageligt omhandler fårehold, som imidlertid spillede en dominerende rolle i landbruget på Fanø og derfor var af stor betydning for hele befolkningen.

Nordby 1743: Er udformet af amtmand C. C. von Gabell og må snarere karakteriseres som en »kancellivedtægt«, og på mange områder er den da også enestående. Viden bærer således præg af stærke forvaltningselementer: der tales om sognefoged og landets fuldmægtige, der skal stå for skatteopkrævning og besørge landets gavn og bedste.

Viderne er fundet i mange forskellige arkiver. Langt de fleste (ialt 22) er fundet i retsbetjentens tingbøger, hvor de enten optræder som særviden i forbindelse med en retssag eller er blevet tinglæste i deres helhed. Andre er fundet i godsarkiver og private arkiver (otte i hver), og de resterende 10 er fundet i amtsarkiver, præstearkiver, topografisk samling og skøde- og panteprotokoller.

Med hensyn til såvel udformning som opbygning er der stor forskelle mellem de enkelte vider. Nogle er stramt opbygget i kapitler med underparagraffer (Roushøje 1787 og Sejstrup 1732), mens andre er ustrukturerede og uopdelte. Det gælder især for de tidligere landsbylove som eksempelvis Sædding 1641, Lifstrup 1653 og Hjerting 1705. For de senere vedtægter gælder det, at de er opdelt i paragraffer, hvis antal varierer fra otte og op til 40.

Særviderne er som tidligere nævnt ikke opdelt, men består af et enkelt punkt.

For de fleste landsbylove gælder det, at de er forsynet med en indledning, der redegører for hensigten med viden og præciserer behovet herfor. Viden angiver således, under hvilke omstændigheder den er blevet til. En del af disse indledninger beretter tillige, om hvem der har været medvirkende til at udforme viden, og hvem den forpligter. Men det er desværre de færreste. Som regel indledes viderne med formuleringer som »på samtlige bymænds vegne« eller »til hele byens nytte og gavn«. Et enestående eksempel er dog Roushøjeviden fra 1784, der indleder med at beskrive byens beboere fra vester ende og deres sociale position. Ifølge viden bestod Roushøjens beboere af: to fæstetjenere til Krosgård, to fæstetjenere til Endrupholm, fire fæstetjenere til Varde hospital, en fæstetjener til Sønderris, en fæstetjener til Nørholm, to fæstetjenerne til Øllufgård, to fæstetjenere til Hans Madsen Spangsbjerg og endelig to selvejere. Der var tale om en meget sammensat struktur med ikke mindre end syv forskellige fæsteforhold. Det er nok også derfor, at Roushøjeviden er så omfattende og detaljeret, ikke mindst ved fastsættelse af så- og høsttider, hvor det indprentes, at ingen må pløje, så, slå engen eller høste kornet . . . »før den af bye mændens bestemte dag og tiid, og skal der aarl. paa grand stævne sættes visse dage, hvor længe der om hver tægte skal høstes – hvo herimod udgaar eller begynder en anden tægte førend den ansatte dag skal hver gang straffes paa 4 mark D.«

Viderne afsluttes som regel med en lydighedserklæring eller anmodning om herskabets godkendelse og accept af loven som gældende.

Ål videbrev fra 1736. Udsærdiget og underskrevet af samtlige lodtagere i Ål marsk. Viden er tidligere meddelt her i tidsskriftet – dog uden underskrifter (se billedet s. 101). Videbrevet er fundet i Bramming hovedgårds arkiv på Landsarkivet i Viborg og er overordentlig velbevaret. Indledningen er meget typisk for videbrevene: »Kiendis wi underskrefne, Aal sogns beboere, saasom Hissel-

med gaards ejere, sognepresten til bemelte meenighed, og samtlig beboere samme sted«. Derefter følger en kort hensigts-erklæring og præcisering af, at viden berører Aal Mersck og enge, som igen præciseres nærmere. Videbrevet er en omrøndevidende, og som indledningen gør opmærksom på, dækker den sognets beboere (lodtagerne).

Viderne er ret enslydende i visse formuleringer. »Hvo sig herimod bryder«, »uden det sker med samtlig bymændenes minde«, »skal have forbrudt« o.s.v., er vendinger, som er udbredte og almindelige. Andre steder er der tillige paragraffer, som er direkte identiske (eksempelvis Årre 1706 og Vestterp 1773), hvor meget tyder på, at

der har været en afsmitning fra det ene ejerlav til det andet. Dette forhold har Ole Højrup undersøgt for Fyns vedkommende, hvor han peger på en indbyrdes afhængighed imellem de enkelte vider af en sådan karakter, at den ikke alene kan skyldes et fælles oplæg i den officielle lovgivning. De fynske vider har bredt sig som ringe i van-

det, og antagelsen om deres sædvanebestemte rødder må modificeres.²³ Som tidligere nævnt, har H. K. Kristensen omtalt lignende forhold for Vester Horne herreds vedkommende, hvor der er nogle år med en større aktivitet. Den indbyrdes afhængighed vidner om, at de enkelte samfund ikke var så isolerede endda, men havde et udadvendt kontaktnet – ikke alene til nabobyen men også til fjernereliggende byer.

Vidernes udsagnskraft og beføjelser

Det kan umiddelbart forekomme noget selvmodsigende, at nogle videbreve blev tinglæst. Det er blevet tolket som tegn på, at det lokale styre måske ikke stod så stærkt endda – hvad enten det nu var i forhold til herskabet eller i forhold til den øvrige lokalbefolkning. I flere af viderne anmodes der om tingets eller godsejerens autorisation for at skabe den nødvendige respekt for loven.

Gang på gang indskærper viderne lydighed over for bestemmelserne, og nogle henter direkte hjælp i den officielle lovgivning. De »mange« retssager imellem granderne vidner da også om, at der enten har været svære problemer med at tolke viderne eller en udbredt ulydighed og lovløshed blandt den lokale befolkning. Endelig beretter de få tillæg om, at viderne måske ikke altid har fungeret efter hensigten. De steder, hvor det er muligt at følge en intern udvikling i viderne (Grimstrup, Varde og Ribe), er det da også tydeligt, at de senere vider er klare opstramninger og præciseringer af de tidligere bestemmelser, ligesom bøderne er skærpet i de senere vider. Et godt eksempel herpå er Grimstrup, hvor det første kendte videbrev er fra 1662. I 1666 kom der en tilføjelse om indelukning og grøftning af Øster Enge. I

1672 kom der endnu en tilføjelse, der omhandler problemerne med grandernes løsgående svin og de skader, som de forvolder i kornvang og eng. Og endelig blev viden renoveret i form af et nyt videbrev i 1700, der kan karakteriseres som en klar opstramning og skærpelse af 1662-viden. Alle paragrafferne fra den gamle vide er med og er blevet yderligere præciseret og specificeret, og bøderne er tillige blevet større. Endelig er der kommet nye paragraffer til.

En sammenligning af 1662- og 1700 viden bidrager til at fortælle os noget om efterlevelsen af reglerne i praksis. Eksempelvis fungerede markvogternes pante- og bødevirksomhed sandsynligvis ikke efter hensigten, idet den nye vide indskærper, at pengene skulle betales til markvogterne, før kvæget blev lukket ud. Det var i det hele taget ikke ualmindeligt, at et videbrev affødte tilføjelser, som enten bestod af forhold, som man havde glemt i første omgang eller som var en opstramning af enkelte paragraffer i det egentlige videbrev.

Viderne anfører gang på gang, at bymændene skal være loven efterrettelige og lydige, samt at et mindretal ikke må kuldaste, hvad et flertal har besluttet (jvf. indledningscitater). Nogle af viderne afsluttes dog med en klausul, der må siges at give grandestævnet ret store beføjelser, som:

»Dersom efter dags noget kunde forfalde som icke i denne vores vide contract er jndført, og vi derved kunde eragte at søge nogen for fremmelse byen til gaun og nytte, da skal det dog efter vores viide og paa læg talle naar der vorde lige saa kreftig som det udi denne vores contract var indført« (Vestterp 1773).

Lignende paragraffer findes i viderne fra Gørdinglund 1661, Gunderup 1744,

Lifstrup 1653, Hjerting 1705, Darum 1641 og Seem 1730, der altså giver grandestævnet mulighed for at tilføje noget til viden og vel at mærke lægge eventuelle tilføjelser ind under videns sanktions- og pantemuligheder. I Tanderup-Kirkebyviden fra 1729 er der dog en klausul om, at ingen forandringer må ske uden flerstemighed blandt lodsejerne.

Desværre ved vi ikke så meget om, hvordan de konkrete beslutninger foregik. Kun i to enkelte tilfælde (Årre 1706 og Vestterp 1773) tages der højde for eventuelle uenigheder mellem granderne. En given uenighed skulle afgøres ved afstemning, og skulle det komme til uafgjort afstemning, var det dem, som havde jorden, der havde magten:

»Hvaa de fleste paa leger de andre skal følge, og i fald der i mellem os om overskrevne paalæg kunde vorde tvistighed, saa der paa begge sider kunne være lige mange personer, da skal deres raad der mest eien- dom og hartkorn bruger og har være kraftigst, og de andre at efter følge, eller panttes for hver saa meget som bliver paalagt for den post de i mod bryder«.

I viden fra Ål 1736 har ejeren til Hesselmed og sognepræsten som de to største lodsejere særlig store beføjelser i forbindelse med beslutninger og ved udpegning af pante- og synsmænd. Pante- og synsmændene spillede en afgørende rolle i den lokale styrelse. De var centrale embedsmænd, som i følge de fleste vider havde direkte pantningsmulighed og vidtgående beføjelser.

Sejstrup-viden, der i øvrigt er meget udførlig omkring bystyrets indre forhold, giver et detaljeret billede af pantemændenes virksomhed, pligter og beføjelser. Vi får en grundig beskrivelse af, hvornår der skal

pantes, hvordan der skal pantes, og hvad der sker med det udpantede. Dette foregik her i form af offentlig auktion. Pantemandsfunktionen betragtedes som et ulønnet borgerligt ombud, og det var pantemændene, som skulle have byens videbrev og videbog i forvaring.

Pantemændene tillægges en funktion som oldermanden havde i andre dele af landet. Oldermandsinstitutionen er ikke nævnt ved navn i viderne. Nogle steder optræder der en videfoged som eksempelvis i Sejstrup 1732. På Fanø optræder sognefogeden, og her er bystævnet erstattet af sogne- og kirkestævne. I købstæder som Ribe og Varde er det borgmester og råd, men ellers er det pantemændene, som er de markante personer. Pantemændene var dog underlagt bymændenes opsyn. Således måtte de ikke se igennem fingrene med nogen ting, men straks pante. Såfremt de ikke gjorde det, kunne de selv blive pantet for den pant, som de burde have inddrevet. Her tillagdes der de menige bymænd myndighed til at udpante pantemændene. I nogle tilfælde skulle menig bymand deltage i udpantningen af en nabo, hvis pantemanden kaldte. Undslog menig bymand sig dette, blev han straffet med bøde. (Sejstrup 1732, Skast 1723, Lifstrup 1653). De fleste vider indeholder bestemmelser om, at man ikke må slå, overfalde eller skænde på pantemændene:

»Hvo som med slags maal skiends ord eller i andre deslige maader udførmer eller ogerfalder pandte mændene, naar de nogen pandter, da skal de pandtes for 1 Rd, og der foruden bøde efter loven« (Vestterp 1773).

Det tyder på, at pantemandsbestillingen ikke altid var lige attraktiv, og at det ikke var alle, som lod sig godvillig udpante.

De menige grander havde tillige mødepligt til bystævnet. Mødte de ikke op, blev de pålagt bøde udpantet. Udeblivelse skulle varsles. Lovlig udeblivelse var sygdom eller ulykke. Kunne menig grande ikke selv møde, skulle han sende en stedfortræder, som i enkelte tilfælde kunne være konen. I Sejstrup måtte koner ikke møde på grandestævne, med mindre manden havde lovlig forfald, men konerne havde ikke stemmeret.

Landsbystyret og grandestævnet var forbeholdt de jordbrugende mænd. Visse steder finder vi da også klare patriarkalske træk, som eksempelvis i Rousthøje-viden fra 1787, hvor manden pålægges ansvaret for hele husstanden (kvinder, børn og tjenestefolk). I fald nogle af dem forbryder sig mod viden, er det manden, som må stå til ansvar for deres gerninger.

Enkelte steder optræder der dog kvinder enten som medunderskrivere eller som medinitiativtagere til viden (Sædding 1641, Ål 1736, Hjerting 1705), hvor der utvivlsomt er tale om enker.

Som antydnet ovenfor brød viderne ind på områder, vi i dag opfatter som private. I Varde måtte man eksempelvis, i henhold til 1631-viden, ikke drage ud af byen uden at meddele det. Man skulle have tilladelse til at forlade byen samt udpege en stedfortræder.

Hvorledes videbrevene fungerede i de enkelte samfund ved vi endnu kun lidt om. I Grimstrup foregik der en vis ajourføring. I Varde blev videbrevet fra 1631 oplæst for samtlige indbyggere på rådhuset, i den første tid hvert år, og senere med få års mellemrum indtil 1729. I Skast 1723 blev videbrevet også taget frem en gang om året for at mane til efterlevelse. Andre steder lå videbrevet hos byens ledere (videfo-

ged, pantemænd) og blev blot taget frem i forbindelse med uenigheder og stridigheder.

Formål og tilblivelse

Det kan være ret vanskeligt at afgøre, hvem der har forfattet viderne, ligesom det heller ikke altid er klart, hvem der har underskrevet dem. Identifikationen af ophavsmænd og underskrivere er noget af et detektivarbejde, som kræver et grundigt kendskab til det enkelte lokalområde.

Desværre kendes ikke alle vider i originalform, og de respektive afskrivere har ikke altid været lige omhyggelige med opgivelse af fundsted, ligesom de ofte har udeladt underskrifter og signeter. Nogle af viderne kendes derfor kun i denne ufuldstændige form.

Det er dog en udbredt og sandsynlig antagelse, at præsterne i mange tilfælde har nedskrevet viderne, – af den simple grund, at de beherskede skrivekunsten. De færreste bønder, kunne skrive, og mange kunne endog ikke skrive deres eget navn. Derfor tilføjede nogle underskrivere »med egen hånd«, andre skrev blot deres initialer, og andre igen satte blot et mærke. Antagelsen om præsternes medvirken til vidernes tilblivelse og udformning beror endvidere på det forhold, at mange er skrevet i en moralsk og religiøs ånd, hvor helligdaysbrøde og god kirkelig opførsel og skik er fremhævet. De religiøse islæt er dog ikke særlig påfaldende i viderne fra Ribe amt, men der findes dog eksempler herpå. Således benævner Sig-viden fra 1727 sig selv som »en kristelig vide og vedtægt«, Vong-viden fra 1691 er indgået til »Guds ære og frygt og byens nytte og gavn« og Nørå bys vide fra 1747 er indgået »udi Den Hellige Trefoldigheds Navn«.

selmed vidtgående beføjelser. I Grimstrup 1700 finder vi noget tilsvarende, idet sognepræsten får ret til at udpege sin egen pantemand ved siden af to andre pantemænd, som er byens.

I enkelte tilfælde er viderne approberet (godkendt) af godsejeren. Men også andre steder er det tydeligt, at herskaberne har haft en vis indflydelse på udformningen. En stor del af bøderne tilfaldt herremanden. Det var ikke ualmindeligt, at halvdel af bøderne gik til herremanden, og den anden halvdel til byen. Herskaberne havde dog også en umiddelbar interesse i, at der herskede ordnede forhold i de byer, hvor deres fæstere boede. Men hvor meget de blandede sig i forholdene, ved vi ikke. Ud over det enkelte tilfælde i Sejstrup, hvor ejeren til Sneum gods stillede betingelser for at godkende viden, er dette et ubelyst forhold. Her kan tingbøgerne bidrage væsentligt til at belyse disse forhold nærmere. Som sagt indledes de fleste vider med en slags hensigtserklæring, som kan tage sig meget forskellig ud. Nogle udtrykker et klart moralsk sigte, mens andre tager udgangspunkt i forvoldte skader og konkrete problemer. Andre igen understreger blot, at viden skal være byen til nytte og gavn.

De fleste vider er holdt i en praktisk orienteret tone, og det fremgår tydeligt, at drivkraften var de praktiske ting og gøremål. Så langt må man nok give Steensberg og Faye ret:²⁴ en flygtig sammenligning med de fynske og bornholmske vider fortæller, at der i viderne fra Ribe amt slet ikke er den samme højtidelige og rituelle stemning som i de fynske og bornholmske gildeskråer.

Dette er dog ikke ensbetydende med, at der ikke eksisterede gildesammenkomster eller nabofællesskaber. Hver enkelt

landsby bestod som regel af et grandelag men flere bydelag (indbydelsesområder), der omfattede en række gårde og huse. Hver gård og hus tilhørte sit bestemte bydelag og var selvskreven deltager i de bryllupper, begravelser, barselsgilder, julegilder o.s.v., der fandt sted inden for lagets område.²⁵ Man havde altså gildesammenkomster – de havde blot ikke samme formaliserede udtryk, som de fynske og bornholmske. Vi kan dog finde vider med gildebestemmelser, ligesom bødeudmåling i øl (øl til granderne og penge til husbonden) også optræder i enkelte bestemmelser. Men de indtager dog ikke så central en placering, at der ligefrem er tale om, at de er en del af vidernes formål, som man kan hævde for de østdanske.

At viderne skulle være direkte udsprunget af sædvanen, har jeg udtrykt stor tvivl om. Heller ikke i vidernes egne formuleringer, er der belæg herfor. Af de 48 vider indledes tre med henvisninger til tidligere videbrev. Billumtarp-viden fra 1768 er en fornyelse af »vores Ældgamle bye vide«. Det samme gælder for Hjerting-viden fra 1705 og Varde 1631, der daterer sit gamle videbrev tilbage til 1571 – længere kan vi ikke spore dem tilbage. Men selv om der er henvisninger bagud i tid, er det dog ikke ensbetydende med, at der ingen forandringer har været. De nyere videbreve er »fornyelser« og »renoveringer« af de gamle, og som jeg har været inde på ovenfor, kan der spores tydelige forandringer i de tilfælde, hvor det er muligt at foretage en sådan efterforskning. Vider og vedtægter omhandler de praktiske og daglige gøremål, og deres indhold er konkret og realt begrundet. Man kan karakterisere de enkelte bestemmelser som en slags *esterrationalisering* og *ajourføring* – med udgangspunkt i gammel

skade tilpasses forholdene under de nye tilstande.

Gilde- og bistandstræk i de vestjyske vider

Det lokale styre i Ribe amt varetog også andre funktioner end de rent økonomiske. Jeg har ovenfor omtalt en vis form for fattigforsorg. Nogle vider taler om en mere retfærdig fordeling af videpengene, og viden fra Sønderho på Fanø har et stærkt socialt islæt. I indledningen nedsættes der et slags tilsynsråd, der skal tage vare på, at alt går retfærdigt til samt bistå sognefogeden i sit arbejde. Viden udtrykker stor hensyntagen til de fattige, enker og faderløse. Gjæsing 1638 er en særvide angående en mere retfærdig fordeling af videpengene. I Sædding 1641 fortæller viden, at videpengene blev fordelt mellem gårds- og bolsmænd som 2:1, mens gadehusfolk ikke blev medregnet. Men ellers får vi dog ikke så meget at vide om, hvorledes eller hvordan videpengene blev anvendt. En del af pengene gik som sagt ubeskåret til husbonden.

Men hvad med de bøder, som gik til byen? En del af bøderne blev erlagt i øl. I Lifstrup-viden fra 1653 hedder det eksempelvis:

»Ingen maae heller vedtage at saa, høste eller slaa, inden det er menige granders sambtøche, hvo herimod bryder, schall haffue forbrøtt till granderne en goed tønde øll, eller en Rixdaller«.

Andre steder er bøden »en tønde øll saa god som to Rixdaller« (eksempelvis Årre 1639, Mølbjerg 1637). Også i Grimstrup 1662, Seem 1730, Kolle 1609, Børsmose 1642, Gunderup 1744 m.fl. optræder der ølbøder. Men det er som regel kun i en

enkelt paragraf, og de øvrige paragraffers bødeudmåling foretages i rede penge.

Andre steder må bøderne ikke anvendes til druk, men skal bruges til byens nytte og gavn – som eksempelvis i Rousthøje 1784 og Sejstrup 1732. Et par enestående eksempler er Tanderup-Kirkeby 1729 og Hjerting 1705. I Tandrup skal halvdelen af bøderne bruges på fredsommelig gilde med øl, brændevin og tobak, og for Hjertings vedkommende hedder det:

»Naar vide pengene ere betalte, da skal vide fogeden med samtlig bye mænds ville og minde gifve den halve part til byens beste, til veje og vognleer og andre som byen kan grødiss for viden, den anden halve part til drikken med fredsommelighed, eller bøde for ulempe som sker som fører melde«.

Det var dog hovedreglen, at bøderne skulle anvendes til byens nytte og gavn, og de fleste bøder blev udredt i rede penge. I en undersøgelse af de fynske vedtægter har Hans Henrik Jakobsen vist, at der var en udvikling i bødeudmålingerne fra de ældste vedtægter, hvor ølbøderne dominerede, og til de senere vedtægter, hvor penge er den dominerende bødeform. Denne udvikling sættes i relation til lovgivningen, hvor Danske Lov (32-33) i 1683 påbød, at bøder ikke må bruges til gilde og drik, men skal bruges til byens nytte og gavn.²⁶ Det har dog ikke været muligt at opspore en lignende tendens i viderne her fra egnen. Ganske vist er det korrekt, at ølbøderne hovedsageligt optræder i de ældste vider, men da de som sagt aldrig var særlig dominerende, skal jeg afholde mig fra en sådan konklusion. Meget tyder på, at der allerede på et tidligt tidspunkt var en høj grad af pengeøkonomi i det vestjyske landsbysamfund. Bøder i rede penge

blev ikke kun betalt til herremanden, men også til byen.

Visse steder beretter viderne også om et indbyrdes solidarisk princip imellem granderne. I Sejstrup 1732 skulle man bistå sin nabo, om han kom i ulykke. I Sig 1727 skulle man hjælpe sin nabo med at høste, og i Hjerting 1705 eksisterede der et udligningsprincip mellem den jord, som lå yderst mod fædriften og den, som lå trygt og godt beskyttet inde i vangen.

»Desligste er det vorriss vide og vedtegt, at hvo som legger uden till tyren og fædrifft eller ringe med sit korn, og fang skade der udj, da skall menige grander ligne det som at dens kand blifue saa goed som den der ligger inde i vogen«.

Men det, som nødvendiggjorde viderne her i amtet, var først og fremmest *driftsfællesskabet*, som også var den altdominerende faktor, der knyttede bylavet sammen.

Driftsfællesskabet

Selv om bebyggelsen lå spredt, og området var relativt tyndt befolket i forhold til andre dele af landet, er dette ikke ensbetydende med, at der ikke eksisterede noget fællesskab. Dog må man sige, at landsbyfællesskabet ikke var så omfattende og omsiggribende, som i den østlige del af landet, hvor gårdene lå tæt sammen i store landsbyer, der på godt og ondt affødte et mere intimt samvær og fællesskab. Ribe amt omfattede dog en række småbyer og enkelte store landsbyer som St. Darum, Tjæreborg og Vilslev, og hvor to eller flere gårde lå sammen, var der ofte udviklet et fællesskab i agermarkerne eller det enkelte jordstykke. Endelig var der tale om et omfattende fællesskab i enge og overdrev.

På denne baggrund har viderne fra Ribe amt et væld af udviklede *fællesskabsformer*,

der spænder over et bredt felt lige fra egentlige dyrkningsfællesskaber i landsbyens bymark (Vestterp) over udviklede vangelag i Vester Horne herred mellem eksempelvis Præstbøl, Bolkær, Nebel, Hundhale og Lønne til græsningsfællesskab i fri fællig på overdrev som på Fanø og Skallingen.

Agerbruget var ikke så dominerende som i andre dele af landet, og langt den overvejende del af arealet henlå som uopdyrket kær, hede, mose og eng, hvorfor kvægavl også spillede en ganske betydningsfuld rolle. Dette vestjyske driftsfællesskab har Karl-E. Frandsen benævnt som *græsmarksbrug*, hvis væsentligste karakteristika for det første er, at de enkelte marker ikke var indhegnede, men lå frit mellem hinanden. De besåede marker eller jordstykker lå frit og uafskærmet op ad den hvilende jord og stubmarkerne. Hegningen var koncentreret til hegn mellem bymarken, eng og overdrev. For det andet betød græsmarksbruget, at jorden hvilede i en lang periode (oftest fire til seks år), og der udvikledes frodige græsmarker – deraf navnet. Dette driftssystem er karakteristisk for de lettere sandjorde, hvor græsset havde behov for en lang udviklingstid. Samtidig var det også en aldeles nyttig og effektiv foranstaltning mod sandflugt.

Græsmarkerne var et stort aktiv, og kvæghold spillede derfor en betydelig rolle i landbrugsstrukturen. Søren Mulvad hævder i en undersøgelse af Seem, at den hvilende jord ikke blev brugt til græsning, fordi de besåede marker lå ubeskyttede, og græsningen foregik derfor udelukkende på overdrev og i engene.²⁷ Dette finder jeg tvivlsomt, og jeg har også fundet adskillige eksempler på, at dette ikke var tilfældet. I Rousthøje 1784, Skast 1676, Hjerting

1705, Sdr. Lourup 1747 var der tværtimod stærke reguleringer m.h.t. brugen af den hvilende jord og stubmarkerne. Dette er et klart udtryk for, at de blev brugt.

Græsmarksbrug er en samlebetegnelse for mange forskellige variationer over samme grundstruktur. Her i amtet varierede driftsstrukturen meget – ikke alene fra herred til herred, men også fra lokalsamfund til lokalsamfund. Nogle steder finder vi græsmarksbrug med tægter (Skads herred på nær Fanø, hvor den beskedne agerjord blev dyrket i individuelle løkker, og fællesskabet udelukkende var et overdrevsfællesskab). Andre steder finder vi græsmarksbrug med alsædebrug, som i de engrige marskegne, hvor engene lå tæt op ad byen. Og endnu andre steder igen finder vi græsmarksbrug uden tægter, som eksempelvis dele af Vester Horne herred, hvor jorden blev dyrket i små jordlodder.²⁸ At give et generelt overbliksbillede af disse mangfoldige former er umuligt, og jeg skal derfor koncentrere mig om, hvad viderne beretter om driftsforholdene.

Fællestræk i viderne

Viderne omhandler først og fremmest reguleringer i *fællesjorden*, (hede, kær, mose og eng), men også *egenjorden* (toft, ager og englodder) var genstand for en række bestemmelser. Opdelingen i egenjord og fællesjord kan måske give fejlagtige associationer. Det har ikke noget med ejendomsret at gøre. Ejendomsretten til jorden havde godsejerne og selvejerne, mens fæstebønderne havde brugsretten. Selvejernes jord var underlagt de samme bestemmelser som fæstebøndernes. De lå side om side i bymarken og kunne principielt ikke adskilles. Egenjorden bestod af de agre eller lodder i bymarken og engene, som tilhørte en en-

kelt gård i den forstand, at gården havde brugsretten til jorden. Egenjorden bestod tillige af tofterne eller kálhaverne omkring gårdene, hvor det som regel var overladt den enkelte gård selv at bestemme, hvad der skulle sås. Fællesjorden derimod dækkede fælles overdrev og engområder, samt bymarkens hvilende arealer. Fællesskabet betød altså ikke, at man ejede jorden i fællesskab. P.gr.a. komplicerede driftsstrukturer (sæd- og rotationsskifter) var der en indbyrdes afhængighed mellem granderne. H. K. Kristensen har meget præcist defineret driftsfællesskabet som »enstidig drift«, der dækker over det forhold, at arbejdet foregik til samme tid og blev aftalt på grandestævnet.²⁹ Det er bl.a. fastsættelsen af disse tidspunkter (hegnstid, høsttid o.s.v.), som viderne omhandler. Såvel fællesjord som egenjord var underlagt en række bestemmelser. Derudover betød fællesskabet også en vis form for dyrkningstvang.

Overdrev og eng var underlagt stærke begrænsninger. I disse skovfattige områder var der mangel på gærdselsmateriale, og hegning bestod som regel af diger og jordvolde. Eng og overdrev var hovedkilden til hegnsmateriale, brændsel, husmønning, byggemateriale m.m., og det var derfor nødvendigt med bestemmelser, der regulerede og forhindrede en udtømming af resourcerne. De mange bestemmelser om gravning af grønjord, tørvegravning, klyne- og saddegravning kan ses som paralleller til bestemmelser, der forhindrede skovhugst i andre dele af landet.

Ved siden af de »mange« områdevedtægter og mellembys vedtægter indeholder de fleste landsbylove en række *græsningsbestemmelser* (tøjring, græsningskvoter, græsningsret) i eng, overdrev og på den hvi-

lende jord eller stubmarkerne. Nogle steder, som eksempelvis på Fanø, lå overdrev i fri fællig, men som hovedregel var der dog bestemte kvoter for, hvor mange hoveder hver gård måtte have græssende. Ligesom viderne også afstikker tidspunkter for hvornår dyrene måtte komme på græs. Disse tidspunkter faldt sammen med hegnstiden og markfredens begyndelse, som de fleste steder var omkring 1. maj.

Også græsningen på stubmarkerne og de hvilende jorder i bymarken var underlagt bestemmelser. At de enkelte tægter i bymarken ikke var indhegnede, affødte stor bekymring for kornet og de tilsåede marker. De mange tøjningsbestemmelser er et klart udtryk herfor. Græsning på stubmarker og hvilende jorder skulle foregå i form af tøjning og ikke før kornet var indavlet.

I Rousthøje 1784 var græsningen på stubmarkerne forbeholdt byens trækdyr, og græsningen skulle ske under bevogtning af to til fire mænd. Et andet generelt træk er de mange bestemmelser om hyrder og markvogtere. Hyrde og markvogter var vigtige personer, som skulle passes og bespises ordentligt, ligesom de havde en række pligter at overholde. De fleste steder var det pålagt at holde fælles hyrde og hjord, og særhjord var kun tilladt i begrænset omfang – enten på ens egen jord eller en bestemt slags dyr.

Hyrdernes funktion var først og fremmest at holde dyrene fra kornet og uvedkommende steder i engene. Markvogterens funktion var dels at bese hegnet jævnlige samt indfange forbudte løsgående dyr og holde regnskab med markskaderne – kort sagt at sørge for at markfreden blev opretholdt og inddrive vedtægtspenge.

Viderne gør meget ud af markskader

forvoldt af løsgående kreaturer, og bestemmelser om indtægtspenge er udbredte. Der fastsættes bestemte takster for de forskellige dyr: heste, stude, køer, ungdyr, svin, gæs, høns m.v. havde hver sin takst.

Endnu et gennemgående træk ved viderne er de mange hegnsbestemmelser. Som indledningscitatet antyder er dette kernen i viderne. Viderne indprenter, at hegnet skulle være færdigt og synsklar til bestemt tid samt, at hver mand skulle holde sin del af hegnet ved lige og fuld magt, ligesom hegnet om tofterne skulle være i orden. I viderne bliver hegnspligten understreget og hegnstiden bestemmes: *markfreden* lyses. Under markfreden skulle alle sædmarker med stående afgrøder holdes fri for kreaturer. I græsmarksbruget var et vigtigt led i markfredens opretholdelse som sagt tøjning og vogtning af de græssende dyr. Når markfreden var lyst, hvilket foregik på grandestævnet til den tid, hvor såningen skulle foregå, skulle alle diger, gærder og led sættes i stand og stå for fuld syn (hegnssyn). Byens førende mænd foretog denne gærdegang, og var det ikke i orden faldt der bøder, og der blev sat en frist til at få det i orden. Også hegnet omkring tofterne faldt inden for hegnspligt og hegnstid, så fædriften kunne holdes fri og farbar.

Nogle vider indeholder en række bestemmelser om fastsættelse af så- og høsttider. Det var dog ikke kun tidspunkterne, som blev fastsat, men også sædarten. Det stod ikke frit at så, hvad man ville i skifterne i agermarkerne, og fællesskabet betød således en vis form for *dyrkningsvang*. Men det er dog påfaldende, at egentlige dyrkningsbestemmelser er nedtonet til fordel for eng- og overdrevsbestemmelser, altså

græsnings- og tøjringsbestemmelser.

Fællestrækkene i viderne i Ribe amt beror altså på, at bestemmelserne vedrører områder med store engdrag og den særlige driftsstruktur: græsmarksbruget træder tydeligt frem. Kvæghold og overdrevsfællesskab spillede en betydelig rolle. De enkelte bestemmelser var tillige stærkt infiltrerede i hinanden og kan oftest kun begribes i denne helhed.

Afslutning

Jeg har i denne artikel først og fremmest beskæftiget mig med de principielle problemer vedrørende vider og vedtægter. Dernæst har jeg forsøgt at give en bred præsentation af det materiale, som på indværende tidspunkt er kendt her fra amtet. Allerede på nuværende tidspunkt tegner der sig en række karakteristika for amtet, som jeg har søgt at antyde. Karakteristika, som hænger snævert sammen med egnens geografiske, bebyggelsesmæssige, befolkningsmæssige, driftsmæssige – kort sagt kulturelle særpræg. De mange overdrevseng- og kreaturbestemmelser vidner om en særlig hensyntagen til de naturgivne forhold.

Artiklen er en foreløbig statusopgørelse fra et projekt, som endnu ikke er afsluttet. Der ligger en lang række undersøgelser forude. Først og fremmest må jeg understrege, at vider og vedtægter ikke kan stå alene, men må tolkes i forhold til grundigere undersøgelser af driftsforholdene, bebyggelsesstrukturen og befolkningsforholdene i de enkelte lokalsamfund. Dernæst er det påkrævet med mere omfattende sammenlignende studier mellem de enkelte landsdele. Endelig er det materiale, som ligger til grund for denne undersøgelse, beskedent, og projektet fortsætter

da også eftersøgningen efter vider og vedtægter. Forfatteren tager derfor med tak imod oplysninger om vider, som ikke er omtalt i denne artikel.

Karakteristikken af de vestjyske vider og vedtægter som praktiske overenskomster forekommer mig forhastet og overfladisk. Det er korrekt, at fællesskabet og viderne først og fremmest var bestemt af driften og de praktiske problemer heromkring. Men viderne går ud over disse rent økonomiske anliggender og indeholder også en række sociale aspekter og ideologiske budskaber.

Endvidere har jeg i artiklen argumenteret mod antagelsen om vider og vedtægter som et udtryk for bøndernes gamle demokratiske sindelag. Denne antagelse må betragtes som en myte. I forlængelse heraf må man rejse tvivl om bøndernes selvstyre. Jeg har antydnet, at vider og vedtægter må ses som et led i en politisk akt – som et led i bøndernes manifestation og etablering. Vider og vedtægter udtrykte en ny tid og blev nedskrevet som et led i en etableringsfase og ikke for at klynge sig til noget, som var på retur.

Spørgsmålet om vidernes ophav er endnu ubesvaret. Jeg har antydnet, at en af baggrundene nok skal søges i den generelle udvikling i landbruget, hvor den senmiddelalderlige agrarkrise betød drastiske ændringer i hele organiseringen.

Disse spørgsmål og eventuelle sammenhæng må selvsagt undersøges nøjere, og de vil også blive forfulgt i projektets videre arbejde.

Et videbrev fra Vestterp

2623 Vestertp 8. maj 1773

(Efter udgivelsesprincipper fra »Indledningen til Skast hrds. tb. 1636-1640).

Fundet i: Skast hrds. Skøde- og pante-protokol 1734-85 fol. 259b-260b. Landsarkivet Viborg.

Tirsdagen den 10 Augusti er paa Schatz, Gjørding Malt Herreds ting læst følgende videbrev.

No 1 – C7 timus Een Halv Rigsdaler.

1773 Underskrevne, samtlig Vestertp bye mænd, nafnlig / Christen Eskesen, Tøste Hansen, Geert Jensen, Peder Nielsen: kiendes / og hermed vitterlig gjør, det vi til vores byes bæste og gaun og for / ald skade ueeninghed og deslige at fore komme, haver oprettet og / indgaaet efter skrevne wide contract, saaledes som følger:

1te. Maa ingen utilladelig arbeide om helige dage, forrettes / endten af os selv, børn eller tieniste folk, uden særderlis nøden / der til tvinger sin næste at hielpe. Hvo der imod handler skal / bøde til sognets fattige hver gang hans brøst befindes toe mark / danske, for uden den straf Loven i den fald omformelder.

2 Skal der hver aar til den 1te. May settes tvende mænd som skal / udpandte ald det som i denne efter følgende contract ved nogen derres / der om med forseelse kunde vorde forfalden, og skal samme / pandte mænd blive i dend forretning indtil aarets udgang, og saa / igien andre toe i sættes. Og skal samme pandte mænd saa snart / det af dem begieret bliver nogen at pandte, det strax forrette / saa fremt de ei selv i den skyldiges sted af bye mændenes vil / pandtes for saa meget som de paaviist vorder.

3 Ville vi have korn og eng samt saa vel af agger jorden som / udleeges til tyrgen, udi tilbørlig hegning aarlig til Vorldborg / dag, hvis creaturer der udi eller paafindes efter den dag opskrives / paa sin eiermands stuccke, nemlig een hest eller anden nød for 1 sk., / toe faar for 1 sk., 3 gris for 1 sk., 3 ender 1 sk., 3 høns for 1 sk., eller og saa sagt / flyvende creturer at skyde der i, een svin gl. eller ung for 1 sk.

4de En hver af os skal have sin andeel af leie og lycke forsvarlig / færdiggjort aarlig inden den 1te. May og siden holde det vedlige indtil ald / kornet er ind aulet. Hvo det ey efter kommer skal pandtes for toe mark / danske hver gang hand der udi findes straf fældig, og der foruden betale ald / dend skade som nogen ved den skyldiges forsømmelse kunde for aarsages.

5te Maa ingen gaa ud at høste korn eller noget at indage førend / samtlig bye mænd derom til forne sætter tid, og skal der sættes nogle / viisse dage, hvor længe vi om hver tægte maae høste og hvo som i / anden tægte høster førend samme dage er omgangen. skal pandtes for / tree mark for hver gang hans brest saa maade findes.

6te Maa ingen grave grøn jord uden allene til huusvaaning, / saa dog skal graves uden for byens lycke og hvor det mindst kand / være til skade som paa fæstioren. Hvor derimod forseer sig pandtes / for hver tørv eller sai 1 mark og for en flau tørv toe mark.

7 Maa ingen, i foraaret lade endten, heste eller anden qvæg / komme i byens enge uden det skeer med samtlig byemændenes / minde, hvo derimod gjør skal pandtes for toe mark.

8 Maae, ey heller nogen i høstens tid førre bæster ud od engen / eller kiæren og der lade gaae uden tilsyn saa fremt eieren ei / vil betalle for hver hest der kunde gaae i kornet 4 sk. foruden skaden / til ved kommende at betale.

9 Maae ingen tyrge paa anden mands eng bond naar enget er / slaget, hvor det kand være bonden eller jorden til skade. Hvo der imod / gjør, haver forbrudt til byen hver gang det befindes 1 mark danske som / betales til engens ejere for hultrod efter loven.

10 Maae ingen tyrge endten heste eller andet qvæg i nogens / vange i mellem kornet eller ved agger enderne uden med / bye mændenes minde, og om nogen med saadan tyrgen bekommer / skade paa sit korn da at betalle samme til ejermanden efter / sauns beskaffenhed.

11 Hvo der tyrger paa andres, endten paa ager eller forager ende / er under lyke pandtes hver gang for 4 sk. saa maae ei heller / nogen med villie lade deres løsse creaturer gaae løste, i blandt / andres tyrget qvæg, saa saa fremt de ei vil pandtes hver gang for / 4 sk.

12 Maae ingen holde særhiord med faar eller fæe, hvo derj mod / gjør pandtes hver gang for toë mark.

13 Skal vi samtlig holde fæe hyrde og hiord tilsammens og skulde / det befindes at nogen icke maader hyrden rettelig som hannem kunde / tilkomme for qvæg og faar efter vores paalæg da skal han pandtes / for 1 mark d. hver gang det med hannem kand betrædes, og der foruden / skal tage

hyrden igien saalenge indtil han rettelig har udmaadet.

14 Der som nogen slaar sit qvæg vores løs og icke driver det i rette / for hyrden betaller for hver høved i saa maade, findes 1 mark d. foruden / hvad anden skade som det kand gjøre.

15 Alt det qvæg som kommer for hyrden bør hand at til svare, at det / under hans haand icke kommer i korn eller eng, og hvis der / udi maatte antreffes bør hyrden betalle til byen for hver høved 1 sk. / og for en faar 1 sk. og der foruden erstatte den skade ved kommende / høved blive til føyede.

16 Skal enhver forsvarlig færdig gjøre sin andeel udi byens mosser, / veie, enge og grøfning i engene, og andre stæder naar det fornøden / gøres og bye mændene der om setter tiid.

17 Hvo der gaaed igiennem byens leie og lader den staa aaben efter / sig skal pandtes hver gang for 1 mark d. og desuden betale ald den skade som / nogen der over kunde tilføjes.

18 Ingen maae lade sine heste eller bester gaae paa rugvanget efter / Michel, men saa fremt nogen maate der paa findes: at betale for hver / hest 1 sk. danske.

19 Skal enhver have sin sviin ringet om Volborg dag og siden holde / den sommeren igienem eller eiermanden for de som findes uringede / eller ukroget i næsen at pandtes for hver 2 sk. d. hver gang det be- / findes.

20 Igen maae lade nogen hest eller plag løbe løst efter sig i gien- / nem kornet, eller naar der ages høe og korn, eller og i andre / ærinder komme der igiennem, hvem der imod gjør pandtes for / 8 sk. hver gang.

21 Hvo som med slags maal skiends ord eller i andre deslige maader / udførmer eller ogerfalder pandte mændene, naar de nogen pandter / da skal de pandtes for 1 Rd. og der foruden bøde efter Loven.

22 Dersom efter dags noget kunde forrefalde som icke i denne / vores vide contract er jnd ført og vi der ved kunde eragte at søge / nogen for fremmelse byen til gaun og nytte da skal det dog efter / vores viide og paa læg talle naar der vorde lige saa kreftig som det udi / denne vores contract var indført.

23 Hvad de fleste paa leger skal de andre efter følge, og i fald der i / mellem os om overskrevne paalæg kunde vorde tvistighed saa der paa / begge sider kunde være lige mange personer da skal deres raad / raad der meest eiendom og hartkorn bruger og har være kraftigst / og de andre at efter følge, eller pandtes hver for saa meget som / paalagt bliver for den post de i mod bryder. Disse overskrevne / poster og articuler love vi samtlig at holde og efter komme i alle / maader til bekræftelse under vorres hænder og naun mærke / og ydmigst ombedet Velædle og Velbaarne Hr. herretsfoged Bierum / dette med os til vitterlighed ville underskrive og ratificere.

Westerp dend 8. Maj 1773.

C. Eschesen, Tøste Hansen, Søren Hansen

/ Holtrup, som hosbonde, Peder Nielsen, Hans Hansen, som hosbonde / Giert Jensen, G. Christensen Giedberg, som hosbonde.

Noter

1. Søren Alkærsig: Diverse anmeldelser i *Højskolebladet*, Poul Bjerge, Thyge J. Söegaard og August F. Schmidt: *Danske Vider og Vedtægter* eller gamle landsbylove og byskraer I-V (DVV) (1904-1938), Poul Bjerge: »Bondestanden« i *Dansk Udsyn* 1926, Poul Bjerge (red.): *Årbog for Dansk Kulturhistorie* 1891/1900, H. F. Feilberg: *Dansk Bondeliv* I-II 1889 (s. 171-214 om vider), A. F. Schmidt *Studier i Vider og Vedtægter* I-II (1935-58), *Oldermænd og Bystævne* 1945, *Hegn og Markfred* 1953, Svend Aakjær: »Danske Vider og Vedtægter« i *Askovlærlinge* 1922 og *Dansk Udsyn* 1923 og mange flere.
2. *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder, Salmønsens Konversationsleksikon*, Johan Hvidtfeldt: *Håndbog for Danske Lokalhistorikere*, 1952-56, H. F. Feilberg: *Ordbog over Jyske Almue mål* 1910-14, *Gyldendals Danmarkshistorie, Dansk socialhistorie, Dagligliv i Danmark m.fl.*
3. August F. Schmidt: »Fra den gamle landsby« i *Fra Ribe Amt* 1932-35 s. 194-211.
4. Karl-E. Frandsen: *Atlas over Danmarks Administrative Inddeling efter 1660*, Dansk Historisk Fællesforening 1984, Tekstbind s. 11.
5. DVV I s. viii
6. P. J. Jørgensen: *Dansk Retshistorie* 1940, H. Matzen: *Den Danske Panterets Historie* indtil Christian Vs Lov. 1869 s. 91-117, Poul Meyer: *Danske Bylag* 1949 og »Bylag og sogn« i *Danmarks Kommunale Selvstyre* (red. W. S. Rasmussen og T. Mortensen) 1954-55 s. 106-139.
7. P. J. Jørgensen: *ibid.*
8. Svend Gissel: *Det Nordiske Ødegårdsprojekt*, Kbh. 1972.
9. Efter P. Meyer 1949 s. 30-39.
10. I årsskriftet her er tidligere udgivet *F.R.A. 1939* s. 123-32: Ål 1736, meddelt af Eli Madsen, *F.R.A. 1944* s. 113-19. Nørå 1747, meddelt af J. C. Christensen, *F.R.A. 1960-63* s. 299-301: Børsmose 1642 meddelt af H. K. Kristensen og *F.R.A. 1978* s. 212-13: Måde 1779 ved Henning Schlanbusch. Derudover omhandler August F. Schmidts artikel: »Fra den gamle landsby« i *F.R.A. 1932-35* s. 194-211 de vider og vedtægter, som dengang var kendt her fra egnen.

11. Edv. Holm: *Kampen om landboreformerne i Danmark*, Kbh. 1888.
 12. Birgit Løgstrup: »Landsbyfællesskabet i det 18. årh. En studie i vider og vedtægter« i *Bol og By* nr. 2 1986.
 13. Gudrun Gormsen: »Studiet i landsbyen« i *Fortid & Nutid XXV-III* heft. 3 1980 s. 391.
 14. Diverse anmeldelser: Rise C. Hansen i *Historisk Tidsskrift 10. rk. V 1939-41* s. 527-533. J. Hvidtfeldt i *Fortid & Nutid XIII 1939-40* s. 47-51 (med efterfølgende debat mellem A. F. Schmidt og Hvidtfeldt) samt Johs Steenstrup i *Hist. Tidssk. 8. rk. II hft. 3* s. 194-99.
 15. Aase Faye og A. Steensberg: »Landsbystyre og byvedtægt« i *Dagligliv i Danmark II 1971* s. 303.
 16. Henrik Vensild: *Bondegårde i Skast herred 1636-1760* (upub. speciale ved Institut for europæisk folkelivsforskning) Brede 1972.
 17. Poul Meyer 1954/55 s. 118.
 18. En del er velvilligt overdraget af Helle Schummel, der har foretaget en landsdækkende søgning efter »vider og vedtægter« for Landbohistorisk Selskab. Henrik Vensild (se note 16) har overdraget mig fire hidtil ukendte vider. Endelig har Søren Mulvad fundet Seem-viden, som er under udgivelse.
 19. Disse er: *Allerslev by 15/5 1705* omtalt i A. F. Schmidt 1932-35, fundet af H. K. Kristensen, Tingbogen i forbindelse med en retssag. *Grærup (?)*, (H. K. Kristensen notater, t.b.) *Henne 1592*, (H. K. Kristensen notater, t.b.) *Janderup by 1843*, (H. K. Kristensen notater, t.b.) *Kærup 8/4 1693*, (H. K. K. notater: A5-137, t.b.) *Nebel 1/8 1600*, (H. K. kristensen 1958 s. 86, tingbogen i forbindelse med en stævning). *Præstbøl 1623*, (H. K. Kristensen 1958, s. 86, formentlig t.b.) *Rærup 1650*, (H. K. Kristensen 1958 s. 92, t.b. i forbindelse med stævning) *Sædding 2/6 1643*, Kjærgård Birks t.b. (uident.) *Torbøl-Lundager-Ovtrup, ?* (H. K. Kristensen notater, f.t.b.) *Vittarp 29/1 1749*, Omtalt i A. F. Schmidt 1932-35 fundet af H. K. Kristensen. *Sig 7/4 1641*. Torstrup sogn omtalt i Poul Meyer 1949 s. 53 og 422 som Seig) *Agerbæk 4/4 1637* (Skast hrd. t.b. 4/4 1637 og 20/11 1638) *Biltoft 12/11 1639* (Skast hrd. t.b. 12/11 1639) *Gjesing 23/7 1636* (Skast hrd. t.b. 23/5 1637) *Jyllerup-Årre-Tranbjerg 28.4. 1640* (Skast hrd. t.b. 28/4 1640)
 20. Landbohistorisk Selskabs udgivelse *Skast herreds tingbøger 1636-1640* Kbh. 1980. Se endvidere not. 16 og 18.
 21. Se note 4.
 22. H. K. Kristensen: *Nr. Nebel og Lydum sogne 1958* s. 86 ff.
 23. Ole Højrup: *En redegørelse for de fynske vider og vedtægter fra reformationen's indførelse til landboreformerne's indførelse*. (Upub. speciale. Humanistisk fakultet Kbh. Specialebiblioteket ved K. V. nr. 357 A-B).
 24. Se note 15.
 25. August F. Schmidt: 1932-35 s. 201.
 26. Søren Mulvad: *Om Seem bys vider 1730* (upub.).
 27. Hans Henrik Jacobsen: *Studier i fynske vider og vedtægter 1500-1800*, Odense 1977.
 28. Henrik Larsen: »Fællesskabet i Ribe Amt i det 17. årh. i *F.R.A. VII 1930* s. 475-504. Karl-E. Frandsen: *Vang og lægt*, Bygd. 1983 s. 213-225.
 29. H. K. Kristensen: *Øster Horne herred 1944* s. 52 ff.
- Grethe Carlslund Petersen, Sædding Strandvej 43, 6710 Esbjerg V, f. 1953, cand. phil. i historie, har skrevet artikler om kvinder i kystsamfund og om familiehistorie.

Et udvalg af historisk litteratur om Ribe amt

Fra Ribe Amt bringer hvert år en liste over bøger og tidsskriftartikler vedrørende Ribe amt. Oversigten er udarbejdet i samarbejde med Centralbiblioteket i Esbjerg. Lokalhistorisk arkiv for Vejen kommune har velvilligt stillet sit edb-anlæg til redaktionens rådighed. Redaktionen vil være taknemlig for henvisninger i årets løb, der kan bidrage til at gøre listen så fuldstændig som mulig.

Til orientering skal anføres, at når der i litteraturlisten henvises til 1. Egnsbogen 1986, så er det Grindsted-Billund egnen, der tænkes på, 2. Lokalårbogen 1986, så er det Bramming kommune, der dækkes, og 3. Museumsavisen, så er det Holsted-Brørup-Vejen området, der omfattes af denne avis.

Historieformidling

Tidsskrifter

Egnsbogen 1986. Grindsted/Billund (med årets begivenheder 1985-86) (64 s., ill.).

Esbjerg Årbog 1986 (3. årg.), med set og sket 1985/86. (Red. af V. Bruhn, J. D. Rasmussen, P. Grinderslev og P. M. Nielsen. (96 s., ill.).

Folk og forskning 1986, 10. årg., 1-4. (64, 74, 80, 64 s., ill.). (Udg. af Universitetsforeningen for det sydlige og vestlige Jylland).

Fra Ribe Amt XXIII-III, 1986. (Red. af H. J. L. Larsen, J. Kusk og S. Manøe, udg. af Historisk Samfund for Ribe Amt, 235 s., ill.).

Lokalårbogen 1986 (med glimt fra året 1986). (Red. af F. Just, H. Benmouyal, K. Nielsen og K. Frøsig, udg. af Lokalhistorisk forening for Bramming kommune).

Museumsavisen, 1986, (7. årg.), 1-2. (Red. af A. Frandsen, S. Å. Knudsen og H. J. L. Larsen, udg. af Holsted, Brørup, Vejen Museumsforening, 32 s., ill.).

Ribe Stiftsbog 1986, (Red. af F. Bøss).

Vestjyder fortæller 1986. (Red. af K. J. Christensen, T. Clausen, V. A. Nielsen, H. Larsen og G. Skov) (112 s., ill.).

Museer

Esbjerg Museum. Landbrug: oldtid-nutid. (Esbjerg 1982, 28 bl., ill.).

Andet

Dragsbo, P., Lauenborg, M. Museerne ser på Ribe Amt (Fra Ribe Amt 1986, s. 530-543).

Eriksen, H. E.: Den 1. vestjyske historiedag. (Folk og forskning 1986, 1. s. 21-23).

Fra de lokalhistoriske arkivers arbejdsplads i Ribe amt i 1985. (Fra Ribe Amt 1986, s. 687-719)

Lokalhistorisk materiale, Esbjerg kommune. (Esbjerg 1986, 6 bind, ill.).

Lund, N. W.: Om kulturformidling – eller hvorfor beskæftige sig med historie? (Folk og forskning 1986, 1., s. 9-20).

Arkæologi

Hundebøll, L. M.: Oldtidsjern, stordrift af jernudvinding i Starup, c. 4r 200 e.Kr., (Tofterup, 1986, 54 s., ill.).

Jensen, S.: En lille viking rejste. (Skalk 5, 1986, s. 32).

Knudsen, S. Å.: Askovs jernalder. (Museumsavisen 2, s. 19-21).

Madsen, P. K.: Også små gryder –. (Fra Ribe Amt 1986, s. 544-553).

Rønne, P., Fattigmands sværd, (Skalk 6, 1986, s. 13-15).

Besættelsestiden

Ipsen, L. G.: Flygtningelejre i Ribe amt efter 1945, III, (Fra Ribe Amt 1986, s. 625-642).

Quesel, P.: Skoleforhold i Nørre-Nebel under den tyske besættelse 1940-45, (Fra Ribe Amt 1986, s. 601-624).

Kongehuset

Bencard, M.: Skyttekongen i Varde, (Skalk 3, 1986, s. 16-17).

Fredning

Kjær, H.: Bevaringsfonden for Bramming kommune, (Lokalårbogen 1986, s. 42-44).

Pedersen, E. K.: Med Mozart og Wagner i forsamlingshuset, (Lokalårbogen 1986, s. 45-49).

Naturforhold

Forslag til fredning af Nørholm skov og tilstedende engarealer, (Ribe 1985, 6s., ill.).

Heder i Ribe amt, (Ribe amt 1986, 165 s., ill.).

Landskaberne: Kortlægning og beskrivelse samt oversigtlig vurdering, (Ribe amt 1985, 75 s., ill.).

Landskabsplan for Marbæk-området, (Esbjerg 1985, 69 s., ill.).

Landskabsplejeplan, (Ribe amt 1984).

Nielsen, N. S.: Vittrup Baun 1934-1984, (Vittrup 1984, 18 bl., ill.).

Thellesen, P. V.: Bramming som storkeby, (Lokalårbogen 1986, s. 87-96).

Retsvæsen

Toldvæsen

Jørgensen, P.: Et døgn i november, (Zise, Toldhistorisk Selskab, 1, 1986, s. 13-18).

Landbrug

Landsbyer

Adamsen, C.: Det ældste Veerst, (Museumsavisen, 2, s. 23-28).

Larsen, H. J. L.: Askov, en landsby og dens historie, (Museumsavisen, 2, s. 5-18).

Mulvad, S.: Seem sogn, (Fra Ribe Amt 1986, s. 643-665).

Strumann, I.: m.fl.: Sædding gennem 1000 år, (Bygd nr. 2, 1986, 32 s., ill.).

Gårdhistorie

Hertzum-Larsen, H.: Syn på ryttergods 1686, (1985, xxii+239 s.).

Husted, V. M.: Nutidsromantik, alvor og gammen på en gammel herregård, (Lokalårbogen 1986, s. 81-86).

Olesen, V.: Stårup gennem tiderne, (Lokalårbogen 1986, s. 59-67).

Udbye, K.: Træk fra min slægtes historie på Juellingsholm hovedgård, (Egnsbogen 1986, s. 8-11).

Andelsbevægelse

Nordenskov Mejeri: 100 års jubilæum, (Varde 1985, 20 s., ill.).

Plantager

Helles, F.: Jobskabelse i private

plantager i en midtjysk hederegion 1866-1929, (Bol og by 1986, 1, s. 116-132).

Andet

Autrup, J.: Landsbydreng og svend på valsen, (1986, 98 s., ill.).

Boesen, F.: Darum Engvandings-selskab, (Lokalårbogen 1986, s. 73-76).

Hvitved, J.: »Fælles Lergrav«, (Lokalårbogen 1986, s. 55-58).

Thomsen, H.: Glimt fra en svunden tid, (Vestjyder fortæller s. 82-85).

Industri og håndværk

Autrup, J.: Landsbydreng og svend på valsen, (1986, 98 s., ill.).

Panduro, A.: Fra bagbutik til stor-drift, (Esbjerg årbog 1986 s. 12-14).

Pedersen, O.: Et elværks historie, (Fra Ribe Amt 1986, s. 587-600).

Ribe Amts Mesterforening, 1. kreds, 1905-1985, (Ribe 1985, 32 s., ill.).

Walther, C. P.: Træpumper, (Lokalårbogen 1986, s. 71-72).

Handel og service

Bruhn, V. og Rasmussen, J. D.: Handel i hundrede år. Esbjerg Handelsstandsforening 1886-1986, (Esbjerg 1986, 97 s., ill.).

Bak, O.: Bramming fik et sygehjem, (Lokalårbogen 1986, s. 79-80).

Kulturelle forhold

Dialekter

Nyberg, M.: Om dialekten i Ribe amt, (Folk og forskning, 2, 1986, s. 38-44).

Kunst

Christiansen, A.: Esbjerg skulpturen, (Esbjerg årbog 1986 s. 49-51).

Steenholdt, N. J.: Af den gamle malers kitsebøger fra Fanø, (Fanø 1986, 96 s., ill.).

Sørensen, T.: Esbjerg før 1940 i malerkunst og farver: Historie og historier, (Esbjerg 1986, 512 s., ill.).

Østergaard, K. H.: Lineoleumssnit, (Holsted 1985, 62 s., ill.).

Arkitektur

Knudsen, S. Å.: Sønderskovgård. Restaureringen er begyndt, (Museumsavisen, 2, s. 31).

Nielsen, P. M.: Det store hvide hus, (Esbjerg årbog 1986 s. 34-38).

Rasmussen, A. K.: Nye tider – nye huse, (Esbjerg årbog 1986, s. 5-11).

Søndergaard, S. M.: Peder Holden Hansens huse og nogle af hans kollegers, (Kbhv. 1986, 119 s., ill.).

Søndergaard, S. M.: Markering af 100-året for bygmester Peder Holden Hansens død, (Fra Ribe Amt 1986, s. 666-669).

Borge

Knudsen, S. Å.: Skodborghus – en næsten glemt middelalderfæstning, (Museumsavisen, 1, s. 8-25).

Kirkehistorie

Kirkebygningen

Frandsen, A.: Kentauren, (Museumsavisen, 2, s. 4).

Graae, R.: Vester Vedsted kirke, Ribe herred, (Ribe Stiftsbog 1986, s. 110-125).

Nielsen A. B.: Kirken i Vesterhede, (Egnsbogen 1986, s. 33-39).

Riber Jensen, F., Carstensen, C.: Holsted kirke 1886-1986, (Holsted 1986, 42 s., ill.).

Geistlige personer

Nielsen, I.: Den hellige Liufdag i Ribe, (Fromhed og verdslighed i

middelalder og renaissance. Festschrift til Thelma Jexlev s. 1-8), (Odense 1985).

Kirkelige bevægelser

Madsen, E.: Løvlund Missionshus, (Egnsbogen 1986, s. 22-26).

Gravminder

Jørgensen, N. H.: Kirkegårde i Varde – og lidt om en ny lov, (Ribe Stiftsbog 1986, s. 99-109).

Uddannelse og skole

Andrup, H.: Historisk beretning om det, der ikke er sket, (Folk og forskning, 2, 1986, s. 48-55).

Hennelund, B.: Hvordan oplevede den første student fra Grindsted gymnasium sin gymnasietid, og hvordan er det gået hende siden, (Egnsbogen 1986, s. 40-44).

Holm, P.: Vestjysk Musikkonservatorium i 40 år, (Esbjerg årbog 1986, s. 18-21).

Jensen, I.: Vejrup skoles udvikling fra 1909 til 1972, (Lokalårbogen 1986, s. 97-99).

Madsen, Sv. Å.: Stationsskolens 100 års jubilæum, (Holsted 1986, 31 s., ill.).

Petersen, N. C.: Et egnsuniversitet? (Folk og forskning, 2, 1986, s. 56-59).

Quesel, P.: Skoleforhold i Nørre-Nebel under den tyske besættelse 1940-45, (Fra Ribe Amt 1986, s. 601-624).

Skt. Nikolaj Skole. 22. august 1905-1985, (Esbjerg, 1985, 32 s., ill.).

Sløjdlæreruddannelse gennem 100 år. Askov 1886-Esbjerg 1986, (Esbjerg 1986, 80 s., ill.).

Sørensen, F.: En vestjysk friskole og dens forhistorie, (Fra Ribe Amt 1986, s. 554-586).

Toft, P.: Grindsted gymnasium 25 år, (Egnsbogen 1986, s. 27-32).

Folkekultur

Foreningsliv

Askov Bylaug gennem 100 år. 1886-1986, (Vejen 1986, 83 s., ill.).

Bak, O.: Et 100 års minde, (Lokalårbogen 1986, s. 77-78).

Bregnballe, F.: Erindringer om Universitetsklubben i Ribe, (Folk og forskning 1986, 4, s. 34-45).

50 års jubilæum. Svømmeklubben »Esbjerg«, 21. august 1935-1985, (Esbjerg, 1985, 42 s., ill.).

Loge nr. 20, Holger Danske, I.O.O.F., Esbjerg, 100 år, (Esbjerg 1986, 28 s., ill.).

Tarp Boldklub 1936-1986, (Tarp 1986, 47 s., ill.).

Termansen, J.: Om Universitetsklubben i Ribe og tegningerne i Regionsudvalgets hæfter fra 1964 til 1969, (Folk og forskning 1986, 4, s. 30-33).

Tjæreborg Idrætsforening 1910-1985, (Tjæreborg 1985, 83 s., ill.).

Forsamlingshuse

Bruhn, V.: Et hus i Jerne, (Esbjerg 1986, 46 s., ill.).

Føvling Forsamlingshus 1902-1982, (Holsted 1985, 48 s., ill.).

Sagn og overtro

Jensen, H. E.: Det trebundne skel, (Museumsavisen, 1, s. 26-27).

Thuborg, A.: Den kloge kone i Knoldeflod, (Vestjyder fortæller s. 106-112).

Tørnsø, K.: Djævletro og folke-magi, (Århus 1986, 166 s., ill.).

Udvandrerhistorie

Gørding, N.: Fra marsken til prærien, (Esbjerg 1986, 64 s., ill.).

Jensen, J. A.: Esbjergenser-canadisk rejsekonge, (Esbjerg årbog 1986, s. 44-48).

Politisk historie

Bruhn, V.: En højborg for Venstre, (Esbjerg 1986, 56 s., ill.).

Just, F.: De første Venstreforeninger, (Lokalårbogen 1986, s. 50-54).

Sørensen, C.: Venstre i 100 år. Grindstedkredsen 1885-1985, (Esbjerg 1985, 128 s., ill.).

Personalhistorie

Ager, A., Gørding, Ager, A.: »Hjowdræng« i Stårup, (Lokalårbogen 1986, s. 68-70).

Andreasen, A., Varde. Andreasen, A.: Livet i Varde præstegård 1936-1944, som jeg oplevede det! (Vestjyder fortæller s. 66-71).

Astrup, Magne, Esbjerg. Astrup, M.: Barn i Esbjerg (1914-1926). (Fra Ribe Amt 1986, s. 509-529).

Autrup, Jes. Autrup, J.: Landsbydreng og svend på valsen. (1986, 98 s., ill.).

Bjelke, G., Esbjerg. Bjelke, G.: Esbjergpige på valsen. (Vestjyder fortæller s. 7-60).

Borch, S., Esbjerg. Borch, S.: En Esbjergdreng fortæller. (Esbjerg 1986, 68 s., ill.).

Dybdahl Pedersen, S, Brørup. Zenius, M.: Harbjerg gennem tiderne: en mand og hans livsværk. (Brørup 1985, 120 s., ill.).

Engelbrecht, Grethe, Grindsted. Engelbrecht, G.: Brudstykker fra mit liv. (Egnsbogen 1986, s. 17-21).

Frederiksen, E., Grindsted. Frederiksen, E.: Grindsted erindringer. (Egnsbogen 1986, s. 3-7).

Gørding, N. H. Gørding, N.: Fra marsken til prærien. (Esbjerg 1986).

- Hennelund, B., Grindsted.* Hennelund, B.: Hvordan oplevede den første student fra Grindsted gymnasium sin gymnasietid, og hvordan er det gået hende siden. (Egnsbogen 1986, s. 40-44).
- Holck, K. Ø. Esbjerg.* Holck, M.: K. Ø. Holck, landets sidste kgl. borgmester. (Kbhv., 1986, 200 s., ill.).
- Jensen, J. A., Esbjerg.* Jensen, J. A.: Esbjergenser-canadisk rejsekonge. (Esbjerg Årbog 1986, s. 44-48).
- Kvist, Jens, Varde.* Kvist, J.: Barn i Varde præstegård i 1950'erne. (Vestjyder fortæller s. 72-81).
- Lauridsen, Marius, Vorbasse.* Lauridsen, M.: Minder og meninger. (Lohse 1986, 119 s., ill.).
- Lilleør, N. C., Grimstrup.* Lilleør, N. C.: Fortællinger fra Vestjylland, en landsby i krig, huse ved havet. (Herning 1985, 138 s., ill.).
- Lilleør, N. C., Grimstrup.* Lilleør, N. C.: Skolen. (Vestjyder fortæller s. 61-65).
- Liufdag, Ribe.* Nielsen, I.: Den hellige Liufdag i Ribe. (Fromhed og verdslighed i middelalder og renaissance. Festskrift til Thelma Jexlev s. 1-8). (Odense 1985).
- Perch, Peer, Esbjerg.* Bertelsen, S.: Peer Perch – eventyrer og vovehals. (Esbjerg årbog 1986 s. 15-17).
- Quesel, P., Nr. Nebel.* Quesel, P.: Skoleforhold i Nørre-Nebel under den tyske besættelse 1940-45. (Fra Ribe Amt 1986, s. 601-624).
- Raunkjær, M. H., Ølgod.* Raunkjær, M. H.: Fortæl om hjemmi (Ølgod 1986, 61 s., ill.).
- Schmidt, Palle, Esbjerg.* Haldan, E.: Palle Schmidt – et menneskeligt kraftværk. (Esbjerg Årbog 1986, s. 39-43).
- Sørensen-slægten, Strellev.* Efterkommere efter kaptajn Jens Sørensen, Strellev, 1773-1986. (Nr. Nebel 1986, 276 s., ill.).
- Sørensen, F., Oksbøl.* Sørensen, F.: En vestjysk friskole og dens forhistorie. (Fra Ribe Amt 1986, s. 554-586).
- Udbye-slægten, Juellingsholm.* Udbye, K.: Træk fra min slægts historie på Juellingsholm hovedgård. (Egnsbogen 1986, s. 8-11).
- Østergaard, K. H., Holsted.* Østergaard, K. H.: Lineoliumssnit. (Holsted, 1985, 62 s., ill.).
- Ribe amt eller dele deraf**
- Andrup, H.: Historisk beretning om det, der ikke er sket. (Folk og forskning, 2, 1986, s. 48-55).
- Autrup, J.: Landsbydreng og svend på valsen, (1986, 98 s., ill.).
- Bruhn, V.: En højborg for Venstre. (Esbjerg 1986, 56 s., ill.).
- Dragsbo, P., Lauenborg, M.: Museerne ser på Ribe Amt. (Fra Ribe Amt 1986, s. 530-543).
- Egnsbogen 1986. Grindsted/Bilund. (Med årets begivenheder 1985-86) (64 s., ill.).
- Folk og forskning 1986, 10. Årg., 1-4. (64, 74, 80, 64 s., ill.). (Udg. af Universitetsforeningen for det sydlige og vestlige Jylland).
- Fra de lokalhistoriske arkivers arbejdsplads i Ribe Amt i 1985. (Fra Ribe Amt 1986, s. 687-719).
- Fra Ribe Amt XXIII-III, 1986. (Red. af H. J. L. Larsen, J. Kusk og S. Manøe, udg. af Historisk Samfund for Ribe Amt, 235 s., ill.).
- Gørding, N.: Fra marsken til prærien. (Esbjerg 1986, 64 s., ill.).
- Heder i Ribe amt. (Ribe amt 1986, 165 s., ill.).
- Helles, F.: Jobskabelse i private plantager i en midtjysk hederegion 1966-1929. (Bol og by 1986, 1, s. 116-132).
- Hertzum-Larsen, H.: syn på ryttergods 1686. (1985, xxii+239 s.).
- Jensen, H. E.: Det trebundne skel. (Museumsavisen, 1, s. 26-27).
- Just, F.: Hvad er Ribe amt? (Folk og forskning, 2, 1986, s. 20-30).
- Landskaberne: kortlægning og beskrivelse samt oversigtlig vurdering. (Ribe amt 1985, 75 s., ill.).
- Landskabsplejeplan. (Ribe amt 1984).
- Lilleør, N. C.: Fortællinger fra Vestjylland, en landsby i krig, huse ved havet. (Herning 1985, 138 s., ill.).
- Museumsavisen, 1986, (7. årg.), 1-2. (Red. af A. Frandsen, S. Å. Knudsen og H. J. L. Larsen, udg. af Holsted, Brørup, Vejen Museumsforening, 32, 32 s., ill.).
- Nyberg, M.: Om dialekten i Ribe amt. (Folk og forskning, 2, 1986, s. 38-44).
- Petersen, N. C.: Et egnsuniversitet? (Folk og forskning, 2, 1986, s. 56-59).
- Ribe Amts Mesterforening, 1. kreds, 1905-1985. (Ribe 1985, 32 s., ill.).
- Ribe Stiftsbog 1986. (Red. af F. Bøss).
- Søndergaard, S. M.: Peder Holden Hansens huse og nogle af hans kollegers. (Kbhv. 1986, 119 s., ill.).
- Sørensen, C.: Venstre i 100 år. Grindstedkredsen 1885-1985. (Esbjerg 1985, 128 s., ill.).
- Tørnø, K.: Djævletro og folke-magi. (Århus 1986, 166 s., ill.).
- Vestjyder fortæller 1986. (Red. af K. J. Christensen, T. Clausen, V. A. Nielsen, H. Larsen og G. Skov). (112 s., ill.).

Kommuner – sogne
(alfabetisk efter kommune)

Billund kommune

Vorbasse sogn

Lauridsen, M.: Minder og meninger. (Lohse 1986, 119 s., ill.).

Blåbjerg kommune

Nr. Nebel sogn

Quesel, P.: Skoleforhold i Nørre-Nebel under den tyske besættelse 1940-45. (Fra Ribe Amt 1986, s. 601-624).

Blåvandshuk kommune

Aal sogn

Sørensen, F.: En vestjysk friskole og dens forhistorie. (Fra Ribe Amt 1986, s. 554-586).

Oksby sogn

Ipsen, L. G.: Flygtningelejre i Ribe amt efter 1945, III. (Fra Ribe Amt 1986, s. 625-642).

Bramming kommune

Just, F.: De første Venstreforeninger. (Lokalårbogen 1986, s. 50-54).

Kjær, H.: Bevaringsfonden for Bramming kommune. (Lokalårbogen 1986, s. 42-44).

Lokalårbogen 1986. (Med glimt fra året 1986). (Red. af F. Just, H. Benmouyal, K. Nielsen og K. Frøsig, udg. af Lokalhistorisk forening for Bramming kommune.).

Thellesen, P. V.: Bramming som storkeby. (Lokalårbogen 1986, s. 87-96).

Bramming sogn

Bak, O.: Et 100 års minde. (Lokalårbogen 1986, s. 77-78).

Bak, O.: Bramming fik et sygehjem. (Lokalårbogen 1986, s. 79-80).

Husted, V. M.: Nutidsromantik, alvor og gammen på en gammel herregård. (Lokalårbogen 1986, s. 81-86).

Darum sogn

Boesen, F.: Darum Engvandings-selskab. (Lokalårbogen 1986, s. 73-76).

Gørding sogn

Ager, A.: »Hjowdreng« i Stårup. (Lokalårbogen 1986, s. 68-70).

Olesen, V.: Stårup gennem tiderne. (Lokalårbogen 1986, s. 59-67).

Pedersen, E. K.: Med Mozart og Wagner i forsamlingshuset. (Lokalårbogen 1986, s. 45-49).

Walther, C. P.: Træpumper. (Lokalårbogen 1986, s. 71-72).

Hunderup sogn

Hvitved, J.: »Fælles Lergrav«. (Lokalårbogen 1986, s. 55-58).

Vejrup sogn

Jensen, I.: Vejrup skoles udvikling fra 1909 til 1972. (Lokalårbogen 1986, s. 97-99).

Vr. Nykirke sogn

Hansen, L.: Luftfotografi af Endrup ca. 1950. (Lokalårbogen 1986, s. 100-101).

Brørup kommune

Folding sogn

Knudsen, S. Å.: Sønderskovgård. Restaureringen er begyndt. (Museumsavisen 2, s. 31).

Zenius, M.: Harbjerg gennem tiderne: En mand og hans livsværk. (Brørup 1985, 120 s., ill.).

Lindknud sogn og hirkedistrikt

Nielsen, N. S.: Vittrup Baun 1934-1984. (Vittrup 1984, 18 bl., ill.).

Esbjerg kommune

Borch, S.: En Esbjergdreng fortæller. (Esbjerg 1986, 68 s., ill.).

Bruhn, V. og Rasmussen, J. D.: Handel i hundrede år. Esbjerg Handelsstandsforening 1886-1986. (Esbjerg 1986, 97 s., ill.).

Esbjerg Museum. Landbrug: Oldtid-nutid. (Esbjerg 1982, 28 bl., ill.).

Esbjerg Årbog 1986 (3. årg.), med set og sket 1985/86. (Red. af V. Bruhn, J. D. Rasmussen, P. Grinderslev og P. M. Nielsen. (96 s., ill.).

Jensen, J. A.: Esbjergenser-canadisk rejsekonge. (Esbjerg årbog 1986 s. 44-48).

Jørgensen, P.: Et døgn i november. (Zise, Toldhistorisk Selskab, nr. 1, 1986, s. 13-18).

Lokalhistorisk materiale, Esbjerg kommune med samtlige sogne. (Esbjerg 1986, 6 bind, ill.).

Sløjdlæreruddannelse gennem 100 år. Askov 1886-Esbjerg 1986. (Esbjerg 1986, 80 s., ill.).

Sørensen, T.: Esbjerg før 1940 i malerkunst og farver: Historie og historier. (Esbjerg 1986, 512 s., ill.).

Bryndum sogn

Panduro, A.: Fra bagbutik til stor-drift. (Esbjerg årbog 1986 s. 12-14).

Tarp Boldklub 1936-1986. (Tarp 1986, 47 s., ill.).

Esbjerg hobstad

Astrup, M.: Barn i Esbjerg (1914-1926). (Fra Ribe Amt 1986, s. 509-529).

Bertelsen, S.: Peer Perch – eventyrer og vovehals. (Esbjerg årbog 1986 s. 15-17).

Bjelke, G.: Esbjergpige på valsen. (Vestjyder fortæller s. 7-60).

Bruhn, V.: Esbjerg sogneråd og gadenavne. (Esbjerg årbog 1986 s. 22-27).

Christiansen, A.: Esbjerg skulpturen. (Esbjerg årbog 1986 s. 49-51).

Haldan, E.: Palle Schmidt – et menneskeligt kraftværk. (Esbjerg årbog 1986 s. 39-43).

50 års jubilæum. Svømmeklubben »Esbjerg«, 21. august 1935-1985. (Esbjerg, 1985, 42 s., ill.).

Holch, M.: K. Ø. Holck, landets sidste kgl. borgmester. (Kbhv., 1986, 200 s., ill.).

Holm, P.: Vestjysk Musikkonservatorium i 40 år. (Esbjerg årbog 1986 s. 18-21).

Loge nr. 20, Holger Danske, I.O.O.F., Esbjerg, 100 år. (Esbjerg 1986, 28 s., ill.).

Nielsen, P. M.: Det store hvide hus. (Esbjerg årbog 1986 s. 34-38).

Rasmussen, A. K.: Nye tider – nye huse. (Esbjerg årbog 1986 s. 5-11).

Skt. Nikolaj Skole. 22. august 1905-1985. (Esbjerg, 1985, 32 s., ill.).

Hostrup sogn

Landskabsplan for Marbæk-området. (Esbjerg 1985, 69 s., ill.).

Jerne sogn

Bruhn, V.: Et hus i Jerne. (Esbjerg 1986, 46 s., ill.).

Sædden sogn

Strumann, I., m.fl.: Sædding gennem 1000 år. (Bygd nr. 2, 1986, 32 s., ill.).

Tjæreborg sogn

Kusk, J.: Fra sognekommune til storkommune. (Esbjerg årbog 1986 s. 28-33).

Tjæreborg Idrætsforening 1910-1985. (Tjæreborg 1985, 83 s., ill.).

Fanø kommune

Nordby sogn

Steenholdt, N. J.: Af den gamle malers skitsebøger fra Fanø. (Fanø 1986, 96 s., ill.).

Grindsted kommune

Hennelund, B.: Hvordan oplevede den første student fra Grindsted gymnasium sin gymnasietid, og hvordan er det gået hende siden. (Egnsbogen 1986, s. 40-44).

Grene sogn

Madsen, E.: Løvlund Missionshus. (Egnsbogen 1986, s. 22-26).

Grindsted sogn

Engelbrecht, G.: Brudstykker fra mit liv. (Egnsbogen 1986, s. 17-21).

Frederiksen, E.: Grindsted erindringer. (Egnsbogen 1986, s. 3-7).

K. G. jubilæumsskrift. (Grindsted, 1985, 52 s., ill.).

Toft, P.: Grindsted gymnasium 25 år. (Egnsbogen 1986, s. 27-32).

Hejnsvig sogn

Nielsen, A. B.: Kirken i Vesterhede. (Egnsbogen 1986, s. 33-39).

Sdr. Omme sogn

Udbye, K.: Træk fra min slægts historie på Juellingsholm hovedgård. (Egnsbogen 1986, s. 8-11).

Helle kommune

Grimstrup sogn

Lilleør, N. C.: Skolen. (Vestjyder fortæller s. 61-65).

Thuborg, A.: Den kloge kone i Knoldeflod. (Vestjyder fortæller s. 106-112).

Vr. Starup sogn

Hundebøll, L. M.: Oldtidsjern,

stordrift af jernudvinding i Starup, c. år 200 e.Kr. (Tofterup, 1986, 54 s., ill.).

Holsted kommune

Føvling sogn

Føvling Forsamlingshus 1902-1982. (Holsted 1985, 48 s., ill.).

Rønne, P.: Fattigmands sværd. (Skalk, 6, 1986, s. 13-15).

Holsted sogn

Madsen, Sv. A.: Stationsskolens 100 års jubilæum. (Holsted 1986, 31 s., ill.).

Riber Jensen, F., Carstensen, C.: Holsted kirke 1886-1986. (Holsted 1986, 42 s., ill.).

Østergaard, K. H.: Lineoliumssnit. (Holsted, 1985, 62 s., ill.).

Åstrup sogn

Pedersen, O.: Et elværks historie. (Fra Ribe Amt 1986, s. 587-600).

Ribe kommune

Ribe købstad

Bregnballe, F.: Erindringer om Universitetsklubben i Ribe. (Folk og forskning 1986, 4, s. 34-45).

Jensen, S.: En lille viking rejste. (Skalk 5, 1986, s. 32).

Kinch, J.: Ribe bys historie 1-2. (Århus 1985, genoptryk, 1613 s.).

Nielsen, I.: Den hellige Liufdag i Ribe. (Fromhed og verdslighed i middelalder og renaissance. Festskrift til Thelma Jexlev s. 1-8). Odense 1985.

Termansen, J.: Om Universitetsklubben i Ribe og tegningerne i Regionsudvalgets hæfter fra 1964 til 1969. (Folk og forskning 1986, 4, s. 30-33).

Seem sogn

Mulvad, S.: Seem sogn. (Fra Ribe Amt 1986, s. 643-665).

V. Vedsted sogn

Graae, R.: Vester Vedsted kirke, Ribe herred. (Ribe Stiftsbog 1986, s. 110-125).

Madsen, P. K.: Også små gryder -. (Fra Ribe Amt 1986, s. 544-553).

Varde kommune

Torstrup sogn

Forslag til fredning af Nørholm skov og tilstødende engarealer. (Ribe 1985, 6 s., ill.).

Varde købstad

Andreasen, A.: Livet i Varde præstegård 1936-1944, som jeg oplevede det. (Vestjyder fortæller s. 66-71).

Bencard, M.: Skyttekongen i Varde. (Skalk 9, 1986, s. 16-17).

Jørgensen, N. H.: Kirkegårde i Varde – og lidt om en ny lov. (Ribe Stiftsbog 1986, s. 99-109).

Kvist, J.: Barn i Varde præstegård

i 1950'erne. (Vestjyder fortæller s. 72-81).

Thomsen, H.: Glimt fra en svunden tid. (Vestjyder fortæller s. 82-85).

Vejen kommune

Malt sogn

Askov Bylaug gennem 100 år. 1886-1986. (Vejen 1986, 83 s., ill.).

Frandsen, A.: Kentauren. (Museumsavisen, 2, s. 4).

Knudsen, S. Å.: Askovs jernalder. (Museumsavisen 2, s. 19-21).

Larsen, H. J. L.: Askov, en landsby og dens historie. (Museumsavisen, 2, s. 5-18).

Nielsen, P.: Fører over Askov og Omegn. (Vejen, 1942/1985, 29 s., ill.).

Veerst sogn

Adamsen, C.: Det ældste Veerst. (Museumsavisen, 2, s. 23-28).

Vejen sogn

Knudsen, S. Å.: Skodborghus – en næsten glemt middelalderfæstning. (Museumsavisen, 1, s. 8-25).

Ølgod kommune

Strellev sogn

Efterkommere efter kaptajn Jens Sørensen, Strellev, 1773-1986. (Nr. Nebel 1986, 276 s., ill.).

Tistrup sogn

Søndergaard, S. M.: Markering af 100-året for bygmester Peder Holden Hansens død. (Fra Ribe Amt 1986, s. 666-669).

Ølgod sogn

Manøe, S.: Da Ølgod blev by. (Ølgod 1986, 75 s., ill.).

Raunkjær, M. H.: Fortæl om hjemml (Ølgod 1986, 61 s., ill.).

H. K. Kristensen-prisen 1987

Prisoverrækkelse til Miniby i Varde

Historien – og herunder også lokalhistorien – byder sine dyrkere mange glæder. Glæden ved at dykke ned i et begivenhedsforløb, glæden ved at finde ud af noget, at erfare noget, at finde sammenhæng i noget der tilsyneladende var tilfældigt og planløst, men viste sig at være det modsatte, når de historiske brikker var lagt på plads.

Når man selv har glæder vil man gerne dele dem med andre – det er et af de smukke træk ved den menneskelige natur. Men det er svært at dele glæden ved det historiske arbejde for det er svært at formidle historie. Hyppigst sker det gennem bøger, og det skrevne ord er i en god forfatters hånd et godt instrument for den der vil formidle. Det talte ord er måske endnu bedre, for den historiske fortælling er jo i pagt med selve historiens væsen: at fortælle. Den der har givet navn til den lokalhistoriske pris vi overrækker her, var en formidler der kunne fortælle, så mange fik lov at dele hans glæde over historien. Vore museer har i de seneste år gjort en stor indsats for at deres samlinger på en levende og instruktiv måde kunne fortælle de besøgende noget vigtigt og vedkommende, og der er grund til at rose museerne for deres anstrengelser for at formidle viden til deres gæster. Men alle – forfatteren, fortælleren, museumsmanden – ved at formidlingens kunst er svær.

Så vidt det er os bekendt er ideen til Miniby'en født hos skorstensfejermester Jens B. Lønborg, og det var i Håndværkerforeningen ideen blev realiseret. Ingen kunne vel dengang, da man begyndte med modellen af Sct. Nicolai kirke, ane at dette skulle

udvikle sig til en Miniby – en stor Miniby kunne man fristes til at sige. Men ved et samarbejde mellem Varde kommune, interesserede arkitekter og engagerende pensionister voksede byen, først med nogle få huse, siden med en halv snes om året. Nu ligger her et voksent Varde som en levende, aktiv by, og et lille Varde som en model af byen for 150-200 år siden, opstået ved et lykkeligt samvirke mellem kommune og aktive amatører. Den faglige stolthed som karakteriserer den gode håndværker, går igen i Miniby'en og gør den sammen med den historiske korrekthed til andet og mere end en turistattraktion. Det gør Miniby'en til historisk formidling – utraditionel, spændende, tredimensionel og trestjernet.

Miniby'en i Varde er et lokalhistorisk initiativ der på fuldgyldig vis opfylder fundatsens bestemmelser om at faglig dygtighed skal forenes med folkelig formidling.

Formanden for Historisk Samsfund for Ribe Amt, Verner Bruhn, overrækker H. K. Kristensen-prisen til formanden for teknisk udvalg i Varde, Kristen Johs. Christensen, der modtog prisen på minibyens vegne. (Foto: Rene Hollmann).

Foreningens virksomhed

Der er i beretningsperioden afholdt følgende arrangementer:

Årsmødet i marts 1986 fandt sted i Nordenskov. Ved generalforsamlingen genvalgte Agner Frandsen, Søren Manø og Busk Jensen. Efter generalforsamlingen talte rigsantikvar Olaf Olsen om »Hvornår blev Danmark et rige – og hvorfor« og lederen af Øse sognearkiv Johs. Madsen, fortalte træk fra Nordenskov gennem 100 år. Knap 150 mennesker deltog i mødet.

Den årlige udflugt – som sædvanlig veltilrettelagt af vort turudvalg, Johs. G. Hansen og Busk Jensen, foregik den 15. juni. Målet var Haderslev, hvor Slesvigske Fodregiments mindestuer på kasernen, Haderslev museum og domkirken var hovedpunkterne i besøget. Som sædvanlig var omkring 100 medlemmer med på turen.

Historisk Søndag var tilrettelagt i samarbejde med Toldhistorisk Selskab og foregik på Esbjerg havn, hvor Vestkraft, den gamle og den nye toldbod og en sejltur i den gamle havn var dele af programmet. Vejret var ikke godt, men det var interessen – omkring 150 deltog i arrangementet.

Efterårs mødet var lagt til Lønne hvor Søren Manø fortalt i kirken, og hvor vi bagefter var gæster hos Charlotte og Poul Erik Søe på Lønne højskole. Tilslutningen sprængte alle rammer, men det lykkedes dog at finde husly til alle på skolen.

FRA RIBE AMT udkom planmæssigt i september for 83. gang. Denne årbog var den første vor redaktør Hans Jørgen Larsen havde hele ansvaret for, og han har fuldt ud indfriet de forventninger vi havde. Der arbejdes i øjeblikket med at modernisere årbogens layout og gøre skriften lidt større og klarere. Resultatet vil ses til september og næste år kan vi få kommentarer til den nye årbog. Indholdet vil dog stadig være det samme: kvalitet, varieret i indhold, tidsperioder og repræsenterende alle dele af amtet.

Arkitekt Steffen Søndergård, Vejen, udgav for Foreningen til gamle Bygningers Bevarelse en smuk bog om bygmester Peder Holden Hansen, hvis huse stadig kan ses især i amtets østlige del. Gennem en aftale med foreningen kan vi tilbyde vore medlemmer denne bog.

Af egne udgivelser har året budt på to. Sig. Borchs **En Esbjergdreng** fortæller om at være typograflærling i

20'erne, og Jes Autrups **Landsbydreng og øvend på valsen**, der blev udsendt samtidig, og dermed lagde vi et stykke socialhistorie frem om livet på landet for 100 år siden, set med en fattig drengs øjne.

Af foreningens mange gøremål i øvrigt skal jeg nævne tre:

Vi er repræsenteret sammen med andre foreninger i Stavnabandsudvalget for Ribe amt. Der planlægges aktiviteter i 200-året for stavnabåndet og de øvrige landboreformer næste år, bl.a. udstilling på amtets museer, en vandreudstilling til skoler, biblioteker m.v. – foredrag og møder og en indsats for at tage emnet op i skolerne. Også vores årbog vil næste år bære præg af jubilæumsåret, og forhåbentlig vil der finde arrangementer sted over hele amtet.

Dernæst vil jeg nævne arbejdet med indsamling af oplysninger om amtets flygtningelejre som oberstløjtnant L. G. Ipsen, Oksbøl, fortsætter. Det er uhyre vigtigt at disse oplysninger samles ind og vi har allerede fået meget nyt at vide herom. Medlemmerne har kunnet følge undersøgelserne igennem årbogens artikler. Vi er Ipsen tak skyldig for hans store arbejde, og resultaterne bør på en eller anden måde udgives når arbejdet er tilendebragt.

Den tredje aktivitet, jeg vil nævne, er et nyt projekt som vi længe har talt om. Vi vil gerne, mens tid er, samle oplysninger ind om gamle begravelsesarkiver i amtet: døderingning, pyntning, udsyngning, begravelsescaffé osv. Det tager vi fat på nu, idet pastor em. A. M. Futtrup har lovet at samle ind, interviewe tidligere gravere og degne, præster og andre. Vi glæder os over at få dette arbejde sat i gang og venter spændt på resultaterne.

Som sædvanlig har vi på en række områder haft samarbejde med forskellige foreninger, arkiver, museer o.l. Jeg har nævnt Toldhistorisk Selskab som også inviterede vore medlemmer i Esbjerg til foredrag den 12. februar. Jes Avtrups fattigbarns-erindringer blev udgivet i samarbejde med det lokalhistoriske arkiv i Fåborg, og vi er blevet bedt om at hjælpe her og støtte der med råd og vejledning. Det er en kontakt, vi sætter pris på, og som vi føler er en del af vort arbejde. Vi er også glade for, at lokale myndigheder beder os om at udtale os i den ene eller den anden sag. Vi opfatter det som en anerkendelse af vort lokalhistoriske arbejde.

Efter årsmødet officielle del siger Søren Manø på Historisk Samfunds vegne Verner Bruhn tak for de mange års arbejde i Historisk Samfund for Ribe Amt. (Foto: Ugeavisen Varde).

Vort arbejdsfelt er således stadig bredt og stadig mere omfattende. Til gengæld er vore arbejdsbetingelser vanskelige. Alt foreningsarbejde er frivilligt og der bliver trukket store vekslers på fritiden. Desværre går alt for megen tid med at finde økonomisk dækning til aktiviteterne. Det vil om lidt af forretningsførerens beretning fremgå, at vi skal forhøje vort kontingent, og ved de sidste møder har medlemmerne også betalt mere i entre. Når udgifterne stiger, må medlemmerne betale noget mere, og det er der naturligvis ræson i. Men store dele af det arbejde vi gør, er en kulturhisto-

risk indsats, som ikke kan løbe rundt økonomisk lige så lidt som et museum, et bibliotek eller et arkiv kan. Både Ribe amt og kommunerne yder os en årlig støtte som vi er taknemmelige for. Vi får også et tilskud fra den del af tipsmidlerne som kulturministeriet råder over. Nu kan man godt undre sig over, at kulturpolitik skal være afhængig af, hvor mange der tipper i fodbold, men lad det nu være. Jeg føler det mere mærkeligt at staten giver os 7.000 kr. og til gengæld tager den ca. 22.000 kr. i moms af foreningens årbogsudgifter. Årbogen er jo ikke en vare, der er i handelen, men en foreningsudgivelse, som medlemmerne betaler gennem deres kontingent. Sagt på en anden måde: af de 75 kr. medlemmerne betaler i kontingent tager kulturministerens kollega i skatteministeriet 16,50 kr. – og når vi sætter kontingentet op, får skatteministeren mere i kassen. Det er svært at se det kulturpolitiske fremsyn i denne ordning. Det er forhold der er blevet peget på, men hidtil uden noget resultat. Derfor må vi appellere til at alle medvirker til at skaffe os flere medlemmer, så vi får flere indtægter. Ind imellem synes man også at de store erhvervsvirksomheder kunne tænke mere utraditionelt. Jeg under gerne både fodboldlandsholdet og damehåndboldholdet deres støtte, men somme tider kan jeg undre mig over, hvorfor det ikke er fint at være sponsor for kultur, men kun for sport. Det skulle ikke genere mig at der bag på en årbog stod trykt: Dette års FRA RIBE AMT er skænket af Vestjyske Slagterier eller Tjæreborg Rejser.

Disse lidt pessimistiske overvejelser er ikke udtryk for stemningen eller arbejdsglæden i Historisk Samfund, men tanker en formand af og til gør sig. Vi arbejder både glad og optimistisk med at udbrede kendskabet til lokalhistorien i Ribe amt, og vi gør det, fordi vi føler det er vigtigt, og det skal gøres.

Regnskab for året 1986

INDTÆGTER	
Kontingent	94.875,00
Tilskud:	
Tipsmidlerne	6.800,00
Ribe Amt	11.000,00
Kommunetilskud	11.800,00
Pengeinstitutter m.fl.	4.400,00
	<hr/>
Renter	1.505,22
	<hr/>
Foreningsindtægter i alt	130.380,22
 Bogsalg:	
Indgået ved salg	69.737,38
Tilskud til bogudgivelser	5.000,00
	<hr/>
	205.117,60
	<hr/>
UDGIFTER	
Lønninger	9.963,97
Bestyrelsesmøder	3.102,32
Kontorholdsudgifter (telefon, kuverter, kontorartikler, tryksager)	1.437,64
Porto	14.313,35
Tidsskrifter, kontingenter, møder	6.669,60
Andre udgifter	541,95
Medlemsmøder, udflugter	3.924,70
Udgivelse af Årbog 1986	101.889,94
	<hr/>
Foreningsudgifter i alt	141.843,47
Bogsalg:	
Lønninger	5.845,73
Kontorholdsudgifter	12.260,39
Porto	12.801,70
Andre udgifter	598,02
Udgivelsesudgifter, herunder trykning	34.305,34
	<hr/>
	207.654,65
Årets underskud	2.537,05
	<hr/>
	205.117,60
	<hr/>

Status pr. 31.12.1986

Kassebeholdning pr. 31.12.1986:

Saldo 1.1.1986	29.530,34	
Formindsket i 1986	1.970,50	27.559,84
	<hr/>	
Boglagerets værdi pr. 31.12.1986:		
Værdi 1.1.1986	91.848,28	
Nedbragt ved udsalg	50.000,00	41.848,28
	<hr/>	
K. og T. Thomsens Mindelegat		12.700,00
		<hr/>
		82.108,12
		<hr/>
Fond (gravminder, mindsten)		1.210,55
Skyldig moms		360,00
Anden gæld (foreningsregistranten)		5.264,00
Foreningens egenkapital pr. 31.12.1986:		
Saldo 1.1.1986	127.810,62	
Boglagerets værdi formindsket	50.000,00	
	<hr/>	
	77.810,62	
Underskud i 1986	2.537,05	75.273,57
	<hr/>	
		82.108,12
		<hr/>

Foranstående regnskab er revideret, kassebeholdningens tilstedeværelse konstateret.

Esbjerg, den 26.1.1987.

Chr. Almhede

Jens Kusk

Nye medlemmer

Andrup: Jens Kvist, *Ansager:* Ejvind C. Jensen, Axel W. Olsen. *Brørup:* Historisk Arkiv, S. Å. Knudsen, Poul M. Pedersen. *Darum:* Knud Nielsen. *Esbjerg:* Ida Andersen, Ejnar Bach, H. Berner, Oluf Dragsbo, Lars R. Knudsen, Ulla og Leif Mikkelsen, Edith S. Nielsen, Britta Pedersen, Willy Pedersen, Ebbe Salomonsen, Erik Sørensen, Kamma Tarpgaard, Lonnie S. Unnerup. *Føvling:* Boye Andersen, *Grindsted:* Randi M. Stendevad. *Gårde:* K. O. Mikkelsen. *Henne:* Bjarne B. Sandal. *Holsted:* Knud Lunde, Anders Schelde. *Lindknud:* Sv. S. Madsen. *Lønne:* Egon Christensen. *Næs-*

bjerg: A. Tirsgaard. *Oksby:* Hans Th. Jessen. *Oksbøl:* Ejvind Th. Jepsen. *Ribe:* Else A. Andersen, Poul E. Hansen, Jan Magnussen, Steen Salomonsen. *Tjæreborg:* Jens J. Nielsen. *Varde:* Kent Færgemann, Leo Hammer, Ole Mathiasen, Elvin Olsen. *V. Vedsted:* Finn Krageskov. *Ø. Vedsted:* Kirsten Tygesen. *Ølgod:* Poul E. Jørgensen. *Årre:* Thyge K. Nielsen.

Uden for amtet

Emil Hansen, Lyngby.

Fra de lokalhistoriske arkivers arbejdsmark i Ribe Amt 1986

Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver i Ribe Amt (RAL)

Vi er nu 42 arkiver i sammenslutningen. Det er en fremgang på et. Siden sidst er Spandet i Ribe Kommune kommet til.

Vi kan næsten heller ikke blive flere. Ribe Amt er et af de amter i landet, der er 100 % dækket af arkiver. Der findes i hver kommune mindst eet arkiv. Nogle vil der nok dukke op i tiden fremover, idet der fortsat vil være egne, som ikke føler sig helt arkivdækket. Vi må glæde os over, at vi har et godt fungerende arkivvæsen her i amtet, og det gælder for samtlige egne. Een ting er vi dog alle enige om, nemlig at vi godt kunne bruge mere arbejdskraft, det være sig lønnet eller ulønnet – det er for så vidt ligegyldigt. De fleste arkiver kunne nok også bruge lidt flere penge til driften. Men jeg føler trods alt, at kommunerne er opmærksomme på arkiverne og påskønner den store frivillige arbejdsindsats der bliver ydet.

Det gælder også de arkiver, hvor der er ansat lønnet arbejdskraft. Der arbejdes der også i flere timer, end der bliver betalt for.

Det forløbne år har for amtsforeningen været lidt mere roligt end de foregående to år, hvor vi havde foreningskampagnen kørende. Og dog – vi har ikke hvilet på laurbærene, og visse medlemmer af bestyrelsen har været særdeles aktive.

Amtsforeningens kursusvirksomhed har ikke haft det helt store omfang, hvilket har flere årsager: dels havde SLA bebudet at ville lægge årsmødet og de dermed forbundne kursustilbud her i amtet, dels at arkivfolk ville mødes i forbindelse med projektet om indsamling af Indre Missions arkiver. Men som lovet sidste år har vi afholdt en arkivdag. Den blev afviklet i Holsted med 30 deltagere. Jørgen Dieckmann Rasmussen holdt ikke et kort men et langt indlæg, hvor han fik vendt mange relevante spørgsmål. Deltagerne fik endvidere lejlighed til at stifte bekendtskab med Grethe Carlslund Petersen, som er leder af projektet videre og vedtægter. Hun fik i den forbindelse præsenteret projektet. Jeg og andre deltagere mener, at arkivdagen er et arrangement, der skal fortsætte. Om formen skal ændres, således at der bliver mere eller mindre lejlighed for deltagerne at tale sammen uden om programmet, må den nye styrelse tage stilling til.

Nu den 4. april holdes der på opfordring et nyt kursus om landboreformerne. Hvordan det kursus spænder af, må vente til næste års beretning, men jeg kan dog afsløre, at der pr. dato er tilmeldt 50!

Som nævnt lagde SLA sit sidste årsmøde i Esbjerg, hvor man under ideelle forhold kunne afvikle mødet og specielt de mange glimrende kursustilbud, der blev givet. Ribe Amt var denne gang godt repræsenteret – meget bedre end ved årsmødet i Askov i 1982. Det skyldes nok, at dagene virkelig havde noget at byde på i form af kurser.

Som nævnt har vi i 1986 startet en ny indsamlingskampagne, som delvis har tilknytning til 200-års jubilæet for stavnsbåndets ophævelse. Vi blev faktisk bedt om at sætte et projekt igang, da Arbejdsmarkedsnævnet havde haft virkelig gode erfaringer med os under foreningskampagnen. Jeg vil nu ikke kommentere projektet nærmere men henvise til det indlæg, projektlederen skrev i RALNYT 1987:1 og til hendes efterfølgende beretning.

Men dette projekt samt andre mere eller mindre uforudsete ting har gjort, at vor »mursten«, foreningsregistraturen, ikke er blevet færdig. Denne opgave hænger nu udelukkende på vores konsulent Jørgen Dieckmann Rasmussen, som i høj grad er belastet af RAL og de enkelte arkivers aktiviteter. Denne situation er uholdbar i længden, hvorfor vi i 1986 ansøgte amtet om tilskud til oprettelse af en konsulentstilling på halv tid. Ansøgning blev i amtet kædet sammen med de igangværende forhandlinger mellem Ribe Amt og Esbjerg Kommune om centralbibliotekstilskuddet. Dette spørgsmål er man endnu ikke nået til enighed om, hvorfor der ikke foreligger en afgørelse på vor ansøgning.

RAL-NYT har fået nyt udseende, som alle forhåbentlig har lagt mærke til. På forsiden er der et fotografi af broen over Ribe Å med byen i baggrunden. Billedet er taget af Hans O. Kristensen. Jeg ved ikke om han, dengang han tilbød billedet, havde tænkt nærmere over motivet, ud over at det er et godt billede og viser en meget gammel by. Men jeg synes, at billedet siger mere. Ribe er jo landets ældste by, og broen kan symbolisere vort virke: »at bygge bro mel-

lem fortid og nutid«. Hans O. Kristensen har virkelig fortjent den udsatte præmie.

Også indholdet er her på det sidste blevet noget anderledes. Mine triste referater er blevet afløst af bidrag fra medlemmerne. Jeg hilser denne udvikling med glæde. Den har været ønsket i mange år, og bladet kan endnu bedre opfylde sin funktion. Der har været ønsker fremme om, at bladet skulle være talerør for alle historiske sammenslutninger her i amtet. Men den opgave må vi nok vente med, til vi får ansat en konsulent. Jeg vil dog gerne opfordre forsamlingen til at slutte op om bladet og fortsætte med at sende bidrag ind. Det gør arbejdet betydeligt lettere for redaktøren, men også bladet mere interessant.

Som nævnt i indledningen, kører der i øjeblikket et projekt med indsamling af arkivalier fra Indre Missions Samfund og alle dens forskellige tilknyttede foreninger, organisationer, skoler m.v. Projektet er sat i gang i anledning af 125 året for foreningens stiftelse, og hovedbestyrelsen, hvis hovedkvarter ligger i Fredericia, har opfordret de enkelte, lokale samfund til at komme frem med deres arkivalier med henblik på at få dem registreret og overdraget til de enkelte lokalhistoriske arkiver. En hel ny og positiv udvikling for den slags indsamlinger.

Kampagnen, der er landsdækkende, er også nået til Ribe Amt. Som optakt hertil indkaldte projektleder Jytte Skaaning til et møde i Holsted, hvor hun fortalte om baggrunden, og hvad det var, man ønskede at få fat i. En række arkiver var repræsenteret ved dette og de senere møder, som blev holdt i de enkelte kredse og med deltagelse også fra de enkelte samfund. Der blev således holdt møde i Jerne for Esbjerg, Ribe og Bramming kredsene, i Hejnsvig for Grindsted-kredsen, og i Varde for kredsene deromkring. Her blev de enkelte samfund opfordret til at lade deres arkivalier registrere og til at få dem opbevaret betryggende.

Det er så de lokalhistoriske arkivers opgave at følge sagerne op. Men det er lidt vanskeligt. Jeg har indtryk af, at samfundene ikke ved, hvor materialet er, hvis de har noget, for ikke alle steder har man skrevet noget ned.

På SLA-fronten er der sket det, at det nedsatte vedtægtsudvalg er ved at lægge sidste hånd på værket med hensyn til de nye standardvedtægter, som bl.a. slår nogle ganske bestemte ting fast vedr. de lokalhistoriske arkiver og deres arbejde, f.eks.

- at de indsamlede materialer er offentligt eje
- at arkiverne skal være offentligt tilgængelige efter bestemte regler

- om hvad der skal indsamles
- om ansættelse/udpegning af en ansvarlig leder

Disse vedtægter skal styrke arkivernes troværdighed såvel overfor borgere og brugere som overfor det statslige arkivvæsen. Vedtægterne, som skal godkendes af RAL og SLA, er en optagelsesbetingelse for nye arkiver i disse sammenslutninger. Nu er det ikke sådan, at RAL og SLA smider nuværende medlemmer ud, fordi de ikke har vedtaget disse nye vedtægter. Men jeg vil opfordre de enkelte arkiver til alvorligt at overveje, om deres vedtægter ikke bør tages op til revision - ikke for RALs skyld, men for deres egen.

I øvrigt vil jeg fremhæve, at denne henstilling om ajourføring af vedtægterne ikke skal betragtes som en utidig indblanding fra SLAs eller RALs side men som en håndsrækning fra disse sammenslutninger.

Samtidig foreligger der også et forslag til en arbejdsbeskrivelse for arkivlederen. Også et stykke værktøj, som de enkelte bestyrelser kan arbejde videre på, tilmed et nyttigt værktøj, der fastslår ansvar, pligter og rettigheder, bl.a. pligten for arkivlederen til at dygtiggøre sig. SLA har i den forbindelse arbejdet med en ny kursusmodel, hvorefter der etableres nogle grundkurser, som arkivlederen har pligt til at gennemgå, samt en række overbygningskurser. Grundkurserne er startet. De er bygget op af moduler af otte dage. Specielt vi ufaglærte arkivfolk må gøre en ekstra indsats, ikke alene for at kunne hævde os over for de mere studerede men også og ikke mindst over for det statslige arkivvæsen.

Sker der noget særligt på egnen i arkivmæssig henseende eller skrives der i dags- og ugepressen om arkivet, så send en meddelelse eller et udklip til Lokalhistorisk Journal, som har adressen Hyldebjerg, 4330 Hvalsø. Journalen har nemlig afbestilt deres udklipsservice, som blev for dyr. Til erstatning herfor ønsker man at få oplysninger direkte fra de enkelte arkiver. Så hvis arkivfolk ude i landet skal vide, hvad der foregår i Ribe Amt, må de have nogle oplysninger. Om det bliver optaget, garanterer jeg ikke for. Men det er da et forsøg værd. Læs nærmere om det i det sidste nummer af RAL-NYT.

Det er en glæde, når man i aviserne kan se, at det går godt for arkiverne eller at der er forbedringer undervejs, at der gøres noget ved formidlingen i form af udstillinger og udgivelser, men det er ikke særligt sjovt at læse, at arkiverne bekriger hinanden eller taler nedladende eller nedsættende om hinanden.

Jeg har haft den lykke i de år, jeg har siddet i bestyrelsen for RAL, og det vil sige ni år, at arkiverne her i amtet er kommet op at stå. Ikke fordi der er blevet

startet så mange flere, men vi markerer os bedre, og vi er blevet accepteret af befolkningen, og politikerne anerkender vort arbejde. Jeg vil ønske for arkiverne, at denne udvikling vil fortsætte i fremtiden.

*Chr. Carstensen
formand*

De lokalhistoriske arkivers konsulent

Der har i mange år været talt om den voksende interesse for lokalhistorie. I det forgange år føler jeg, at vi for alvor har mærket den ganske kontant. Det fremgår også tydeligt af arkivernes årsberetninger. Det gælder ikke blot med hensyn til afleveringer men også med hensyn til benyttelse af det indsamlede materiale og formidlingen. Foreningskampagnen har utvivlsomt gjort sit til, at de lokalhistoriske arkiver er blevet kendt.

Den øgede aktivitet har uundgåeligt smittet af på konsulentarbejdet. Der har været opgaver nok at tage op, ja til tider har konsulenten været overbelastet, for egentlig er det jo blot en serviceydelse, der er lagt oven i hans almindelige arbejde på Esbjerg Byhistoriske Arkiv. De mange opgaver er da også grunden til, at registraturen fra foreningskampagnen endnu ikke er udkommet. Men den skulle meget gerne kunne udesendes i 1987.

De organisatoriske opgaver har været omfattende og tidsrøvende. Bl.a. har arbejdet med forslag til standardvedtægter for de lokalhistoriske arkiver taget megen tid. Også et arkivlovsforslag for de lokalhistoriske arkiver har det været nødvendigt at deltage i udarbejdelsen af: vi skal have medindflydelse på udviklingen og være med til at bestemme, hvor halvoffentlige arkivalier som f.eks. menighedsrådsarkiver, skal opbevares. Det kan lejlighedsvis være svært at sætte præcis adresse på min »arbejdsgiver« i sådanne sager, men målet er en optimal løsning for de lokalhistoriske arkiver.

Der hersker ikke tvivl om, at de lokalhistoriske arkiver er på vej til at markere sig afgørende i det historiske forskningsbillede herhjemme og at materialet i deres samlinger vil blive hovedkilden til en »ny Danmarkshistorie«. I forskerkredse udtrykker man beundring og respekt for den interesse og det engagement, der vises rundt omkring i de lokalhistoriske arkiver. Og man er begyndt at betragte de lokalhistoriske arkiver som interessante samarbejdspartnere. Jeg har netop været til et seminar, hvor der i mange forskningssammenhænge var konkrete bud på projekter, der kan gennemføres i samarbejde med os. Det er smig-

rende – men man må ikke glemme, at vore ressourcer er begrænsede.

For det gælder overalt i de lokalhistoriske arkiver, at man er presset. Det afspejles tydeligt i konsulentens arbejde. En del arkiver har fået nye lokaler, så der er givet råd og vejledning med hensyn til indretning. Manuskripter har været sendt til gennemlæsning og kommentering, ligesom der er givet konkrete råd i forskellige spørgsmål. Det har også været konsulentens opgave at styre projekt vider og vedtægter, dvs. først at skaffe penge til dets gennemførelse og siden at føre tilsyn med det.

Det er mange timer, Esbjerg Byhistoriske Arkiv afgiver til konsulentfunktionen, uden at der ydes nogen form for refusion. Men håndsrækningen til de enkelte arkiver og til arkivernes amtskreds er så vigtig, at den ikke må falde bort – selv om det pt. er arkivet i Esbjerg, der betaler prisen.

På den anden side er situationen uholdbar. Man må håbe, at der snarest bliver mulighed for et amtsligt tilskud til en konsulentstilling. De lokalhistoriske arkiver fortjener det.

Jørgen Dieckmann Rasmussen

Projekt vider og vedtægter

Takket være bevillinger fra Arbejdsmarkedsnævnet for Ribe Amt og Ribe Amts beskæftigelsesudvalg blev det den 1. juni 1986 muligt at starte et beskæftigelsesprojekt om landsbyvedtægter i Ribe Amt. Projektet er anbefalet af Historisk Samfund for Ribe Amt og Amtsmuseumsrådet og udføres i samarbejde med Landbohøiologisk Selskab.

Projektet har fire medarbejdere, nemlig foruden lederen, cand. phil. Grethe Carlsund Petersen, tre kontormedhjælpere.

Projektets formål er at afsøge Ribe Amt for landsbyvedtægter. Efter en beslutning i den overordnede styringsgruppe er arbejdet foreløbig koncentreret om Skads Herred. 16 nye vider er fremkommet. Endvidere er der fundet en række konflikter, der belyser landsbystyrets organisation og virke. Endelig er der fundet en række kontrakter og aftaler om fælles græsning, tørvegrovning, vejforhold m.v., der belyser nye sider af dagliglivets historie.

For indeværende er der som led i den systematiske søgning gennemgået skøde- og panteprotokoller, godsarkiver og nogle tingbøger. Endvidere har en gennemgang af H. K. Kristensens efterladte notater givet et godt udbytte. Relevante oplysninger er noteret ned. For indeværende kendes der nu 48 vider og vedtægter her fra amtet samt omtale af 19. De 48

kendte vider vedrører 41 ejerlav. De kendte vider er plottet ind på et kort.

Viderne kan opdeles i forskellige kategorier, som man vil kunne læse nærmere om i en artikel i Fra Ribe Amt 1987. Der er bl.a. landsbyvedtægter i mange forskellige former, købstadsvedtægter, særvedtægter (måske tilføjelser til allerede bestående vedtægter) og der er mellembysvedtægter, der bevæger sig ud over ejerlavsgrensene. Det er nogle gode eksempler, materialet fra Ribe Amt giver.

Det er meget tidligt at skulle komme med nogle konklusioner. Men i korthed kan det siges, at vider og

vedtægter er væsentlige for forståelsen af dagliglivet i Danmark før 1800. De vestjyske vider og vedtægter er meget kontante i deres indhold: de handler om praktiske ting. Tøjnings- og græsningsbestemmelser er væsentlige, ligesom bestemmelser om markfred og hegn afspejler Vestjyllands store kreaturhold. De fynske og sjællandske vider og vedtægter er meget anderledes. Men hvordan skal vider og vedtægter opfattes som kilde: er det lovgivning eller hvad? Det spørgsmål kan ikke besvares, før arbejdet er færdigt.

*Grethe Carlslund Petersen
projektleder*

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver

Billund kommune

Lokalhistoriske arkiver for Billund Kommune, Billund afdeling.

Billund Centeret, 7190 Billund. Tlf. 05 33 24 72.

Åbningstid: tirsdag 19-21 eller efter aftale med lederen.

Leder: Peter Eklund, Plougslundvej 161, 7190 Billund. Tlf. 05 33 16 70

Arkivet har i 1986 modtaget 42 afleveringer, heraf flere bestående af adskillige enheder. Dette »fald« i afleveringerne i forhold til sidste år skyldes, at vi i år er begyndt at registrere efter SLAs nye håndbog. SLAs nye system er blevet flettet ind i det tidligere SLA-system af 1980, så vi undgår at omregistrere de tidligere afleveringer.

Primo 1986 har arkivet skiftet leder, da Kristian Udbye ønskede at træde tilbage efter otte års arbejde som arkivleder.

Vort udstillingsskab i Billund Centret har kørt med skiftende udstillinger hver måned og har fået mange faste tilskuere. Tilskuere fik »arkivet« også, da det i Billund Sparekasse hele september måned havde en udstilling kørende om Billunds bymidte for 25 år siden.

Vi er i 1986 startet på kopiering af de ca. 500 negativer, som ligger fra tidligere affotograferinger. Dette arbejde ventes tilendebragt i 1987.

Der har været ca. 80 besøgende i arkivet (besøgsprotokol påbegyndt i 1986) tillige med en del skriftlige forespørgsler.

Af nyanskaffelser kan nævnes en kopimaskine, som vi har savnet længe. Endvidere har arkivet fået installeret telefon, så man nu kan ringe i arkivets åbningstid på tlf. 05 33 24 72.

Sogneturen i forbindelse med Billund festuge gik denne gang til Randbøl sogns seværdigheder. Som altid ved sogneture var bussen stuvende fuld.

Vorbasse afdeling

Vorbasse Museum, Kirkegade 3, 6623 Vorbasse. Tlf. 05 33 37 17

Åben hver anden tirsdag aften eller efter aftale med lederen. Desuden er det muligt at besøge arkivet i museets åbningstid.

Leder: Sven Tygesen, Stadionvej 4a, 6623 Vorbasse. Tlf. 05 33 31 39

Arkivet har haft 76 afleveringer i 1986, heraf 1 større personarkiv.

Blåbjerg Kommune

Blåbjerg lokalhistoriske arkiv

Bredgade 80, 6830 Nr. Nebel. Tlf. 05 28 71 18.

Åbningstid: mandag 8.30-11.30 samt efter aftale med lederen

Leder: H. Uhre Schmidt, Brinksvej 1, Kvong, 6800 Varde. Tlf. 05 25 40 72

Blåbjerg lokalhistoriske arkiv har absolut haft et travlt år med 177 indleveringer. I årets løb har der været ca. 120 besøgende. Desuden har arkivet haft en del skriftlige henvendelser. Alle forespørgsler er besvaret og for de flestes vedkommende med positivt resultat. Arkivet har i 1986 fotograferet alle huse og gårde i Nr. Nebel og Lydum sogne samt registreret materialet med alle oplysninger om de forskellige bygninger. Senere vil disse oplysninger blive suppleret ved besøg på Tinglysningskontoret og Landsarkivet. Vi håber ad åre at få alle syv sognes bygninger registrerede på denne måde.

Arkivet går stadig aktivt ind for at uddelegere forskellige opgaver til sogneforeningerne.

Blåvandshuk Kommune

Blåvandshuk lokalhistoriske arkiv

Kirkegade 3, 6840 Oksbøl. Tlf. 05 27 15 48

Åben efter aftale med lederen.

Leder: L. G. Ipsen, Krarupsvej 7, 6840 Oksbøl. Tlf. 05 27 15 89.

Årets begivenhed var overtagelsen af hele ejendommen Kirkegade 3 i Oksbøl, som blev mulig i forbindelse med Turistkontorets udflytning. De forbedrede pladsforhold medførte bl.a., at vi kunne foretage en hensigtsmæssig og overskuelig opstilling af arkivkasserne inden for de forskellige sagsområder og derudover indrette et udstillingslokale, hvor vi løbende arrangerer semipermanente udstillinger, som kan beses indenfor den faste ugentlige åbningstid.

Året igennem har der været en jævn strøm af afleveringer inden for de forskellige sagskategorier: pro-

tokoller af forskellig proveniens, personarkiver, fotos og postkort samt korrespondance og arkivalier fra tidligere tyske flygtninge, herunder bl.a. et komplet sæt undervisningsregulativer for skoleundervisningen i flygtningelejren.

Arkivet har besvaret mange mundtlige og skriftlige forespørgsler i året løb og har bl.a. bidraget med oplysninger til Indre Missions historie, Dansk El-forsynings historie samt med tegninger over kirker i kommunen.

Besøgstallet på arkivet i 1986 har været jævnt. I 1987 skal arkivet afholde udstilling og foredrag på ældrecentret »Poghøj« samt bidrage med et lokalhistorisk islæt på erhvervsudstillingen i marts måned.

Bramming Kommune

Bramming byhistoriske arkiv

El-værket, Pederstræde, 6740 Bramming.

Åben efter aftale med lederen.

Leder: Olaf Bak, Sportsvej 7, 6740 Bramming.

Tlf. 05 17 45 51

I 1986 var der 61 afleveringer til arkivet mod 88 i 1985. Fra arkivet udgik der i alt 99 besvarelser, heraf 16 skriftligt og 23 telefonisk/mundtligt.

Der var i alt 5 besøg, heraf 4 omfattende 6 enkeltpersoner samt 1 skoleklasse omfattende 21 elever og 1 lærer.

Udlån: 3 - Deltagelse i diverse møder: 3 - Fremvisninger af arkivets dias: 3.

Darum sognearkiv

Nørrebyvej 12, Darum, 6740 Bramming.

Åben efter aftale med lederen.

Leder: J. Hedegård Rasmussen, Alsædtægten 12, Darum, 6740 Bramming. Tlf. 05 17 93 30.

Der indgik i 1986 28 afleveringer. Flere større billedsamlinger, hvoraf en del kom udenogsns fra, 3 foreningsarkiver og 2 samlinger af skøder og ejendoms-papirer var blandt det indkomne.

Særligt er det værd at nævne, at 6 afleveringer indeholdt nedskrevne erindringer og dagbøger. Disse manuskripter - hvadenten de er af ældre dato, som nu dukker op ved oprydning, eller det er erindringer, der er skrevet nu af ældre medborgere, er meget værdifulde for arkivet, idet de giver mange interessante tidsbilleder. De modtagne manuskripter er jævnt fordelt over åremålet 1850 til 1960.

Årets store begivenhed i Darum sogn blev opførelsen og indvielsen af Darum Fritidscenters Idrætshal. Arkivet har systematisk samlet tekst og billeder vedrø-

rende dette projekt. Dertil kommer, at vi allierede os med en meget dygtig lokal videoamatør, som har dækket begivenhederne. Alt materialet er så blevet redigeret sammen til et meget fint videobånd, som indeholder både direkte optagelser, TV-Syds indslag om emnet samt »fastbilleder« og forklarende tekster, der ved speciel teknik er blevet overført til video. Efter samme princip er der produceret et bånd om høsten og høst-traditioner i Darum sogn. Også ældre småfilmoptagelser kan overføres til video, så der ligger her en meget spændende arkivopgave med at få en aktuel begivenhed dokumenteret og sat ind i en historisk sammenhæng.

Såvel besøg i arkivet som besvarelser af skriftlige og telefoniske henvendelser til arkivet stiger stadig. Arkivets leder har i årets løb vist lysbilleder og fortalt træk af sognets historie for en naboforening, to pensionistklubber, folkeskoleklasser, en seminarieklasser og to spejdertrøppe.

I eftersommeren 1986 fik arkivet kulturudvalgets tilladelse til at benytte endnu et lokale i skolens tidligere pedellejlighed, så vi nu har endnu bedre mulighed for mere permanente ophængninger af billeder og plancher og udstilling af arkivalier. Vi kan nu byde arkivbesøgende på meget forbedrede pladsforhold. Darum sognearkiv er åbent for publikum efter aftale med arkivlederen. Som tidligere år er der fast åbningstid hver onsdag aften i februar måned fra kl. 19-21.

Gørding Sognearkiv

Plejehjemmet Østergården, Nørremarken, 6690 Gørding

Åbningstid: 1. og 3. mandag i hver måned kl. 19-21 (juli undtaget)

Leder: Nora Olesen, Sdr. Lourupvej 17, 6690 Gørding
Tlf. 05 17 82 50

Arkivet har i 1986 modtaget 40 afleveringer. I løbet af året er der sket en del fraflytninger af mindre ejendomme på landet i vort sogn. I den forbindelse har arkivet modtaget en del materialer, som ellers ville gå tabt.

I januar havde vi vor årlige lokalhistoriske aften på Østergården, hvor Hans G. Poulsen fortalte om Indre Mission og andre folkelige bevægelser i sognet. Jytte Beir fortalte om postvæsenets historie fra trillebør til nu, og Arne Melballe skildrede forretningslivet fra ca. 1920 og til nu. Efter kaffebordet underholdning af Ribe Blåseorkester. Der deltog ca. 170 tilhørere, som fik en interessant og festlig aften.

I marts havde Gørding Skole 75 års jubilæum. Ar-

arkivet leverede i første omgang oplysninger til jubilæumsskriftet. Senere lavede vi udstilling på skolen og i arkivet. Arkivets udstilling besøgte 8 skoleklasser med lærere. Ejler Nielsen viste lysbilleder og Kristine Frøsig havde lavet opgaver til besvarelse i forbindelse med besøget. På selve jubilæumsdagen havde vi flere udenbys gæster. Videobånd blev optaget både på skolen og i hallen.

I april leverede arkivet billedplanche til Lokalhistorisk Forenings generalforsamling, og til Østergårdens høstfest udlånte vi forskellige materialer. Ca. 80 personer foruden skoleklasser besøgte arkivet i det forløbne år.

Avisudklipsbogen passes daglig af Elly Nielsen. Vor samling af kopier af kirkebøger forøges stadig. Ejler Nielsen har i år afsluttet Østergårdens historie, og følger årets gang i by og på land samt foreningsarrangementer med fotoapparatet.

I det forløbne år har vi haft billedudstilling i pengeinstitutterne og på Østergården. Også i år er vi blevet betænkt med pengegaver.

Hunderup sognearkiv

Kærgårdsvej 9, Hunderup, 6740 Bramming.
Åbningstider: I *vinterhalvdret*: Første og anden onsdag fra kl. 19.30-21.30 *Fra primo maj til ultimo september*: Den første onsdag i hver måned fra kl. 19.30-21.30. Eller efter aftale med lederen på tlf. 05 17 33 42.
Leder: Jeppe Smidt, Elmely, Sejstrupvej 17, 6771 Gredstedbro.

Arkivet har haft et roligt år med færre afleveringer end i 1985. De fleste afleveringer har været billeder. Derimod har der været en del forespørgsler samt besøg, især børn har vist interesse for arkivet.

Vejrup sognearkiv

Skolevænget 1, Vejrup, 6740 Bramming.
Åben efter aftale med lederen.
Leder: Hans Andreasen, Grisbækvej 11, Vejrup, 6740 Bramming. Tlf. 05 19 00 63

Tolv har afleveret materiale til Vejrup sognearkiv i 1986. I det afleverede materiale var der også en videofilm.

Nogle af de afleveringer, vi har fået, har været ret omfattende. Og antallet af forespørgsler til arkivet har også i år vist en opadgående tendens.

Vi har haft et møde med arkivleder Olga Pedersen, Glejbjerg, som fortalte om hendes arbejde med bogen om Åstrup sogn. Interessen for en bog om Vejrup sogn er ganske klart til stede, men det kniber mere

med at få nogle til at gå i gang med arbejdet, fordi det er tidskrævende.

Egon Jessen og Hans Sommerlund er indtrådt i arkivudvalget, og her er vi i øjeblikket ved at spekulere på en udstilling og på nye åbningstider.

Vester Nykirke sognearkiv

Hovedvej A 1 nr. 23, Endrup, 6740 Bramming.
Åbningstid: 1. mandag i hver måned kl. 14.30-16.30 samt efter aftale.

Leder: Louise Hansen, Hovedvej A 1 nr. 23, Endrup, 6740 Bramming. Tlf. 05 19 10 37.

Vester Nykirke sognearkivs nye åbningstid den første mandag i hver måned fra kl. 14.30-16.30 har tilsyneladende givet endnu større interesse for arkivet, selvom besøgene ikke har været overvældende endnu. Men vi har dog modtaget flere gode arkivalier, så nu er vi oppe på 193 grupper med flere ting i hver. Blandt andet har vi modtaget beretninger fra ungdomsnævn og foredragsforening og fra »Vestkysten« har vi mange billeder af hændelser i Endrup i årets løb, blandt andet kirkerestaureringen, fra sportsfesten, m.m. Senest har arkivet fået kopi af en lægsrulleprotokol fra 1895-1940.

Lokalhistorisk forening, Bramming, havde i efteråret arrangeret en dejlig tur til de historiske steder her i Vester Nykirke. Vi besøgte Vester Nykirke Kirke og Raunsøgård, hvor ejeren fortalte om gårdens fortid både som præstegård og som fattiggård. Derefter gik turen til Endrupholm, hvor vi drak den medbragte kaffe i Riddersalen. Det var en meget interessant tur at deltage i her på de kendte egne.

Kirkebøgerne, som arkivet købte kopier af sidste år, er nu ordnet i 7 bind, så de er let overskuelige.

Brørup Kommune

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn

Biblioteket, Stadionvej 6, 6650 Brørup.
Åbningstid: torsdag kl. 15-17 eller efter aftale.
Leder: Holger Nielsen, Paxvej 45, 6650 Brørup.
Tlf. 05 38 22 15

Arkivet har som tidligere år modtaget meget materiale. Der kan nævnes arkivalier, fotos og en afhandling fra den nu nedlagte forretning »A/S V. Schmidt«. Endvidere et stort arkiv fra »Hulvadgård«, mange årgange af årsskrifter fra Ladelund Landbrugsskole og Højskolebladet. 34 årgange af Brørup Kirkeblad og 36 årgange af Naturfredningsforeningens årsskrift. 125 stk. fotos fra dagbladet »Vestkysten«, og et stort

antal forhandlingsprotokoller og kassebøger fra lokale foreninger.

Ved Lindknud Borgerforenings generalforsamling i februar medvirkede arkivet med en udstilling af fotos og arkivalier. Fra de deltagende borgerforeningsmedlemmer blev der afleveret et større antal fotos, som arkivet modtog til affotografering. En udmærket måde at få samlet billedmateriale på.

Den 2. april afholdtes der generalforsamling. Det var på arkivets 15-års stiftelsesdag. Ved bestyrelsesvalget nyvalgte Laurits Clausen, Gjerndrup, i stedet for Chr. Esbjerg, der ønskede at træde tilbage. Efter generalforsamlingen talte fhv. viceamtsborgmester A. Chr. Andersen, Grindsted, om emnet »Træer – og hvad træer kan bruges til«. Den 28. juni foretog arkivet en ekskursion til Gram Museum.

Besøget på museet var meget interessant, og efter besøget der kørte man til kirketomten »Sct. Thøgers Kirke«, der menes at være nedbrudt i 14-15 hundredeårene. Derefter gik turen gennem Stensbæk Plantage og heden ved Harreby. Under hjemturen besøgte en del af deltagerne Folding Præstegård, der er under opførelse.

Den 6. september foretog arkivet en udflugt til Martin Petersens landbrugsmuseum i Gesten og derfra videre til Gesten Kirke.

Søndag den 21. september foretog arkivet – i samarbejde med Grønseforeningen – en udflugt til Sønderborg og Sydslesvig. Man startede med bus kl. 8.30. Turens første mål var Museet på Sønderborg Slot, der blev grundigt gennemgået af de ca. 35 deltagere. Edith Uttentahl fra Bække var en fortrinlig guide, og da besøget på slottet ved 12-tiden var overstået, sørgede hun for at alle deltagerne kom med båden »Westerland« til vort næste mål, byen Kappel ved Slien. Vi nød sejlturen ned langs Kegnæs, ud i Østersøen og den smukke indsejling i Slien. I Kappel besøgte vi kirken, hvor Uttentahl gav en fremragende orientering. Kirken er meget pompøs, når man tager i betragtning, at Kappel kun er en lille by. Vi fortsatte med bus til Arnæs, der er mindre end Kappel, ca. 6-700 indbyggere. Dens hovedgade er meget smuk, alle husene med gavlten til gaden efter hollandsk mønster, minder meget om Møgeltønder. Fra Arnæs fortsatte vi til Jaruplund, men gjorde en afstikker til Harald Blåtands dåbssten ved Helligbækken. I Jaruplund besøgte vi den danske skole, som vi fik forevist af skoleinspektøren og lærerne. Her sørgede Edith for aftensmaden, der var medbragt fra Bække.

Efter indbydelse af museumsforeningen deltog arkivet den 7. november i et besøg på museumsforenin-

gens udstilling på Askov højskole. »Askov fra Istid til Nutid«. Museumsinspektør Sv. Aa. Knudsen gav her en interessant orientering om udstillingen.

Den 28. november afholdtes der møde i biblioteks-salen, hvor pastor Frandsen, Askov, talte og viste lysbilleder om billedhuggeren Hansen Jacobsens liv og virke. Det var også en god aften, og med den sluttede vi 1986.

Esbjerg Kommune

Esbjerg byhistoriske arkiv

Teglværksgade 1 B, 6700 Esbjerg. Tlf. 05 13 12 23

Åbningstid: mandag-fredag 10-16, torsdag 10-18.

Leder: Jørgen Dieckmann Rasmussen.

1986 blev et travlt år, som også de foregående år har været det. Men forandringer spores: arkivgæsterne arbejder i stigende grad med forskningsopgaver af forskellig art, hvilket indebærer længerevarende besøg. Trængslen om læsesalpladser er visse dage stor. En anden glædelig udvikling er et øget samarbejde med skolerne. For nogle år siden igangsatte daværende skolekonsulent i historie, Frank Lauridsen, i samarbejde med arkivet udviklingen af et lokalhistorisk undervisningsmateriale. For hele kommunen blev der udarbejdet et 2-bind stort materialesæt bestående af kopier af kirkebøger, folketællingslister, kort, m.m. Materialet findes komplet på Skolebibliotekskontoret og på Byhistorisk Arkiv, mens hver enkelt skole har fået kopier af materialet vedrørende skolens geografiske dækningsområde.

Materialet har imidlertid ikke rigtigt fundet anvendelse endnu, hvorfor den nye skolekonsulent i historie, Jens Futtrup, i samarbejde med arkivet har gennemført en introduktionsgennemgang i forbindelse med besøg i Byhistorisk Arkiv. Disse arrangementer har været rene tilløbsstykker og har gjort sit til at få lokalhistorie inddraget i undervisningen. Og altså et øget besøg af skoleklasser i arkivet.

Arkivets anvendelse i undervisningssammenhæng er vigtig. Men arkivets nuværende lokaler er ikke velegnede til klassebesøg i større omfang. Derfor er det også heldigt, at de mange års tale om arkivets flytning til større og bedre lokaler endelig synes at blive en realitet.

En behagelig afvekslende men også forpligtende arbejdsopgave i 1986 har været udarbejdelsen af flytteprojektet. Der har været mange bindinger i projektet men også plads til nye ideer. Behovet for bedre faciliteter er stort og voksende: besøgstallet ligger stabilt omkring 2.600 og antallet af afleveringer er også nor-

maliseret efter foreningskampagnen med 211 afleveringer, heraf 59 forholdsvis store. Nævnes kan bl.a. arkivet fra Bagermestrenes Brødfabrik, Frikkes Autohandel, Esbjerg Realskole, og et sagførerarkiv. Disse firma- og institutionsarkiver er omfattende men væsentlige kilder til byens historie. Ved årets udgang lykkes det endvidere at erhverve fhv. pressefotograf Knud Rasmussens store negativ- og positivarkiv, der dækker perioden ca. 1952-1984. Netop i det tidsrum har Byhistorisk Arkiv et hul i sin fotosamling, så når der forhåbentligt snart er lavet aftryk af de mange negativer og billederne er arkiveret, vil en væsentlig mangel i billedsamlingen være afhjulpet. Knud Rasmussens billedarkiv er ganske enestående.

Foruden de egentlige afleveringer er fotografier indleveret til affotografering og arkivalier til kopiering.

Arkivets besøgstal har som nævnt stabiliseret sig på 2.600. Også ekspeditionerne til læsesal er på niveau med sidste år, og det samme gælder antallet af besvarede forespørgsler, antal udlån og udlånte enheder og indlånsekspeditioner. For første år er antallet af skriftlige henvendelser opgjort. Der er indgået 1.156 skrivelser og udgået 1.015 skrivelser, hvilket er overraskende store tal. Foredragsvirksomheden viser et fald i forhold til det foregående år, nemlig 32 arrangementer med 1167 deltagere mod 53 arrangementer med 1617 deltagere året før. Faldet skyldes, at arkivar Jørgen Dieckmann Rasmussen i januar 1986 af stadsbibliotekaren fik pålæg om at reducere arkivets medvirken ved aftenarrangementer.

Der viste sig desværre heller ikke i 1986 ressourcer til fornyelse af den skiftende udstilling. Arkivet har hele 1986 vist udstillingen »Esbjerg under besættelsen«, dog med undtagelse af perioden 3.-15. november, hvor arkivet viste Danmarks Biblioteksforenings vandreudstilling »På spor af vore aner«, som var velbesøgt. Til det »Historisk søndags«-arrangement, som Historisk Samfund for Ribe Amt afviklede på Esbjerg Havn den 7. september, bidrog Byhistorisk Arkiv med en mindre udstilling på den gamle toldbod. Endvidere bidrog arkivet til Esbjerg Byfonds 10-års jubilæumsudstilling i Esbjerg Kunstpavillon i september-oktober 1986.

En ny formidlingsaktivitet var arkivets første bogudgivelse. Takket være tilskud fra Skads herreds Brandkasses Fond, Clara Hansens Mindelegat og tilskud fra Esbjerg Byrås undervisnings- og kulturudvalg og økonomiudvalg blev det i efteråret muligt at udsende »Fra marsken til prærien. Niels Gørdings erindringer«. Bogen, der har en indledning af Jens

Kusk og billedredaktion ved Jørgen Dieckmann Rasmussen, har solgt godt.

Til ARKIV 1986:2 skrev Jørgen Dieckmann Rasmussen en artikel om indsamlingen af de folkelige bevægelses arkivalier. Endvidere bidrog han med et afsnit til Sædding Borgerforenings 50 års jubilæumsskrift »Sædding gennem 1000 år«. Sammen med seminarielektor Verner Bruhn udarbejdede han et festskrift for Esbjerg Handelstandsforenings 100-års jubilæum. Til Gjesing Bladet 4. årg. 1986:10 leverede han et indlæg om »Ungdom og historie«. Endvidere har Jørgen Dieckmann Rasmussen redigeret Fortid og Nutid, der udgives af Dansk historisk Fællesforening.

Også i 1986 har Byhistorisk Arkiv virket som konsulent for de lokalhistoriske arkiver i Ribe Amt. Der kan foran læses om aktiviteten. Her skal blot gentages, at det er en nødvendig opgave at løse men den er samtidig meget tidskrævende. Da der fortsat ikke ydes nogen form for godtgørelse, er der tale om en betydelig afgivelse af arbejdstid. Denne situation er uholdbar, så man må håbe, at en refusionsordning som ansøgt snart kan komme i stand.

En anden opgave, Byhistorisk Arkiv var involveret i i 1986, var indgåelsen af en samarbejdsaftale mellem Esbjerg Kommune og daværende rektor ved Esbjerg Seminarium, Palle Schmidt, om oprettelse af den selvstændige institution, Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-45. En samarbejdsaftale blev underskrevet den 16. maj 1986.

Repræsentation i udvalg m.m. har ikke forandret sig synderligt i 1986. Jørgen Dieckmann Rasmussen har været medlem af Dansk historisk Fællesforening, suppleant til Sædding Sammenslutningen af lokalhistoriske arkivers styrelse og medlem af bestyrelsen for Ribe Amts Lokalhistoriske Arkiver. Endvidere har han repræsenteret Esbjerg Museum og Byhistorisk Arkiv i Esbjerg Byfonds bestyrelse.

Endvidere er Jørgen Dieckmann Rasmussen formand for Sydvestjysk Egns- og Slægtshistoriske Forening samt medlem af Udvalget til udgivelse af Esbjerg Årbog.

I underudvalg under Sædding Sammenslutningen af lokalhistoriske Arkiver har Jørgen Dieckmann Rasmussen været formand for foreningskampagnekoordinationsudvalget, formand for et udvalg til udarbejdelse af standardvedtægter for lokalhistoriske arkiver, medlem af et udvalg til udarbejdelse af tilgængelighedsregler i lokalhistoriske arkiver, medlem af sammenslutningens EDB-udvalg og af udvalget til overvejelse af et eventuelt arkivlovs-initiativ. Han var også medlem af den arbejdsgruppe, der planlagde SLAs årsmøde på Es-

bjerg Højskole i september 1986.

Endvidere har han været Ribe Amts Lokalhistoriske Arkivers repræsentant i Amtsmuseumsrådet for Ribe Amt og medlem af museernes »Nyere tid«-gruppe. Endvidere har han repræsenteret Ribe Amts Lokalhistoriske Arkiver i Voksenpædagogisk Center for Ribe Amt.

Lokalt har arkivar Jørgen Dieckmann Rasmussen været medlem af arbejdsgruppen bag »kulturværksted 1988«, ligesom han har været medlem af den af borgmester A. K. Nielsen nedsatte arbejdsgruppe til planlægning af en ny Esbjerg film.

Med hensyn til uddannelse har Jørgen Dieckmann Rasmussen deltaget i SLAs specialkursus »Formidling på tryk« i Hornstrup-centret d. 14.-16. februar samt »Kort og godt om kort« på Liselund d. 7.-9. november. Arkivar Nete With Fogstrup deltog i et kursus om bog- og papirkonservering, som Konserveringsanstalten for Ribe og Ringkøbing Amter afholdt i Ølgod d. 14. januar. Kommuneassistent Anette Esbjerg Rydahl deltog i kurset i udstillingsteknik ved SLAs årsmøde i Esbjerg den 19.-21. september.

Byhistorisk Arkiv har været repræsenteret på følgende møder, konferencer m.m.: Faglig orientering på Landsarkivet i Viborg d. 11. juni ved Nete With Fogstrup og Jørgen Dieckmann Rasmussen, Dansk Komite for Byhistories konference om byhistorie i Kalundborg d. 22.-23. august ved Jørgen Dieckmann Rasmussen, Dansk historisk Fællesforenings årsmøde d. 27.-30. august i Fredericia ved Jørgen Dieckmann Rasmussen, Arkivforeningens møde om »Status og perspektiver for kommunal journalisering og kassation« d. 9. september i København ved Jørgen Dieckmann Rasmussen.

I SLAs årsmøde på Esbjerg Højskole d. 19.-21. september deltog arkivar Jørgen Dieckmann Rasmussen, arkivar Nete With Fogstrup, kommuneassistent Anette Esbjerg Rydahl, fotograf Brian Kristensen og EFG-lærling Torben Elliot Meyer. Med undtagelse af Anette Esbjerg Rydahl, der fulgte kurset i udstillingsteknik, medvirkede de øvrige Esbjerg-folk som instruktører.

Fotograf Brian Kristensen deltog ved Photokina-udstillingen i Köln den 5.-9. september.

Byhistorisk Arkiv var vært for mødet i den såkaldte kommunearkivgruppe inden for de lokalhistoriske arkiver d. 19. september. Mødet havde 23 deltagere.

For Esbjerg Folkeuniversitet har arkivar Jørgen Dieckmann Rasmussen haft følgende kursustilbud: i foråret et fortsat universitetskursus i 1800-tallets lokalsamfunds historie og et fortsat grundkursus i arbejdet med lokalhistorien. I efteråret påbegyndtes et uni-

versitetskursus i dansk lokaladministrations historie og et grundkursus i lokalhistorie og arkiver.

Vester Nebel sognearkiv

Vester Nebel skole, 6715 Esbjerg N.

Åbningstid: onsdag kl. 9-11 og efter aftale.

Leder: Morten Harborg, Landsbytoften 7, V. Nebel, 6715 Esbjerg N. Tlf. 05 16 90 89

Året har været ret stille med ikke så mange afleveringer. Jeg har fortsat et arbejde, jeg tog fat på lige efter arkivets start, nemlig at følge med i dagspressen og indsamle udklip fra sognet, som jeg mener kan have interesse engang i tiden fremover. Jeg har samlet det hele i to mapper, en med personer og en med almene. Da det efterhånden fylder ret meget, er jeg gået i gang med at inddele det årgangsvist i mindre mapper. Det bliver derved mere overskueligt.

I årets løb har den største investering her været indbindingen af fotokopier af kirkebøgerne for Brøndum og Vester Nebel sogne. Vi har nu i arkivet kirkebøgerne i fotokopi fra 1721 til 1814. For Vester Nebel sogn alene fra 1814 til 1848. Det er en god ting at have dem samlede og indbundne.

Fanø Kommune

Lokalhistorisk arkiv for Nordby Sogn, Fanø

Hovedgaden 21, Nordby, 6720 Fanø.

Leder: Marius Sørensen, Hovedgaden 21, Nordby, 6720 Fanø. Tlf. 05 16 21 19.

Lokalhistorisk arkiv for Nordby sogn har i 1986 afviklet sine aktiviteter og overgivet samlingerne til sognearkivet i Nordby.

Sognearkiverne på Fanø

Sognearkivet, Nordby

Åbningstid: tirsdag 10-12 samt efter aftale med lederen.

Leder: Børge E. Hansen, Bavnebjerg 17, Nordby, 6720 Fanø. Tlf. 05 16 23 25.

Nordbyarkivet har i årets løb modtaget 47 afleveringer, som for manges vedkommende har omfattet flere arkivalier. Ud over skudsmålhbøger, hjemstedsbeviser, billeder o.l. er der grund til at nævne følgende: Fotokopi af Fanø Venstreforenings forhandlingsprotokol 1903-82. Supplerende og afsluttende arkivalier fra Dansk Kvindesamfunds Fanø-afdeling, hvor vi i forvejen havde det meste af arkivet. Forhandlingsprotollen fra 1921-42 fra Fanøforeningen i København (der har altid hersket og hersker endnu en meget stærk

tilknytning til øen og slægten). Diverse papirer angående Meldbjerg plantage fra 1850-1977. Diverse artikler m.m. i anledning af kirkens 200 års jubilæum. Arkivet har modtaget den første videokassette. Endvidere har vi ladet lave en afskrift af Riberhus amtsjordebogsregnskab fra 1695-1725, en værdifuld anskaffelse. Fra fhv. borgmester Marius Sørensens lokalhistoriske arkiv har vi i årets løb modtaget diverse boksifter, skøder, fæstebreve, auktionspapirer m.m. og kopi af hartkornskassens fæsteprotokol samt love for Nordby sogns hartkornskasse 1888, alt spændende fra 1743-1946. Bidrag, som vi i arkivet er meget taknemmelige for.

Biblioteket har sammen med museet og arkivet lavet en lille udstilling om søkort o.l.

Arkivet har kunnet bidrage med illustrationsmateriale til Nordbyregistranten (et flot værk om bevaringsværdige huse i Nordby).

Perlen i afleveringerne er måske nok et billede af mandskabet på en af de 8 kanonjoller, der fra 1861 til 1864 lå i krigsberedskab på Fanø. Det er mandskabet på »Snoghøj«. Arkivet modtager stadig gårdhistorier fra Hanne og Villy Nielsen, Rødekro, der udfører et stortartet arbejde om Rindby.

Der har været 118 besøg. De fleste med slægtsforskning for øje. Desuden har en enkelt skoleklasse og nogle elevgrupper søgt oplysninger, ligesom arkivet har leveret stof til en klasse.

Sognearkivet, Sønderho

Åbningstid: Mandag kl. 19-20, samt efter aftale med lederen.

Leder: Jørgen Lind, Møllegaarden, Sønderho, 6720 Fanø. Tlf. 05 16 41 14.

Sønderho-arkivet har i 1986 modtaget mange mindre og enkelte store afleveringer.

De mindre omfatter breve, dokumenter, fotos m.m., afleveret dels som originalpapirer, dels til låns for kopiering, men alle er de brikker, der udfylder huller i det store »puslespil«.

Af de større afleveringer bør nævnes mere end 200 dokumenter (i fotokopi) vedr. auktionen over krongodset under Riberhus 1741, diverse protokoller, regnskabsbøger m.v. fra S. M. Kromanns Fabrikker i Sønderho og endelig – som langt den største – hele arkivet fra en af Sønderhos største sejskibsredere omfattende 12 rederier/skibe og meget, meget mere.

Dertil har arkivet selv anskaffet kopier fra arkivalier i Landsarkivet i Viborg samt forskellige bøger.

Afleveringerne er sammen med tidligere års af så stort et omfang, at arkivets fysiske rammer nu er ved

at være udfyldte. Antallet af besøgende og forespørgsler i 1986 steg lidt i forhold til tidligere år, men at der stadig kun har været åbent en gang månedligt virker naturligvis begrænsende. Fra foråret 1987 vil åbnings-tiden derfor blive fire-doblet, sådan at der holdes åbent hver mandag aften.

Grindsted Kommune

Lokalhistorisk arkiv, Grindsted bibliotek

Tinghusgade 16, 7200 Grindsted. Tlf. 05 32 09 00.

Åbningstid: Læsestuen: Mandag, onsdag og torsdag kl. 14.00-19.30. Tirsdag kl. 10.00-19.30, fredag kl. 10.00-17.00 og lørdag kl. 9.00-12.00 (bibliotekets åbnings-tid.) Arkivet: Mandag-fredag kl. 14.00-17.00 eller efter nærmere aftale med lederen.

På læsestuen findes der bl.a. kirkebogskopier indtil 1891 og folketællinger indtil 1906. Slægtsbøger, håndbøger for lokalhistorikere og registraturer over arkivets indhold.

Leder: Overbibliotekar Hans E. Eriksen.
Tlf. 05 32 06 04.

Indledningsvis skal det bemærkes, at arkivet også i 1986 var nødsaget til at køre med lavt blus på grund af nedskæringer. Men det lysner – fra 1. januar 1987 er der ansat en kontorassistent på 15 timer ugentlig.

I årets løb er der indkommet en del værdifuldt materiale, som nu er ved at blive registreret og ordnet. Specielt må nævnes et udmærket samarbejde med projektet »Indre missions historie«, som skabte mange nye kontakter. Ganske vist blev en overvejende del af det opsporede materiale registreret ude, men det har også vist sig at være formålstjenligt.

Fotokopisamlingen er i årets løb udvidet yderligere med kirkebøger indtil 1891 for hele Slaugs herred, Sdr. Omme og Filskov i Nørvang herred og Stenderup i Øster Horne herred. Desuden hvad der kunne kopieres af brandforsikringsprotokoller m.v. Folketællingslister haves nu på mikrofilm indtil 1906.

Benyttelsen af arkivets materialer er fortsat god både til forskning og til skoleopgaver. Også den daglige udnyttelse i bibliotekets referencervirksomhed er steget og vil ganske givet gøre det endnu mere, når det p.t. uregistrerede materiale er kommet på plads.

I efteråret 1986 afholdtes et folkeuniversitetskursus (8 aftener) over emnet: »Landsboreformerne – specielt på heden« ved arkivar Jørgen Dieckmann Rasmussen, Esbjerg. Der var tilmeldt 16 deltagere. Til afslutning var der »offentlig« forevisning af stavnsbåndsfilm fra 1938 »Kongen bød –«.

Den 4. marts 1986 holdt R.A.L. generalforsamling på Grindsted Bibliotek. De på grund af islag ret få fremmødte deltagere havde lejlighed til at stifte bekendskab med Grindsteds lokalhistoriske arkiv.

Helle Kommune

Agerbæk lokalhistoriske arkiv

Nygade 2, 6753 Agerbæk.

Åben efter aftale med lederen.

Leder: Thorvald Klit, Parkvej 8, 6753 Agerbæk.

Tlf. 05 19 63 92.

Af afleveringer vedrørende 1986 har vi registreret 25 stk., som dog ikke alle var ret store.

Varde Museums mobile jydepotteudstilling havde vi også glæde af. Ja, Vardefolkene havde virkelig forstået at præsentere en sådan sag. Jydepottefremstillingen var også af megen betydning for vort sogn i gamle dage. Ved læsning af Fåborg sogns kirkebog f.eks. fra 1820-1860 ser man adskillige ægteskaber mellem ungkarl eller gårdmand og pige, god til at forfærdige sorte potter.

Vi har haft forskellige foredrag: Hr. og fru Hundebøl med lysbilleder og foredrag om rejsen til Tanzania. Museumsinspektør Manøe Hansen om Varde Å fra begyndelsen, kilden, og til den når Ho bugt. Der var masser af historier om, hvad den passerede undervejs. Foreningen her havde en meget vellykket sommerudflugt til Høllund Søgård plantage, og med velvillig forevisning af hr. skovfoged Herskind. Turen fortsatte til Vorbasse museum og arkiv, som begge beundredes. Afslutningen var i Hovborg med besigtigelse af det nye undervisningscenter for landbrugere. Centret ligger ved den gamle historiske kro. Ved kaffebordet fortalte fru Ingrid Skydebjerg inciterende om hendes arbejde, ligesom hun omtalte nogle af hendes faders sange.

Optalte besøgende fra gæstebogen: 149 personer. Forskellige skolebørn har været på besøg, ligesom børn fra en 8. klasse med lærer hørte på en beretning om landbrug ved arkivets formand, fhv. gdr. Erling Olesen.

Først på året etablerede vi os i vort nye lokale. Det ligger i kælderen under biblioteket. Ved et beskedent åbningsarrangement havde vi den glæde at mange »så ind«, ligesom der fulgte mange gode ønsker og sågar blomster og andet med.

Fåborg lokalhistoriske arkiv

Biblioteket, Krosvinget 12, Fåborg, 6818 Årre.

Åben efter aftale med lederen.

Leder: Ane Marie Nielsen, Fåborgvej 18, 6818 Årre.
Tlf. 05 19 50 59.

I 1986 har der været en tilvækst på syv nye numre til arkivet, plus en række indleveringer, som er en forøgelse til tidligere afleveret materiale. Det har været et godt år. Man mærker, at arkivet nu er vel anerkendt. Flere kommer gerne med deres gamle papirer samt søger oplysninger fra f.eks. kirkebøgerne. Af afleveringerne kan nævnes en stor samling materiale fra pastor Gunner Schmidts tid som præst fra 1914-49, samt konfirmandbilleder fra 1914-49. Otte protokoller er afleveret som en forøgelse til allerede afleverede foreningsarkiver.

Fåborg lokalhistoriske forening har afholdt følgende arrangementer. I marts talte lektor Verner Bruhn, Esbjerg, om »Det folkelige foreningsarbejde i Fåborg« navnlig ungdoms- og foredragsforeninger, som det udfolder sig i sognet. I juli var der en udflugt til Høllund Søgård, Gøglermuseet, Egnsmuseet og Lokalhistorisk arkiv i Vorbasse. Bagefter samledes vi på kroen, hvor skoledirektør Thygesen fortalte egnshistorie fra Vorbasse. I oktober måned var der åbent hus aften med emnet »Præstegården og dens forpagtere fra 1860-1986« ved arkivlederen. Der var lavet en udstilling, og foredraget var ledsaget af billeder. Præstegårdens bygninger skal nu rives ned.

En eftermiddag i november præsenterede Historisk Samfund for Ribe Amt ved lektor Verner Bruhn og cand. mag. Hans Jørgen Larsen, Jes Autrups barne- og ungdomsbilleder »Hyrdedreng og Svend på Valsen«, for indbudte gæster på biblioteket. Helle kommune var vært ved kaffen.

Og Fåborg sogns historie kan stadig sælges.

Grimstrup sognearkiv

Grimstrup bibliotek, Grimstrup, 6818 Årre.

Åben efter aftale med lederen.

Leder: Leo Nissen, Fiskerivej 11, Hjortkær, 6818 Årre. Tlf. 05 19 10 54.

I det forløbne år har vi fået 18 afleveringer til arkivet. Det er nogenlunde samme antal som foregående år.

Af aktiviteter iøvrigt har vi haft et vintermøde med Nanna Jensen, Hunderup, som foredragsholder. Den 18. november indkaldte vi i samarbejde med LOF til et orienterende møde om påbegyndelse af studiekreds. Vagn Husted, Bramming, orienterede ud fra egne erfaringer som studiekredsleder om, hvordan arbejdet kunne gribes an. Der var så god tilslutning, at vi vedtog at begynde studiekreds over 10 aftener med emnet: »Grimstrup sogns historie« – herunder læsning af gotisk skrift ved Vagn Husted.

Næsbjerg sognehistoriske arkiv

Åben efter aftale med lederen.

Leder: Niels Jørgen Poulsen, Villavej 19, Næsbjerg, 6800 Varde. Tlf. 05 26 70 19.

Næsbjerg sognearkiv har som før omtalt fælles bestyrelse med Øse sognearkiv.

Ved årsmødet, der blev afholdt i Nordenskov, havde Johannes Madsen en meget stor og fin velbesøgt udstilling af Nordenskov igennem 100 år med billeder og fortegnelse over skiftende ejere af husene. Desuden har vi haft en velbesøgt aftenudflugt til Varde Museum med aftenkaffe i det gamle bibliotek. Hasse Jørgensen og Ole Faber orienterede om museets drift.

Vi har i år haft 12 afleveringer, bestående af skøder, pantebreve, lysbilleder m.m. Fra skolen har vi modtaget dagbøger, undervisningsplaner, skolekommissionsprotokoller fra 1871 til 1966, i alt 37 stk. foruden 110 ældre skolebøger.

Sidst men ikke mindst har vi nu fået foden under eget bord, et værelse ovenpå biblioteket, som vi har fået pænt fikset op.

Starup sogns lokalhistoriske arkiv

Starup sognebibliotek, 7200 Grindsted.

Åben efter aftale med lederen og bibliotekaren.

Leder: Jens Skov, Vinkelvej 3, 7200 Grindsted.

Tlf. 05 33 70 55.

I det forløbne år har vi foruden en del gamle billeder og konfirmandbilleder, skøder og aftægtskontrakter fået matrikelkort over hele sognet samt fortegnelser over ejerne af samtlige matrikelnumre i året 1983. Desuden er arkivet vedrørende sognepræst Stampes Legat fra 1865 med fortegnelse over legatmodtagere afleveret. Der var ca. 25 kroner årligt til fordeling mellem værdigt trængende.

Af andet afleveret materiale kan nævnes regler for hoveriarbejde på Nørholm for en Starup gårdmand, en del skøder og kort over skifte af eng- og moseparceller.

Kartoteket over Indre Mission i Starup er vi næsten færdig med.

Øse sognearkiv

Åbningstid: Indtil 31/7 1987, 1. torsdag i hver måned kl. 18.30-20.30 eller efter aftale med lederen. Efter 1/8 1987, 1. tirsdag i hver måned kl. 16.00-18.00 eller efter aftale med lederen.

Leder: Johannes Madsen, Solsortevej 8, Nordenskov, 6800 Varde. Tlf. 05 29 81 59.

I årets løb har vi haft et par arrangementer sammen med Næsbjerg sognearkiv. Ved årsmødet i februar viste vi en større udstilling over emnet »Fra hede til driftig by – Nordenskov gennem 100 år« med plancher og billeder. Arkivlederen ridsede byens historie op og orienterede om udstillingen. Efter kaffebord og generalforsamling fortalte Jens Lauridsen om »Træk fra svundne tider i Haltrup«. Ca. 200 så udstillingen. Vi blev opfordret til at vise udstillingen igen i forbindelse med årsmødet i Historisk Samfund for Ribe amt i Nordenskov i marts.

Sommerarrangementet bestod i en aftentur til Varde Museum. Efter en rundgang under vejledning samlede vi i det gamle bibliotek til kaffebord. Herunder fortalte inspektørerne Ole Faber og Hasse Jørgensen om museet og dets arbejde og om dets tilknytning til vor egn, og begge opfordrede til samarbejde. Vi er glade for denne forbindelse, og vi har allerede trukket på deres ekspertise. Ca. 70 deltog i dette møde.

Af afleveringer i årets løb kan nævnes i flæng: Arkivet fra »Julens glæde«, regnskabsmateriale fra to af byens håndværkere, en del gårdhistorisk materiale, en stor aflevering af billeder fra »Havbjerggård« og en del andre billeder. Vi fik taget billeder af byens huse til brug ved udstillingen samt affotograferet en del lånte gamle billeder. Endvidere er der indlagt udklip fra aviser og blade om begivenheder i sognet. I alt er der indlagt 18 bind, 90 stk. og 158 billeder.

Vi er ikke blevet overrendt af besøgende i arkivet i besøgstiden, tværtimod. Derimod har vi haft en del besøg efter aftale, og der har været henvendelser pr. brev og telefon med ønske om slægts- og andre oplysninger.

For tiden er vi fuldt optaget af at forberede en udstilling om gårdhistorie i Øse sogn til brug ved årsmødet 1988 – jubilæumsåret for bondefrigørelsen. I samme forbindelse kan nævnes, at vi har deltaget i nogle møder angående jubilæumsarrangementer i Helle Kommune.

Lokalhistorisk arkiv for Årre sogn

Toften 2, 6818 Årre.

Åben efter aftale med lederen.

Leder: Aksel Teglgård, Fyrrevænget 16, 6818 Årre.

Tlf. 05 19 22 36.

Skal man måle arkivets virksomhed i antallet af afleveringer, må man konstatere en rolig og konstant tendens uden de store udsving.

Vi har i 1986 modtaget 23 afleveringer, indeholdende 43 akter, 44 billeder (fotos og postkort) samt 3

videobånd. Desuden har vi – efter et besøg på Landsarkivet – derfra rekvireret 70 fotokopier af forskellige sager vedrørende skolevæsen (1755), sognebeskrivelser (1768), uddrag af skifteprotokollen (1755-91) samt Instruksion om skolevæsenet (1704). Årre Boldklubs 50-års jubilæum gav anledning til en del afleveringer vedrørende klubben og opfordring til arkivet om at skrive en mindre artikel om dens historie.

I forbindelse med udgivelsen af vores sognehistorie i 1982 blev samtlige protokoller fra Indre Mission, K.F.U.M. og K.F.U.K. afleveret i arkivet. Vi har derfor ikke – trods opfordringer – registreret yderligere materiale til Projekt IM's historie.

Den største begivenhed i året har for os været indflytning i et nyt lokale. Fra et lille hjørne i bibliotekarens kontor til et tidligere klasseværelse på skolen (48 m²) er en markant forbedring. Vi kan nu sætte vort eget præg på lokalet og indrette det til dets egentlige formål. Vi forsøger os i vinter med fast åbningstid (samtidig med omsorgsarbejdet) men må notere en begrænset succes. De aftalte besøg passer folk bedst!

Det nye arkivlokale blev præsenteret i forbindelse med vort årsmøde i november. Temaet for mødet var i 1986 »Fattigfolk - som vi møder dem i arkivernes materialer«, og hovedtaleren var Søren Mandø, Ølgod. Lokalt havde vi desuden tre indlæg over samme tema. Der var godt 60 deltagere, iberegnet gæster fra naboarkiverne.

Og nu er vi så i samarbejde med andre foreninger i Helle kommune i gang med at forberede »Stavnsbåndsjubilæet« i 1988.

Vi får således fra tid til anden lov til at føle, at der er brug for arkivet.

Holsted Kommune

Glejbjerg-Aastrup sognearkiv

Åben efter aftale med lederen.

Leder: Olga Pedersen, Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Tlf. 05 19 82 80.

I Aastrup sognearkiv var 1986 et roligt år. Vi lider stærkt under pladsmangel men håber, at det ny år vil bringe en løsning på dette. Da arkivlederen stadig i samarbejde med Høgsbro Østergård i Holsted forsøger at nå til bunds i det store materiale fra sognet, som han har samlet gennem mange år, er det svært at opgive et nøjagtigt tal for årets afleveringer. Desuden har lederen efter at have deltaget i forskellige kurser i RAL's regi besluttet at omregistrere arkivets samlinger efter de ny regler. Det vil forhåbentlig give os en bedre oversigt over de utallige billeder og lette publikums adgang til vore samlinger.

Til Historisk Samfunds årbog 1986 har arkivleder Olga Pedersen skrevet en artikel om Glejbjerg Elektricitetsværk. I samarbejde med lokalhistoriske arkiv i Holsted, hvor vi de to tidligere år har udgivet en billedbog fra Holsted kommune, har vi i år holdt en pause men venter at vende tilbage med en lignende udgivelse i 1987.

Arkivet bliver jævnt godt besøgt af slægtsforskere og lokalhistorikere samt andre med interesse for vore samlinger.

I slutningen af året har vi hjemkøbt kirkebogskopier fra Landsarkivet i Viborg, så vores kirkebogssamling nu spænder fra 1692 til 1892. Endvidere har vi købt en del brandsforsikringsarkivalier, som er en udmærket kilde til ejendoms historie- og beskrivelse.

Ved hjælp af en kommunal bevilling er en del af Sørine Andersens negativer ved at blive fremkaldt. Vi forsøger denne gang også at få nogle af dem omsat til dias, så vi kan bruge dem til lysbilledforedrag.

Lokalhistorisk arkiv for Holsted kommune

Vestergade 17, 6670 Holsted. Tlf. 05 39 20 10.

Åbningstid: Onsdag kl. 15.00-18.00, i perioden 1. oktober-1. april tillige tirsdag kl. 19.00-21.00.

Leder: Chr. Carstensen, tlf. privat 05 39 22 59, træffes normalt i arbejdstiden på tlf. 05 39 20 66.

Det forløbne år har været lidt mere roligt end de foregående, hvor foreningskampagnen løb. Der blev registreret 105 afleveringer omfattende godt 1000 akter. Afleveringernes antal er formindsket, men antallet af afleverede akter er det samme, som i det foregående år.

Selvom foreningskampagnen er overstået, kommer der fortsat en del arkivalier ind, både fra kendte og ukendte foreninger. Den mest omfattende af disse har været afleveringen af arkivalier fra Løbners plantage, som udover en mængde regnskabsmateriale fra plantagens første tid også bestod af de originale aftaler om arealkøb i forbindelse med plantagens start og korrespondance m.m., der viser kassererens genvordigheder med at få de årlige 5 kroners afdrag pr. aktie indbetalt.

Holsted Kirke fejrede i 1986 sit 100 års jubilæum. Der blev i den forbindelse udgivet et hæfte om kirkens historie. Det blev arkivets opgave at give en redegørelse om den gamle kirke samt om opførelsen af den nye. For at skaffe et så fyldigt materiale som muligt trak man dels på andre arkiver dels på museumsforeningen for Holsted-Brørup-Vejen, som skaffede tegninger af den gamle kirkes tegninger, der fuldstændig ændrede opfattelsen af den gamle kirkes udseende,

der i Holsted Sogns historie er gengivet som en kirke, opsat af runde marksten, men selvom det var en fattig egn, viser tegningen nu, at stenene dog var nogenlunde tilhuggede. Udover hæftet og en række artikler i det lokale ugeblad arrangerede arkivet på biblioteket en udstilling om kirkens historie.

Arkivet har i årets løb deltaget i 11 arrangementer og har i den forbindelse prøvet at gå nye veje, idet vi efter opfordring fra nogle foreninger har deltaget i nogle udflugter - aftenture - som gik til Hovborg, hvor vores opgave var at fortælle om egnens historie. Hovborgegnen er en meget interessant egn med gammel kro, studedrift, plantager m.m., hvor der var rig lejlighed til at give publikum en orientering samtidig med at de kunne se tingene på stedet.

Også en anden nyskabelse har vi afprøvet, idet vi ved tre møder har fortalt om erhvervslivet i kommunen, støttet af lysbilleder af de omtalte forretninger, samt ved hjælp af en overheadprojektor at vise samtidige annoncer fra de samme forretninger. Denne kombination har vist sig meget anvendelig i forbindelse med det omhandlede emne.

De afholdte foredrag m.v. har samlet omkring 400 tilhørere, desuden har arkivets besøgstal skønsmæssigt ligget omkring 100 personer.

Udover bogen vedrørende Holsted kirke har arkivet leveret materiale til et jubilæumshæfte om Holsted Stationsskole. Arkivet har ikke i 1986 haft selvstændige udgivelser.

Ribe Kommune

Jernved sognearkiv.

Jernved andelskasse, Gørdingvej 11, Jernvedlund, 6771 Gredstedbro.

Åben efter aftale med lederen.

Leder: Hans Otto Kristensen, Vestergade 47, 6771 Gredstedbro. Tlf. 05 43 10 80.

Arkivet har i 1986 registreret 10 afleveringer, omfattende 26 enheder bestående af skøder, forhandlingsprotokoller, bøger og breve. Endvidere er der modtaget 25 ca. 50 år gamle negativglasplader med motiver fra Jernved-Gredstedbro området.

Der er afholdt to udstillinger udenfor arkivet - den første afholdtes den 29. og 30. november i Jernved Forsamlingshus i forbindelse med en hobbyudstilling - det andet arrangement var i Gredstedbro sammen med julemessen den 13. og 14. december. Disse to udstillinger havde tilsammen mindst 350 besøgende.

En del forespørgsler er blevet besvaret - og vi har haft besøg af en skoleklasse fra Gredstedbro Skole.

Derudover har gymnasieelever fra Ribe Katedralsskole henvendt sig enkeltvis om oplysninger af lokalhistorisk art.

En HF-studerende fra Ribe Statsseminarium har i faget historie skrevet en fin rapport om andels- og brugsbevægelsen i Jernved sogn fra 1866 til 1928, hvortil der hovedsageligt er benyttet lokalt materiale. Vi har fået foræret et eksemplar af rapporten, hvor hun i sin indledning takker Jernved Sognearkiv for bistanden. Vi er glade for rapporten - og for at vort arkiv bliver brugt.

Ribe lokalhistoriske arkiv

Gjørtzvej 3, 6760 Ribe. Tlf. 05 42 17 00.

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 10-16 eller efter aftale. Leder: Bibliotekar Susanne Benthien.

1986 har været et af de travleste år for arkivet. Vi har haft 147 henvendelsen, d.v.s. besøg og forespørgsler, telefoniske og skriftlige. Desuden var et aftenskolehold i slægtsforskning på besøg et par aftener.

Vi har kun modtaget 40 afleveringer, hvilket er mindre end i de foregående år. Til gengæld har nogle af afleveringerne været meget store, således fik vi ca. 1.700 pressebilleder fra vores lokale ugeavis foræret fra Varde lokalhistoriske arkiv, og vi fik mange hyldemetre fra kommunens arkiv. Den største aflevering var dog ca. 40.000 glasplader fra to af Ribes tidligere fotografer, A. Lauridsen og C. Nørgaard Nielsen. Pladerne daterer sig fra 1890'erne til 1950'erne, og der er naturligvis en mængde spændende billeder imellem (foruden et utal af babyer på lammeskind). Arkivet fik ansat en langtidslid til sortering og registrering. Det har været et tidskrævende og besværligt men også morsomt projekt, som dog langt fra er færdigt.

På en af væggene i biblioteket har vi fortsat de løbende udstillinger om bl.a. forskellige foreninger, »Indenfor husmurene« med forskellige interiører, håndværkerliv, bryllupper, og i december måned »Jul i Ribe«. Desuden leverede vi materiale til børnebibliotekets udstilling om »Børn«. Disse udstillinger bliver ivrigt studeret og kommenteret af bibliotekets lånere, selvom de tilsyneladende ikke har medført flere afleveringer til arkivet.

Arkiverne i Ribe kommune har et godt samarbejde, og vi holder halvårlige møder hos hinanden for at diskutere forhold af fælles interesse. Vi har f.eks. taget initiativ til en skrivelse, som Skifteretten udleverer i forbindelse med dødsboer, hvori der gøres opmærksom på de lokalhistoriske arkiver.

Historisk Arkiv i Seem Sogn

Seem-Varming skole, Skallebæk, 6760 Ribe.

Åben i skoletiden eller efter aftale med lederen.

Leder: Søren Mulvad, Seem-Varming skole, 6760 Ribe. Tlf. 05 44 11 77.

I år har der været 12 afleveringer til arkivet. De morskamste er »Sne-kongeinstruks og snekastningspligt«, en protokol, hvori der er optegnet, hvor mange mand hver ejendom er forpligtet at stille i snekastningstilfælde. Der er også kommet diverse forhandlingsprotokoller fra to af sognets fællesfryseanlæg, og endelig er der afleveret en kvitteringsbog fra Seem Kirkegård, hvor der er regnskab over, hvad der er indbetalt til vedligehold af de enkelte gravsteder.

Ifølge traditionen har der været holdt hjemstavnsaften i Høm forsamlingshus med 34 deltagere, hvor der blev fortalt udførligt om »Mordet i Seem præstegård 1723«. Ved samme lejlighed blev der hængt et par nye billeder op i forsamlingshuset med motiver fra svundne tider i Seem sogn.

I efterårsferien blev der aflagt besøg i Matrikeldirektoratets arkiv, hvor der blev bestilt kopier af gamle opmålingskort, som findes der. Da kortene nu er kommet i hus, er det egentlig ubegribeligt, at vi har kunnet klare os i så mange år uden dem. Endelig har arkivlederen samlet sig sammen til at begynde at udarbejde en registrant af arkivets indhold. Da samlingerne er anlagt for over 10 år siden, er det ikke en dag for tidligt at komme i gang med det. Arkivaliemængden er på nippet til at være blevet for uoverskuelig, man fraråder på det bestemteste, at andre arkiver udsætter denne nødvendige registrering. Der resterer mange interessante arbejdstimer med denne opgave. Specielt »krydsrevideringen« af arkivalierne er værdifuld. Det viser sig, at der er uventet stor sammenhæng mellem de nævnte 1600-tals beboere i Seem sogn, – det følger selvfølgelig fremefter.

Ved det regionale arkivmøde i Jernved fortalte en arkivleder fra Vilslev, hvor glad man var for en bestemt fremtrædende bonde fra 1920-40, som havde malet side op og ned, hver gang han havde været referent ved et møde. Det inspirerede mig til at anlægge en dagbog for arkivet her. Det giver en selv en god tilfredsstillelse at se, hvor mange datoer der trods alt er sket noget på i løbet af året, der er gået. Jeg anbefaler ideen!

Arkivets mest presserende problem for øjeblikket er, at den gamle, brugte skrivemaskine nu synes at være slidt helt i laser. Trods gentagne reparationer holder den ikke fastheden i anslaget, det overvejes at søge fondsmidler til anskaffelse af en anden.

Spandet sognearkiv

Spandet skole, Arnumvej 9, Spandet, 6760 Ribe.

Åben efter aftale med lederen.

Leder: Hans Agger, Arnumvej 22, Spandet, 6760 Ribe. Tlf. 04 85 72 40.

Siden arkivets spæde start i 1982 har vi modtaget 55 afleveringer omfattende 220 arkivalier samt 230 billeder, hvoraf mange er skænket til arkivet, de øvrige er lånt til kopiering.

I januar gennemførte vi en indsamlingskampagne af gamle billeder med særlig interesse for skolebilleder. Billederne blev identificeret og forevist for ca. 75 deltagere i februar.

Grundlovsdag foretager vi sognevandring. I 1985 fulgte vi den gamle jernbanelinie gennem sognet og sluttede med banens historie kombineret med fremvisning af billeder. I 1986 fulgte vi vandføringen til »Mølle dammen« og sluttede i skolen med en plancheudstilling samt »Møllegårdens« historie. Til disse sognevandringer har deltagerantallet ligget omkring 70.

Der har i 1986 været tre forespørgsler af slægtshistorisk art.

Fra 1. januar 1987 har skole- og kulturudvalget stillet et lokale til rådighed til arkivarbejde. Indretningen foretages af arkivmedlemmerne.

Vilslev sognearkiv

Kongeådal skole, Kongeådal 17 B, 6771 Gredstedbro.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Harry Thomsen, Sønderbyvej 15, Vilslev, 6771 Gredstedbro. Tlf. 05 43 12 59.

Vilslev sognearkiv startede i oktober 1985. I alt er der indtil 31. december 1986 registreret 97 arkivfonde samt 51 billeder. Hertil kommer en del skolebilleder.

Der har i 1986 været 50 afleveringer. Foruden arkivalier som skøder, aftægtskontrakter og lignende har man modtaget en regnskabsbog over smedearbejde i Jedsted Smedie fra 1885-1906, samt en dagbog skrevet af Hans Jørgensen, der var lærer og degn i Vilslev fra 1847 til 1873.

Kirkebøger findes i kopi fra 1829.

Arkivet blev officielt indviet den 19. september 1986 med en udstilling. Der var ca. 90 besøgende. I efteråret har der været et kursus i gotisk skrift med 12 deltagere i aftenskolens regi.

Kongeådal Skoles elever har aflagt besøg i arkivet, ligesom 7. classes elever medvirkede til udstillingen med tegninger og kort i anledning af 200-året for udskiftningen på Kjærgård og overgangen til selveje i 1786.

Varde Kommune

Alslev sognearkiv

Thueslund, Alslev, 6800 Varde.

Åbningstid: Mandag 19.30-21.30.

Leder: Agnes Jensen, Korshøjvej 9, Alslev, 6800 Varde. Tlf. 05 26 90 97.

I 1986 har vi haft 28 indleveringer, hvoraf kan fremhæves: 1761 klage til kongen fra sognepræsten i Alslev, hr. Abr. Jessen, over herremanden til Visselberg, Sebastian Wøldiche, angående præsterettigheder, fæstere, fæstegårde, ødegårde.

På slægtsforskningens område kan nævnes: 1784-1862. Spangsslægten: skøder, skiftesamling og testamenter, og endelig et gårdarkiv, bispegården i Alslev.

Besøgstallet var 99, hvilket er rekord på et år. Det fordelte sig på enkeltpersoner og smågrupper.

Billum lokalhistoriske arkiv

6852 Billum.

Åben efter aftale med lederen.

Leder: Gunhild Jeppesen, Kirkebyvej 17, 6852 Billum. Tlf. 05 25 82 41.

Arkivet har haft et roligt arbejdsår. Der har været omkring 15 afleveringer, herunder en stor aflevering omfattende skøder, lejekontrakter, attester af forskellig art m.m. fra 1868 til ca. 1920 vedrørende Billum kro.

Af besøg i arkivet kan nævnes skolens 6. klasse.

Arkivet har også haft både skriftlige og personlige henvendelser om oplysninger. Disse er besvaret efter bedste evner og muligheder.

Horne sognearkiv

Åbningstid: l. fredag i hver måned kl. 15-17.

Leder: Hans Pallesen, Porsevej 8, Horne, 6800 Varde. Tlf. 05 26 02 42.

1986 har været et godt år. Der har været 16 afleveringer, hvoraf flere er ret omfattende - protokoller, skøder og billeder.

Arkivet havde en stand ved den årlige torvedag, arrangeret af de forskellige foreninger, forretningsdrevende og handlende i sognet. Der kunne vi glæde os over stor interesse for vor udstilling.

Vi har haft flere henvendelser fra personer, der arbejder med slægtsforskning.

Janderup lokalhistoriske arkiv

Biblioteket, Vesterled 46, 6851 Janderup.

Tlf. 05 25 85 45.

Åbningstid: September-april hver onsdag kl. 19-22.

De øvrige måneder første onsdag i hver måned kl. 19-22 eller efter aftale med lederen.

Leder: Svend Holm, Vesterled lo3, 6851 Janderup. Tlf. 05 25 80 12.

1986 har for lokalarkivet været et forholdsvis stille år.

Der er foretaget 162 nyregistreringer og der har været en del forespørgsler vedrørende diverse slægtsforskningsarbejder.

Thorstrup sognearkiv

Thorstrup skole, 6800 Varde.

Åben efter aftale med lederen.

Leder: Kjerstine Kristensen, Nedrevej 16, Yderik, 6800 Varde. Tlf. 05 26 44 43.

Arkivet havde i maj 1986 sin officielle åbning, hvortil vi havde lavet en udstilling om Karlsgårdeværkets historie. Vi havde et udmærket arbejdsgrundlag, da vi havde fået Varde Museums udstillingsmateriale om emnet. Desuden viste vi glimt fra foreningslivet i de sidste 100 år, samt et par gårdes udvikling over en periode på ca. 200 år. Der var mange besøgende ved indvielsen og i de efterfølgende dage, hvor vi havde åbent hus.

Efter denne officielle åbning har vi nu åbent hus en aften om måneden. Datoen annonceres i det lokale sogneblad, og vi har haft udmærket erfaring med den ordning i den forløbne tid, idet der har været besøg hver gang.

Arkivet har haft en halv snes afleveringer fra foreninger og private.

Varde lokalhistoriske arkiv

Rådhuset, Torvet, 6800 Varde. Tlf. 05 22 37 74.

Åbningstid: tirsdag 9-12 samt efter aftale med lederen.

Leder: Rita Christensen, Pramstedvej 29, 6800 Varde. Tlf. 05 22 07 82.

Arkivet har i 1986 modtaget 78 afleveringer, ca. en halvering i forhold til året før, men dette stod jo også i Foreningskampagnens tegn.

Blandt årets tilgang kan nævnes en større aflevering fra Landinspektørgården i Varde indeholdende bl.a. mange matrikelkort fra Varde by og sogne i oplandet, hvorom de lokale arkiver er underrettet.

Endvidere har vi modtaget arkivalier vedrørende Varde Højskolehjem, der netop er fyldt 100 år - bl.a. foreningens første forhandlingsprotokol.

Fra det tidligere Varde landsogn har vi også modtaget flere afleveringer, således at arkivet nu har en ret fyldig samling vedrørende dette område.

Fra F.D.F. og K.F.U.K.-spejderne har vi modtaget såvel film som et stort antal dias vedrørende deres aktiviteter.

Samtidig kan vi berette, at arkivets samling af gamle film – 11 stk. – nu er konverteret til video. Mod en mindre betaling udlåner vi nu disse videofilm, så vi undgår at slide på de gamle film.

I det forløbne år har vi påbegyndt en registrering af hele arkivets fotosamling efter SLA-systemet. Et meget stort arbejde, som først vil blive tilendebragt et godt stykke ind i indeværende år.

Fra den historikergruppe, der arbejder med den nyere Varde bys historie, er der tilgæet arkivet mange fotokopier af arkivalier, som beror på de statslige arkiver, og som i høj grad er med til at belyse byens historie.

En medarbejder ved arkivet har i det sidste års tid udarbejdet en række slægtsoversigter vedrørende Varde-borgere på grundlag af de oplysninger, som findes i vore lokale kirkebøger og folketællingslister. Arbejdet er ikke tilendebragt, men foreløbig er der udarbejdet oversigter vedrørende følgende slægter: Blinkenberg – Bloch – Buurgaard – Damsgaard – Debel – Dyhre – Forum – Frøsig – Guldager – Hallum – Haunstrup – Janderup – Kastoft – Kiertzner – Kirnkemann – Knigge – Lyhne – Stuhlmann.

Arkivet har i årets løb haft 120 skriftlige og telefoniske henvendelser. Besøgstallet er stadig stigende. Flere universitetsstuderende har som led i deres studier aflagt gentagne besøg i arkivet. Det er os en glæde, at arkivets samlinger også på denne måde kan komme til nytte.

Ved arkivets årsmøde talte museumsinspektør Hasse N. Jørgensen, Varde, om byens gamle gravminer.

Vejen Kommune

Lokalhistorisk arkiv for Vejen kommune

Østergade 2, 6600 Vejen. Tlf. 05 36 35 99.

Åbningstid: mandag-torsdag kl. 10-16, onsdag yderligere til kl. 17.30.

Leder: J. Wilh. Rasmussen.

I 1986 har arkivet/arkivlederen haft de samme aktiviteter som tidligere år. Udstilling: På opfordring gentoges »Vejen før og nu«, som sammen med læsestuebesøg gav 504 autografer i besøgsprotokollen lige så mange, der ikke fik skrevet. Lysbilleder og film er vist i forskellige foreninger, mest i Vejen. Grupper fra skolerne i byen har set udstillingen og arbejdet med de emner, billederne lagde op til. Mange telefoniske og skriftlige henvendelser er besvaret, og lyd-dias-serien

Afleveringerne til de lokalhistoriske arkiver bliver større og større. Her 1/4 af det købmandsarkiv, der i 1986 blev afleveret til Vejen Lokalhistoriske arkiv.

»Vejens udvikling« har været udlånt flere gange, ligesom videobåndet »Vejen besat - og befriet« har været udlånt adskillige gange. Indkomstjournalen viser 125 afleveringer, deraf en del ret fyldige (den største fylder ca. 1,5 hylde-meter) incl. lån til affotografering og kopiering.

I lighed med tidligere år hjælper et par ældre borgere med at interviewe andre ældre, der kan huske og vil fortælle. Filmprojektet »Folk og erhverv i Andst sogn« er påbegyndt med fotograf Niels Poulsen, Andst, som (ulønnet) leder og Sparekassen Sydjylland som sponsor sammen med Andst Borgerforening; endvidere vil Store Andst Erhvervsklub tiltræde projektet, der nok vil strække sig over 2-3 år med årlige tilskud fra de nævnte sponsorer.

Af arbejdskraft har arkivet haft langtidsledige på jobpost og haft megen gavn heraf. Arbejdsmæssigt er den største ændring, at arkivlederen, der hidtil var kombi-ansat med 6 ugentlige timer til arkivarbejde, pr. 1. august blev pensioneret og fra samme dato har tegnet kontrakt med kommunen om 10 ugentlige timer, 6 lærertimer \times 1,6. Men den største forandring er dog, at det lykkedes at finde en ordning for anskaffelse af EDB, nemlig IBM-PC, og dermed er hele indkomstjournalen for 1986 på discette - med uanede muligheder for søgning efter emner o.m.m. (uden udskrivning af kartotek-emnekort i lange baner!) på sekunder!

Ølgod Kommune

Ansager lokalhistoriske arkiv

Skolegade 8, 6823 Ansager

Åbningstid: Onsdag kl. 14-16 eller efter aftale.

Leder: Ejvind C. Jensen, Kanalvej 4, 6823 Ansager.
Tlf. 05 29 71 56.

I 1986 har arkivet modtaget 11 afleveringer. Det drejer sig om forhandlingsprotokoller, skøder, pantebrev og skudsmålsbøger.

Arkivet har jo næsten ligget stille i 1986, men det betyder ikke, at medarbejderne har ligget på den lade side. De har arbejdet med renovering og indretning af et nyt lokale, som Ølgod Kommune har stillet til rådighed for arkivet. Dette arbejde blev påbegyndt omkring 1. september, og i december afholdtes der en lille reception for medarbejderne; heri deltog også Ølgods borgmester, kulturudvalgsformanden samt museumsinspektøren ved Ølgod Museum.

I 1987 forventes der en større interesse og opslutning omkring arkivet.

Tistrup-Hodde lokalhistoriske arkiv

Tistrup skole, 6862 Tistrup.

Åben: tirsdag kl. 15-17.

Leder: Børge O. Andersen, Søparken 20, 6862 Tistrup.

Tlf. 05 29 97 82.

Efter at arkivet var flyttet til Ølgod i 1984, vendte det »hjem« igen i januar 1986. Vi er flyttet ind i acceptable lokaler ved Tistrup Skole, hvor vi har forholdsvis gode opbevaringsmuligheder, og hvor der er skabt muligheder for at kunne arbejde mere udadvendt, så interesserede kan få glæde af arkivet. Vi har ved indgangen til 1987 indført faste åbningstider. Der er tirsdag fra kl. 15 til kl. 17.

Der er i 1986 modtaget 49 afleveringer af forskellig art, deraf 34 foreningsarkiver, så vi i alt råder over 90 registrerede foreninger. Desværre har mange af foreningsarkiverne huller i tidsbilledet. Vi har haft slægtshistoriske forespørgsler, og har bl.a. kunnet stille billedmateriale til rådighed for sognebladet »Stavn«. Vi har ikke haft nogle særskilte arrangementer. Vores lokaler er ikke velegnede til afholdelse af f.eks. udstillinger. Biblioteket i Tistrup har heller ikke rummer til at huse en udstilling, men vi har tilbud om udstillingsplads ude i byen, hvis og når vi har noget, vi vil vise frem.

Skovlund sognearkiv

Solbakken 2, 6823 Ansager.

Åben: mandag kl. 19-21 og efter aftale med lederen.

Leder: Kai Knudsen, Ansagervej 20, 6823 Ansager.
Tlf. 05 29 20 70.

Arkivets aktiviteter i 1986 har i udadvendt henseende været ret stille.

De ugentlige åbningstider (mandag fra 19.00-21.00) har været brugt af mange, som dels har opsøgt samlingen for at søge oplysninger om slægt eller hus- og gårdhistorie, eller som har medbragt billeder og andre former for værdifulde arkivalier.

Der er afleveret 9 skøder og tilhørende dokumenter. Der er indkommet yderligere 3 foreningsarkiver, så samlingen nu rummer 62 foreningsarkiver for Skovlund sogn.

Arkivet rummer et komplet register og tilhørende optegnelser for alle 238 huse i Skovlund by. Ligeledes findes der en komplet samling af historisk materiale for samtlige 136 ejendomme på landet i Skovlund sogn. For såvel huse som gårde gælder det, at alt er ført tilbage til dets oprindelse og i næsten alle tilfælde er komplet fortegnelse over ejere eller fæstere i tidens løb med kopi af skøder og fæstebrev m.v.

Arkivet er i sommertiden kun åben efter aftale med arkivlederen. Men erfaringsvis sker der en række henvendelser om at måtte besøge stedet af folk, som er på feriebesøg i deres gamle sogn. Disse besøg afføder ret jævnlig tilgang af »nye« gamle ting og dokumenter, som disse tidligere Skovlundfolk ligger inde med. Besøg på arkivet er således et væsentlig led i arbejdet og det giver en gensidig inspiration for både samling og besøgende og fornyelse i arbejdet.

Ølgod-Strellev lokalhistoriske arkiv

Kulturhuset, Vestergade 5, 6870 Ølgod,

Tlf. 05 24 50 11, lok. 5

Åbningstid: Tirsdag kl. 14.30-17.00

Leder: Nich. Riis, Bakkevej 17, 6870 Ølgod.

Tlf. 05 24 56 51

Antallet af afleveringer i det forløbne år ligger på ca. 40, hvortil skal lægges de regnskaber og andre informationer fra forskellige foreninger og selskaber, som vi efter aftale løbende modtager.

Lige op til årsskiftet har vi modtaget en ret stor aflevering, omhandlende planerne om en privatbane

fra Sdr. Omme over Ølgod til Lunde, et projekt, der aldrig kom længere end på papiret. Følgende sogne var involveret: Omme, Hoven, Ølgod, Strellev, Lyhne, Kvong og Lunde.

Ved Ølgod Museums undersøgelse angående statshusmandsbrugene i Krageris ved Ølgod kunne vi hjælpe med oplysninger, ikke mindst i kraft af en af medarbejderne, Tage Olsen. Til gengæld fik vi på arkivet materiale i hænde, som vi måske ellers ikke havde fået.

Arkivet er nært tilknyttet Ølgod museum, og vort beskedne budget indarbejdes i museets. Møder og andre arrangementer i museumsforeningen er derfor at betragte som også arkivet vedkommende.

I 1986 begyndte vi med at holde åben en dag om ugen, tirsdag fra kl. 14.30 til kl. 17. Vi er seks medar-

bejdere, der skiftes til at være på arkivet om tirsdagen. Vi har ikke noteret antallet af besøgende, men indtrykket er, at enkelte har bemærket vore annoncering om en ugentlig åbningsdag, andre har, som tidligere, aftalt, hvornår de kom.

To nye medarbejdere er gået i gang med at samle oplysninger om stationsbyens første huse og borgere fra 1875, da banen kom og fremefter.

Fire medarbejdere har deltaget i et eller to kurser angående registrering efter det system, som SLA har anbefalet. Ved fælles hjælp mener vi at have opfattet systemet rigtigt.

Vi har modtaget kopier af kirkebøger m.m. frem til 1891. De er sendt til indbinding og forventes retur i begyndelsen af 1987.

Indhold

Hans Jørgen L. Larsen: Årbogens nye udseende	3
Frode Sørensen: Bønder i Borre 1870-1914 – et tidsbillede fra Aal sogn	5
Kim Tørnsø: Vestjysk folkemagi i 15-1600 tallet	19
Merete Berggild og Jens Jensen: »Nykirkemesteren« – Jens Mortensen og hans træskærerarbejder i jyske kirker omkring midten af 1600-tallet	31
Ejner Mathiasen: Indre Mission i Vorbasse	49
Jørgen Broch: Robert Storm Petersen og Centralbiblioteket i Esbjerg	63
Grethe Carlslund Petersen: Landsbystyre og fællesskab i det 18. århundrede – belyst gennem vider og vedtægter ...	84
Et udvalg af historisk litteratur om Ribe amt	112
H.K. Kristensen-prisen 1987	119
Foreningens virksomhed	120
Regnskab for 1986	122
Nye medlemmer	123
Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver	124